

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

CAHİLİYE DÖNEMİ VE İSLÂM'IN İLK ASRI
ARAP TOPLUMUNDA KADININ AİLE İÇİ
STATÜSÜNDEKİ DEĞİŞİM

FATMA SÜHEYLA KURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. AHMET GÜZEL

KONYA-2024

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma Süheyla KURT		
	Numarası	21810501012		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı / Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	✓	
		Doktora		
	Tezin Adı	Cahiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Asrı Arap Toplumunda Kadının Aile İçi Statüsündeki Değişim		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatma Süheyla KURT

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma Süheyla KURT		
	Numarası	21810501012		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı / Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	✓	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet GÜZEL		
Tezin Adı	Cahiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Asrı Arap Toplumunda Kadının Aile İçi Statüsündeki Değişim			

Tarihteki her dönemde ve toplumda olduğu gibi bu Câhiliye Dönemi'nde de aile kuruluşunda bazı örf-âdetler söz konusu olmuştur. Evlenme sürecinde erkeğin ailesinin kızın ailesinden kızı istemesi, mehir, nikâh ve boşanma çeşitleri bunlardan bazılarıdır. Evlendikten sonra kadına, hem anne hem eş olarak sorumluluklar yüklenmiş buna rağmen aile içindeki haklarından mahrum edilmiştir. Aynı şekilde kız çocuklarının yaşam hakları ellerinden alınmıştır. O dönemde ailenin bir üyesi olan ve genelde savaşlarda elde edilen câriyelerin de hiçbir değeri olmamış, eşya gibi alınıp satılmış hatta fuhuşa zorlanarak onlar üzerinden para kazanılmıştır. İslâm'ın gelişiyle birlikte gelen müspet uygulamalar kadınları da kapsamıştır. Evlilik öncesi, evlilik süreci ve evlilik sonrasında kadınların aleyhinde olan uygulamalar aynı şekilde devam etmemiş, tamamen kaldırılmış veya ıslah edilmiştir. Kız çocuklarına ve yetimlere karşı merhamet duygusu aşılanmıştır. Çeşitli sebeplerden dolayı kölelik hemen kaldırılmamış fakat yavaş yavaş kaldırılması için yol açılmıştır. Dört Halife Dönemi'nde kadınlar hakkındaki İslâm'ın getirdiği uygulamalar sürdürülmüş, Emevî Dönemi'nde ise bazı değişikliklere uğramıştır. Bu çalışmada kapsam, kadının aile içindeki statüsüyle sınırlandırılmış, bu çerçevede Câhiliye ve İslâm Dönemi Arap Toplumundaki kadının konumu mukayese edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Ortaçağ Tarihi, Câhiliye Dönemi, İslâm'ın İlk Asrı, Aile, Kadın

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Fatma Süheyla KURT		
	Student Number	21810501012		
	Department	History Department / Medieval History Department		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	✓	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ahmet GÜZEL		
Title of the Thesis/Dissertation	Change in the Domestic Status of Women in Arab Society in the Period of Jahiliyya and the First Century of Islam			

Although there are some exceptions, women in pre-Islâmic Arab society were not valued in the family as in society. In this period, as in every period and society in history, there were some customs-traditions in the establishment of the family. During the marriage process, the man's family asking the girl from the girl's family, the mahr, the types of marriage and divorce which were abolished or reformed in the Islâmic period some of these. After marriage, the responsibilities of women as both mother and wife in the family were high. Despite this, their rights within the family were few. Likewise, the right to life of girls was taken away from them. At that time, concubines, who were one of the family and generally obtained in wars, were also of no value. Practices against women before, during and after marriage did not continue in the same way, on the contrary, they were completely abolished or reformed. A sense of compassion towards girls and orphans was instilled. Although slavery was not abolished immediately for various reasons, he prepared the ground for its gradual abolition. The practices offered by Islam for women were continued during the Period of the Four Caliphs, but they underwent some changes in the Umayyad Period. In this research, the scope is limited to the status of women in the family, and in this context, the status of women in the Arab Society of the Period of Jahiliyya and Islam is compared.

Keywords: History, Medieval History, Ignorance Period, First Century of Islam, Family, Marriage, Woman

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Amacı	2
2.Araştırmanın Problem Durumu	3
3.Araştırmanın Önemi.....	3
4.Araştırmanın Sınırlılıkları	4
5.Alan Yazın.....	4
6.Yöntem	7
6.1.Veritoplama Araçları.....	7
6.2.Verit Analizi	8
7.Kavramsal Çerçeve	8
7.1.Aile.....	8
7.2.Câhiliye.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM CÂHİLİYE DÖNEMİ ARAP TOPLUMUNDA KADININ AİLE İÇİNDEKİ KONUMU

1. Hür Kadın.....	11
1.1. Evlenme Aşaması.....	11
1.1.1. Kadının Evlenme Hürriyeti	13
1.1.2. Mehir	13
1.1.3. Nikâh	15
1.2.Evlilik Hayatı	16
1.2.1. Çok Eşlilik.....	19
1.2.2. Giyim ve Örtünme.....	20
1.2.3. Öz Bakım ve Süslenme	21
1.2.4. Varislik.....	22
1.2.5. Eğitim.....	22
1.3. Eş ve Anne Olarak Kadının Sorumlulukları.....	22
1.3.1. Eş Olarak Sorumlulukları.....	23
1.3.2. Anne Olarak Sorumlulukları	24
1.4. Talak.....	26
2. Aile İçindeki Diğer Kadınlar.....	28
2.1. Kız Çocukları.....	29
2.2. Cârîyeler.....	31

İKİNCİ BÖLÜM İSLÂM'IN İLK ASRI ARAP TOPLUMUNDA KADININ AİLE İÇERİSİNDEKİ KONUMU

2. Hür Kadın.....	33
2.1. Evlenme Süreci	33
2.1.1. Kadının Onayını Alma	36

2.1.2. Mehir.....	39
2.1.3. Nikâh.....	41
2.2. Evlilik Sonrası.....	46
2.2.1. Hz. Peygamber'in Hanımlarının Aile İçindeki Durumu	51
2.2.2. Çok evlilik.....	55
2.2.3. Örtünme.....	58
2.2.4. Öz Bakım ve Süslenme	61
2.2.5. Miras	62
2.2.6. Eğitim.....	63
2.3. Kadının Eş ve Anne Olarak Sorumlulukları	66
2.3.1. Eş Olarak Sorumlulukları.....	66
2.3.2. Anne Olarak Sorumlulukları	68
2.4. Boşanma.....	69
3. Aile İçindeki Diğer Kadınlar.....	76
3.1. Kız Çocukları	76
3.1.1. Hz. Peygamber'in Kızlarının Aile İçindeki Durumu	80
3.2. Câriyeler.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADININ STATÜSÜ BAĞLAMINDA CÂHİLİYE DÖNEMİ VE İSLÂM'IN İLK ASRI ARAP TOPLUMUNUN MUKAYESESİ

3. Hür Kadının Aile İçi Statüsü Bağlamında İki Dönemin Mukayesesi	89
3.1. Kadının Evlenme Aşamasındaki Benzerlik ve Farklılıklar	90
3.1.1. Kadının Evlenme Hürriyeti	90
3.1.2. Mehir.....	91
3.1.3. Nikâh	91
3.2. Kadının Evlilik Hayatındaki Benzerlik ve Farklılıklar.....	92
3.2.1. Çok Eşlilik.....	95
3.2.2. Giyim ve Örtünme.....	95
3.2.3. Öz Bakım ve Süslenme	96
3.2.4. Miras	97
3.2.5. Eğitim.....	97
3.3. Eş ve Anne Olarak Kadının Sorumluluklarındaki Benzerlik ve Farklılıklar....	98
3.4. Kadının Boşanmasındaki Benzerlik ve Farklılıklar.....	99
4. Aile İçindeki Diğer Kadınların Statüsü Bağlamında İki Dönemin Mukayesesi	99
4.1. Kız Çocukları	100
4.2. Câriyeler.....	101
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA	106

KISALTMALAR

b. : Bin (Oğlu)

bkz. : Bakınız

bint (kızı) : binti

C. : Cilt

çev. : Çeviren

edt. : Editör

haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

s. : Sayfa

S. : Sayı

sad. : Sadeleştiren

s.s. : Sayfa Sayısı

T.D.V. : Türkiye Diyanet Vakfı

ts. : Tarihsiz

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

ÖN SÖZ

Kadın, tarihin muhtelif dönemlerinde farklı coğrafyalarda aşağı yukarı aynı rolleri üstlense de ona karşı muameleler aynı olmamıştır. Toplumsal normlar, inançlar, coğrafi koşullar kadının statüsündeki değişikliklerin başlıca sebepleri olarak gösterilebilir. Bununla birlikte ataerkil aileye sahip toplumlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Arap toplumu ataerkil toplumlardan biridir. Fakat İslâm öncesi Câhiliye Dönemi'nde erkeğin kadın üzerindeki haklarının sınırsızlığı tüm ataerkil toplumlar için geçerli değildir. Câhiliye Dönemi'nde kadınların etrafına duvar örülmüş ve doğal haklarından mahrum edilmişlerdir. İslâmiyet'in yayılışıyla birlikte kadınlar için yeni bir dönem başlamıştır. Kadınların hayatlarını zorlaştıran Câhiliye âdetleri, insana kadın-erkek fark etmeksizin değer veren İslâm dini tarafından kaldırılmış yerlerine daha insanî kurallar getirilmiştir.

Toplunun temelini oluşturan ailenin temelini kadın oluşturmaktadır. Kadın, aile içersinde anne rolü ile topluma faydası dokunacak yeni nesiller yetiştirerek, eş rolü ile kocasına mutluluk ve huzuru sağlayarak kız çocuk rolü ile anne babasının şefkat ve merhamet duygularını taçlandırarak değer üzerine değer katmaktadır. O, Câhiliye Dönemi'nde aile içersindeki rolünde hakettiği değeri alamamışken İslâmiyet'le birlikte bu konu gün yüzüne çıkarılmış Hz. Peygamber'in öncülüğünde kadının refaha ulaştırılması için çabalanmıştır.

Bu çalışma, giriş kısmından sonra “Câhiliye Dönemi Arap Toplumunda Kadının Aile İçindeki Konumu”, “İslâmiyet'in İlk Asrı Arap Toplumunda Kadının Aile İçersindeki Konumu” ve “Kadının Statüsü Bağlamında Câhiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Asrı Arap Toplumunun Mukayesesi” başlıklarıyla üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Orta Çağ'da kadınların aile içersindeki konumuna genel bir bakış ile temas edilmiş, ardından ayrı başlıklar halinde aile ve câhiliye kavramları açıklanmıştır.

Birinci bölümde, hür kadınlar başlığı altında kadının Câhiliye Dönemi Arap toplumunda evlenmeden önceki durumu ele alınmış; evlilik konusunda kadının onayını alma, mehir gibi o süreç içersindeki gerekli hususlar incelenmiştir. Evlilik

sonrası bölümünden karının ve kocanın birbirleri üzerindeki hakları ve sorumlulukları, erkeğin kadına nasıl davrandığı gibi konular araştırılmıştır. Evlendikten sonra kadını nasıl bir sürecin beklediği, kadının eş olarak kocasına karşı sorumlulukları, anne olarak nasıl bir konuma sahip olduğu, kız çocukları ve erkek çocukları ile ayrı ayrı nasıl ilişkilere sahip oldukları ve onların üzerinde hakları ve görevlerinin neler olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Boşanma kısmında ise hangi durumlarda boşanma gerçekleştiği, boşanma haklarının kimlerde olduğu ve bu dönemin boşanma çeşitleri açıklanmıştır. Ayrıca aile içerisinde evlilik yolu ile dâhil olan hür kadından başka, sonradan dünyaya gelen kız çocukları ve çoğunluğu savaş esirlerinden oluşan câriyeler de olduğu için bu konu üzerinde de durulmuştur. Bir câriyenin aile içindeki konumu ve hür kadınla evlilik arasındaki farkların neler olduğu konuya dâhil edilmiştir.

İkinci bölümde, birinci bölümde olduğu gibi evlenme süreci, evlilik sonrası, kadının aile içerisindeki yükümlülükleri İslâmiyet sonrası Arap toplumunda değişen ve değişmeyen âdetlere yer verilmiştir. Kız çocukları ve câriyeler için İslâm'ın gelişiyle olumlu değişimler üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde ise kadının statüsü bağlamında Câhiliye Dönemi ve İslâm'ın ilk asrı Arap toplumunun kıyaslaması yapılarak, bu değişimlerin sebepleri ve sonuçları tespit edilmeye çalışılmış, söz konusu değişimin etkileri tartışılmıştır.

Sonuç kısmında çalışmada ortaya çıkan tespitler bir araya getirilmiştir.

Çalışma boyunca rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Güzel'e, eğitim aşamalarımın her birinde olduğu gibi, bu süreçte de maddî-manevî yardımını esirgemeyen değerli aileme şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

Kadın ve erkek her insanın toplumsal yükümlülükleri ve rolleri vardır. İnsan, soyunu devam ettirebilmek için aile kurumuna ihtiyaç duymaktadır; her toplum kendi geleneklerine ve inançlarına göre bu kurumu kurmaktadır. Câhiliye Dönemi'nde de olumlu ve olumsuz yanlarıyla kendilerine özgü bir aile müessesisi mevcuttu. Câhiliye Dönemi'nde aile ataerkil yapıdan meydana geldiği için akrabalık erkek tarafından oluşmaktaydı. Bu dönemde aile bireyleri kadın-erkek (karı-koca), çocuklar ve kölelerden meydana gelmekteydi. İslâm öncesi ve hatta İslâm sonrasında Arap toplumunda asabiyet oldukça önemliydi. Bu yüzden aile gibi küçük çaplı kuruma dahil olmaksızın nüfusu geniş olan kabileye ait olmak daha önemli görülmekteydi.¹

Câhiliye Dönemi'nde genel anlamda değersiz görülen kadınlar için İslâmiyet'in zuhuruyla yeni bir dönem başlamıştır. Kadınların hayatlarını zorlaştıran Câhiliye âdetleri, İslâm dini tarafından kaldırılmış, fıtrata uygun, insanî kurallara getirilmiştir. İslâmiyet, kadınları erkeklerle eşit olduğunu göstermek için Müslümanı kadın erkek olarak ayırmadan çeşitli hakların yanında sorumluluklar da yüklemiştir. Allah, *“Müslüman erkekler, Müslüman kadınlar; Mü'min erkekler, Mü'min kadınlar; ibadet ve itaat eden erkekler, ibadet ve itaat eden kadınlar; özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar...”*² âyetiyle yükümlülüklerin hem erkekler hem kadınlar için geçerli olduğunu belirtmiştir.

İslâmiyet'in erkeklere, kadınlara değer vermesi gerektiğini öğretmesi, kadınların hayatında olumlu anlamda değişiklikler getirmiştir. Takvasıyla öne çıkan sahâbîlerden bazıları bile İslâmiyet'ten önce eşlerine ve kız çocuklarına karşı olumsuz davranışlarda bulunduklarını ifade etmişlerdir. Hz. Ömer'in, *“Allah'a yemin olsun ki, Câhiliye Dönemi'nde biz, kadınlara hiç hak tanımazdık...”*³ sözü o dönemki durumu açıklayan önemli bir örnektir. İslâmiyet'in onların kalplerine merhameti ve

¹ Mehmet Âkif Aydın, “Aile”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, 2/196-200.

² Ahzâb 33/35.

³ Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *el-Minhac ve Sahîh-i Müslim*, “Talâk” 34, Karınca-Polen Yayınları, çev. M. Beşir Eryarsoy, C. VI-VII, İstanbul, 2016.

doğruluğu işlemesi kadınların hayatlarını kolaylaştırmış, insanca yaşamalarını sağlamıştır.

İslâm Dönemi'nde, Câhiliye Dönemi'ne dair her şeyin kaldırıldığını ve yerine yenilerinin getirildiğini söylemek de mümkün değildir. Akla, insaniyete uygun olmayan câhilî tüm uygulamalar ve inanışlar yasaklanmış bazıları yavaş yavaş kaldırılmış veya ıslah ile devam ettirilmiş bazı fitrî olanlarına ise dokunulmamıştır.⁴

Bu çalışma, kadına bakışın dönemden döneme, toplumdan topluma hatta kabileden kabileye değişiklik göstermesi göz önünde bulundurularak genellemelerden uzak kalarak yapılmıştır. Kadının aile içinde konumu üzerinde dururken genel bir yargılamadan uzak durarak dönemin koşulları, toplumun inançları, kültürü ve hatta coğrafi şartları dikkate alınarak oluşturulmuştur.

1. Araştırmanın Amacı

Toplumdaki her türlü siyasi, sosyal, ekonomik her türlü değişim aile kurumunun değişimi ile paraleldir. Olumsuz yönleri fazla olsa da Câhiliye toplumu, tarihleri boyunca ayakta tutmaya çalıştıkları toplum kuralları, örf-âdetleri ile bu kurumu korumaya özen göstermiştir. Kadın, her toplumda önemli bir yere sahiptir ve ailede büyük roller üstlenir. Bu çalışmanın amacı, “Câhiliye Dönemi ve İslâm'ın İlk Asrı Arap Toplumunda Kadının Aile İçi Statüsündeki Değişim”i incelemek ve mukayese etmektir. Bu bağlamda,

- a. Câhiliye Dönemi Arap toplumunda kadının statüsü nedir?
- b. İslâmiyet, Arap toplumundaki kadının statüsünde hangi yönlerde katkıda bulunmuştur?
- c. İslâmiyet'in kadının statüsüne yaptığı katkılar ilerideki dönemlerde de sürdürülmüş müdür?

Sorularına cevap bulmaya çalışılmıştır.

⁴ Cevad Ali, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, çev. Dursun Hazer, Fethullah Zengin, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018, 1/21.

2. Araştırmanın Problem Durumu

Çalışma, temel olarak “Câhiliye Dönemi ve İslâm’ın İlk Asrı Arap Toplumunda Kadının Aile İçi Statüsünde ne tür değişimler gerçekleşmiş ve bu değişimler nasıl gerçekleşmiştir?” sorusuna; alt problem olarak şu sorulara yanıt arama çabasıdır:

- a. Câhiliye Dönemi ve İslâm’ın ilk asrı Arap toplumunda annenin çocuklarıyla ilişkileri nasıldır, onların üzerinde hakları ve sorumlukları nelerdir?
- b. Câhiliye Dönemi ve İslâm’ın ilk asrı Arap toplumunda evlenme süreci, evlilik sonrası ve boşanma nasıl gerçekleşmiştir?
- c. Câhiliye Dönemi ve İslâm’ın ilk asrı Arap toplumunda kadının kocası üzerindeki hakları ve yükümlülükleri nelerdir?
- d. Câhiliye Dönemi ve İslâm’ın ilk asrı Arap toplumunda kız çocuklarının aile içerisindeki konumu nedir?
- e. İki dönem mukayese edildiğinde değişimlerin kadınlar üzerindeki etkileri neler olmuştur?

3. Araştırmanın Önemi

Tarih boyunca kadının sosyal yaşantısı üzerine tartışılmış ve birçok çalışma yapılmıştır. Rıza Savaş’ın “Câhiliye Dönemi’nde Kadın Algısı”,⁵ Ahmet Acarlıoğlu’nun “İlk Dönem İslâm Tarihinde Kadının Konumu”⁶ Mahmut Kelpetin’in “Câhiliyeden İslâm’a Kadın ve Değişim”⁷ gibi çalışmaları bulunmakla birlikte kadının aile içindeki konumu kapsamında iki dönem üzerinden ayrı ayrı bilgi verip her ikisini karşılaştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak kadının aile içindeki statüsü şeklinde sınırlandırılmış ve

⁵ Rıza Savaş, “Câhiliye Dönemi’nde Kadın Algısı”, Kur’an ve Kadın Sempozyumu, Ankara, 4-5 Haziran 2010.

⁶ Ahmet Acarlıoğlu, “İlk Dönem İslâm Tarihinde Kadının Konumu”, *Artuklu Akademi*, C. 5, S. 1, 2018.

⁷ Mahmut Kelpetin, “Câhiliyeden İslâm’a Kadın ve Değişim” *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu*: Hz. Peygamber ve Aile, Tebliğler Kitabı, edt. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019.

hem Câhiliye hem İslâm Dönemi'ne ayrı ayrı değinilmiştir. Çalışmanın sonunda farklılıkları ve benzerlikleri yönünden mukayese edilmiştir.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma zaman olarak İslâm öncesi Câhiliye Dönemi ve İslâmiyet'in ilk asrı Arap toplumunu kapsamaktadır. İslâm'ın ilk asrı, İslâm dininin gelişi ve Hz. Muhammed'in peygamber oluşundan 710'a kadarki yılları içine almaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber Dönemi'ni, Râşid Halifeler Dönemi'ni ve Emevîler Dönemi'nin bir kısmını kapsamaktadır.

Araştırmanın mekân sınırlılıkları açısından, Hicaz Bölgesi ve Emevî Devleti'ne başkentlik yapmış Şam çevresi ele alınacaktır. Arap Yarımadası'nda coğrafi alan çok geniş olduğu için kültürler, zihniyetler, değerler ve inançlar farklılık göstermektedir. Dolayısıyla kadınlar bu toplumlarda farklı farklı muamele görmüş olmaları muhtemeldir. Fakat bu Yarımada'daki toplumların hepsi için kaynak yeterince bulunmamaktadır. Bu sebeple bahsedilecek olan örf, âdet ve davranışlar tüm Arap toplumlarını kapsamamaktadır.

Araştırmanın konu sınırlılığı bakımından, o dönemdeki kadınların genel itibariyle toplum içerisindeki yeri değil sadece aile içindeki konumunu içine aldığını belirtmek gerekir.

5. Alan Yazın

Kur'an-ı Kerim, bu çalışmanın kaynakları içerisinde temeli oluşturmaktadır. Sadece indiği dönemden değil geçmiş dönemlerden de haber verdiği için İslâmiyet Dönemi ile birlikte İslâm'dan önceki Arap toplumunda yaşanan olaylara kaynaklık etmesi amacıyla da yararlanılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'den sonra temel İslâm Tarihi kaynağı olan hadisler de bu çalışma kaynakları içerisinde büyük bir kısmı kapsamaktadır. Hadis kitapları

arasından Buhârî'nin *Sahih-i Buhârî*,⁸ Müslim'in *el-Minhac ve Sahih-i Müslim*⁹ Tirmizî'nin *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*,¹⁰ Ebû Dâvud'un, *Sünen-i Ebû Dâvud Tercemesi*,¹¹ Nesâî'nin, *Sünen-i Nesâî Tercemesi*,¹² İbn Mâce'nin, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercümesi*¹³ ve ayrıca Heysemî'nin, *Mecma'uz-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*¹⁴ adlı eserlerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın ana yapısını oluşturması için Türkçeye çevrilmiş Müslüman tarihçilerin ilk temel İslâm Tarihi kaynakları taranmıştır. Bunlardan İbn İshâk'ın, *es-Sire*,¹⁵ İbn Sa'd'ın, *Kitâbü't-Tabakati'l-Kebir*,¹⁶ İbn Hişam'ın *es-Süretin Nebeviyye*,¹⁷ Belâzürî'nin, *Ensabü'l-Eşraf -Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hayatı ve Şahsiyeti*,¹⁸ İbnü'l-Esîr'in *el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*,¹⁹ İbn Kesir'in, *el-Bidâye ve'n-nihâye*,²⁰ Cevad Ali'nin *el-Mufasssal*²¹ öne çıkmaktadır.

Adı geçen tarihçilerin eserlerinin dışında çalışılan konu ile ilgili tarihteki olgu ve olaylara karşı farklı bakış açıları kazanmak, bu olgu ve olaylardaki boşlukları

⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâîl bin İbrâhîm el-Cu'fi, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, C. VI-VII, İstanbul, 1987.

⁹ Müslim, *el-Minhac ve Sahih-i Müslim*, 2016.

¹⁰ Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, haz.: Abdullah Parlayan, Konya Kitapçılık, C. I, İstanbul, 2007.

¹¹ Ebû Dâvud, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvud Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 316/929), *Sünen-i Ebû Dâvud Tercemesi*, haz.: Abdullah Parlayan, Konya Kitapçılık, C. II, İstanbul, 2007.

¹² Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Sünen-i Nesâî Tercemesi*, haz.: Abdullah Parlayan, Konya Kitapçılık, 2005.

¹³ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (273/887), *Sünen-i İbn-i Mâce Tercümesi*, haz.: Abdullah Parlayan, Konya Kitapçılık, İstanbul, 2014.

¹⁴ Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405), *Mecma'uz-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, C. VII, İstanbul, 2015.

¹⁵ İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768), *es-Sire*, çev. Selahattin Yıldırım, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2021.

¹⁶ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni el-Hâşimi el-Basri, *Kitâbü't-Tabakati'l-Kebir* (230/845), çev. Editörü: Prof. Dr. Adnan Demircan, Çeviri: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Vehbi Şahinalp [1-316] Prof. Dr. Hikmet Akdemir [3 17-423], Siyer Yayınları, İstanbul, 2016.

¹⁷ İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişam b. Eyyüb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye Tercümesi*, çev. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2006.

¹⁸ Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvud (ö. 279/892-93), *Ensabü'l-Eşraf -Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hayatı ve Şahsiyeti-*, çev. Hikmet Akdemir, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2018.

¹⁹ İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-târih*, çev. Ahmet Ağırakça, Ocak Yayınları, İstanbul, 2016.

²⁰ İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994.

²¹ Cevad Ali, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, 2018.

doldurarak bağlantılar kurabilmek için modern tarihçilerin eserlerinden de yararlanılmıştır. Şemseddin Günaltay'ın, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*,²² Muhammed Hamidullah'ın, *İslâm Peygamberi*,²³ Hayrettin Karaman'ın, *İslâm'da Kadın ve Aile*,²⁴ Hasan İbrahim'in, *Siyâsî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*,²⁵ Harun Öğmüş'ün, *Câhiliye Dönemi'nde Araplar*,²⁶ Ahmet Güzel, *Câhiliye Dönemi*,²⁷ Adem Apak'ın, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat)*,²⁸ Abdüssamet Bakkaloğlu'nun, *Câhiliyye Dönemi Aile Hukuku*,²⁹ Mehmet Birekul-F. Mehmet Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile –Sosyolojik Bir İnceleme*,³⁰ Ahmet Acarlıoğlu'nun *Hz. Peygamber Döneminde Aile Hayatı*³¹ eserleri bunlardan bazılarıdır.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ndeki yer alan konuyla ilgili maddelerden yararlanılmıştır.

Lisansüstü çalışmalar ve akademik makaleler, tebliğler ve seminerler gibi birçok araştırma eserine de başvurulmuştur. Başvurulan araştırmalar, bu çalışmadaki üzerinde durulması gereken konulara araştırma sırasında farklı açılardan bakma imkânı sağlamıştır. Bunların içerisinde İlyas Uçar, “Kutsal Bir Mekân Olarak Aile Kurumu ve Kadının Rolü -Medine Dönemi”³², Şemseddin Günaltay'ın “İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri”,³³ Ali Bardakoğlu'nun “Câhiliye Dönemi'nde Kadın”,³⁴ Ramazan

²² Şemseddin Günaltay, “İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile Ve Türlü Nikâh Şekilleri,” *Marife*, S. 3, 2002, s.s. 189-199

²³ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 4. Basım, İstanbul.

²⁴ Hayrettin Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008.

²⁵ Hasan İbrahim, *Siyâsî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1985.

²⁶ Harun Öğmüş, *Câhiliye Dönemi'nde Araplar*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.

²⁷ Ahmet Güzel, *Câhiliye Dönemi*, Çimke Yayınları, Konya, 2017.

²⁸ Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel Ve İktisadi Hayat)*, KURAMER Yayınları, İstanbul, 2017.

²⁹ Abdüssamet Bakkaloğlu, *Câhiliyye Dönemi Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995,

³⁰ Mehmet Birekul-F. Mehmet Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile –Sosyolojik Bir İnceleme-*, Yediveren Kitap, Konya, 2001

³¹ Ahmet Acarlıoğlu, *Hz. Peygamber Döneminde Aile Hayatı*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2020.

³² İlyas Uçar, “Kutsal Bir Mekân Olarak Aile Kurumu ve Kadının Rolü -Medine Dönemi,” *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, 2020.

³³ Günaltay, “İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri,” 2002.

Altıntaş'ın "Câhiliye Arap Toplumunda Kadın",³⁵ Ahmet Acarlıoğlu'nun "Câhiliye'den İslâm'a Evlenme",³⁶ Adnan Demircan'ın "Câhiliyeden İslâm'a Ailenin Kuruluşunda Değişim",³⁷ Büşra Kutluay Çelik'in "Câhiliye'den Asr-ı Saâdet'e Kadının Sosyal Statüsünde Değişim: Sosyolojik Bir Analiz",³⁸ araştırmaları bulunmaktadır. Feyza Betül Köse'nin editörlüğünü yaptığı *Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu* ve Abdullah Kartal'ın editörlüğünü yaptığı *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu*'da başvurulan önemli çalışmalardandır.

6.Yöntem

Çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden tarih araştırmaları deseni kullanılmıştır. Doküman analizi yapılmış kaynaklardan elde edilen bilgiler tasnif ve karşılaştırmaya tabi tutulmuş, neden sonuç ilişkisine göre özgün bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır.

6.1. Veri Toplama Araçları

Mevcut veriler araştırılmıştır. Bunun için öğrencisi olduğum Necmettin Erbakan Üniversitesi Kütüphanesi ve fon sağlayıcıların kurumsal arşivleri, veri arşivleri, konu arşivleri ve genel kullanımlı arşivler taranmıştır.

Tarihsel araştırma modeli seçilmiş ve bu modele veri toplama ve analiz yöntemleri uygun şekilde yapılmıştır. Veriler bir araya getirilmeden önce verilerin türünün ne olacağı, nasıl toplanması ve dosyalanması gerektiği analiz aşamasının daha rahat gerçekleştirebilmek için netleştirilmiştir.

³⁴ Ali Bardakoğlu, "Câhiliye Dönemi'nde Kadın," *Sosyal Hayatta Kadın*, ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

³⁵ Ramazan Altıntaş, "Câhiliye Arap Toplumunda Kadın," *Diyanet İlmi Dergi*, C. 37, S. 1, Ankara, 2001.

³⁶ Ahmet Acarlıoğlu, "Câhiliye'den İslâm'a Evlenme," *İlahiyat Akademisi*, S. 11, s.s. 101-124.

³⁷ Adnan Demircan, "Câhiliyeden İslâm'a Ailenin Kuruluşunda Değişim," *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile*, ed. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019.

³⁸ Büşra Kutluay Çelik, "Câhiliye'den Asr-ı Saâdet'e Kadının Sosyal Statüsünde Değişim: Sosyolojik Bir Analiz," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 13, S. 70, 2020.

6.2. Veri Analizi

Veri analizinde doküman analizi belge inceleme yöntemi kullanılmıştır. Kitap, makale ve tez analiz ettiğim dokümanların içine girmektedir. Öncelikle veri toplama araçları ile verilere ulaşılmış ve sistematik bir şekilde incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bulunan dokümanlar, geniş kapsamlıydı ve uzun bir süreyi, birçok olayı ve birçok ortamı, veriyi kapsamaktaydı. Yapılan çalışmanın konusuna göre sınırlandırılmış bir şekilde analiz edilmiştir.

Ulaşılan bazı dokümanlarda yanlış olarak yazılmış, uydurma ve yanlış bilgiler saptanmış, analiz edilerek, diğer kaynaklarla karşılaştırma yapılarak değerlendirilmiştir.

7. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın temelini oluşturan aile ve câhiliye kavramlarını açıklamak ve birbirleri arasındaki ilişkiyi tanımlamak, çalışmanın bütününe anlamak için önemlidir. Özellikle câhiliye kavramı ile ilgili farklı anlayışlar ve tanımlar söz konusudur. Bu kavramların çalışmada geçen anlamlarının dışına çıkmamak için çerçeve oluşturulmuştur.

7.1. Aile

Sözlükte anlamı, “aralarında evlilik ve kan bağı bulunan, koca, karı, çocuklar, kardeşler vb.nin oluşturduğu, özdeş soydan gelen, evlilikle genişleyen kimseler zinciri; aralarında kandaşlık ve hısımlık bulunan toplum içindeki en küçük bütün” olarak geçmektedir.³⁹

Aile, anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek-dar aile ve babaanne, dede, baba, anne, çocuk, torun vs. den oluşan geniş aile olarak ayrılmaktadır. Genel olarak toplumun ataerkil veya anaerkil oluşuna göre ailenin de hâkim kişisi değişmektedir. Fakat ataerkil aile daha yaygın görülmektedir. Ayrıca aile eş sayısına göre de

³⁹ TDK (Türk Dil Kurumu), *Genel Açıklamalı Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 2019, s. 57.

çeşitlere ayrılmaktadır. Tek eşten meydana gelen aileye monogami, çok eşten meydana gelen aileye ise poligami denilmektedir.⁴⁰

Aile insanların yaratılışından beri var olan toplumun yapı taşıdır. Her ne kadar toplumdan topluma ailenin kurulma süreci, aile bireylerinin rolleri ve yükümlülükleri değişiklikler gösterse de ⁴¹ her toplumda bu kurumun önemi büyüktür.

Câhiliye Dönemi'nde kabile, ailenin önüne geçmekte ve toplumun temelini oluşturmaktaydı. İslâmiyet bunu değiştirmiş ve aileyi merkeze koymuştur. Aile hukukî ve sosyal açıdan oluşan yapıdır. Buna göre aile kurulma sürecinde, kurulduğunda ve devamında din ve devlet tarafından koruma altına alınmıştır.⁴²

7.2. Câhiliye

Cehalet kelimesinin kökü olan cehl, ilim sahibi olmamak yani “bilgisizlik”,⁴³ “atılkanlık ve barbarlık” demektir.⁴⁴ İslâm öncesi dönemde de aynı anlamı karşılamaktaydı.⁴⁵ Başka bir ifadeye göre “câhil”, medenî insan anlamına gelen “halim” kelimesinin zıttıdır. Buna göre câhil “barbar kimse” anlamına gelir.⁴⁶

İslâm Dönemi'ne kadar gelen Arap tarihine Tarihu'l-Câhilî veya Tarihu'l-Câhiliye denilmiştir. Bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni, diğer toplumlara göre daha az medenî oluşları ve geri olmaları, okuma-yazmadan mahrum olmaları, putperest olmaları ve tarihlerinin kısır kalmış olmasıdır.⁴⁷

⁴⁰ Aydın, “Aile”, *DİA*, 2/196.

⁴¹ Yusuf Ziya Keskin, “Câhiliyeden İslâm'a Aileyi Sonlandırmada (Talâk) Değişim,” *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile*, edt. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019, s. 92.

⁴² Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s. 51.

⁴³ Mustafa Fayda, “Câhiliye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, 7/17.

⁴⁴ Mehmet Salih Arı, “Câhiliye Toplumundan Medenî Topluma Geçiş Süreci: Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu,” *İstem*, S. 4, 2004, s. 175.

⁴⁵ Yakup Bıyıkoglu, “Kur'an'da Câhiliye Kavramı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, C. 2, S. 36, s. 235.

⁴⁶ Fayda, “Câhiliye”, *DİA*, 7/17.

⁴⁷ Cevâd Ali, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, 1/21; Güzel, *Câhiliye Dönemi*, Çimke Yayınları, Konya, 2017, s.17.

Câhiliye ve cehalet kavramları Kur'an-ı Kerim'deki bazı âyetlerde şu şekilde geçmektedir: *"Sonra o kederin ardından Allah size bir güven, bir grubunuzu kendinden geçiren uyuklama hali verdi; bir grup da kendi canlarının derdine düşmüşler, Allah hakkında haksız yere Câhiliye düşüncelerine kapılarak, 'Bu işten bize ne?' diyorlardı..."*⁴⁸ *"Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye Dönemi'nde olduğu gibi açılıp saçılmayın..."*⁴⁹ *"İnkâra sapmış olanlar o zaman kalplerini o gurura, Câhiliye Dönemine ait büyüklenme duygusuna kaptırmışlardı..."*⁵⁰ *"Yoksa Câhiliye Dönemi'nin hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği kesin olarak bilip kabul eden kimseler için Allah'tan daha güzel hüküm sahibi kim olabilir?"*⁵¹ Görüldüğü gibi âyetlerde "Câhiliye" yalnızca mutlak anlamda bilgisizlik olarak kullanılmamıştır. Kur'an'ı Kerim'in bütününe bakıldığında Câhiliye kavramı sadece medenî âyetlerde bulunmaktadır. Yakup Bıyıkoglu buna sebep olarak, İslâmiyet'in Medine'de tamamen kurumsallaşması ve İslâmiyet'in ortadan kaldırdığı Câhiliye Dönemi'nin Mekke Dönemi'nde ve daha öncesinde kalmasını göstermektedir.⁵² Mustafa Fayda ise bu konuda Mekke Dönemi'nde bu kavramın tam olarak dillerde yer etmemesinden dolayı âyetlerde kullanılmadığını belirtmiştir.⁵³

İslâm'ın ilk zamanlarında Müslümanlar da daha önceki utandıkları tutum ve davranışların bu dönemdeki hallerinden farklı olduğunu belli etmek için kullanmışlardır.⁵⁴ Câhiliye ifadesinin sadece belli bir tarihler arasını ifade etmediğini, zihniyeti de ifade ettiğini belirtmek gerekir. İslâmiyet doğduktan sonra câhili dönem geride kalmış olsa da hâlâ zihinlerde kırıntılarının kaldığı ve bazı konularda kendini belli ettiği görülmektedir.⁵⁵

⁴⁸ Âl-i İmran, 3/154.

⁴⁹ Ahzâb, 33/33.

⁵⁰ Fetih, 48/26.

⁵¹ Mâide, 5/50.

⁵² Bıyıkoglu, "Kur'an'da Câhiliye Kavramı," s. 245.

⁵³ Fayda, "Câhiliye", *DİA*, 7/17.

⁵⁴ Fayda, "Câhiliye", *DİA*, 7/18.

⁵⁵ Bıyıkoglu, "Kur'an'da Câhiliye Kavramı," s. 245.

BİRİNCİ BÖLÜM

CÂHİLİYE DÖNEMİ ARAP TOPLUMUNDA KADININ AİLE İÇİNDEKİ KONUMU

1. Hür Kadın

Câhiliye Dönemi Arap toplumunda genel olarak kadınlar, hür kadınlar ve câriyeler olarak ikiye ayrılmıştır. Hür kadınlar cariyelere kıyasla daha fazla hukukî hakka sahipti. Fakat hür kadınların içerisinde de tabakalar mevcuttu. Seçkin ve zengin bir aileden gelen kadın diğerlerine nazaran daha saygıdeğerti. Câriyeler ise hürlerle verilen tüm haklardan mahrum olan kişilerdi.⁵⁶ Bu kısımda hür kadınların evlenme sürecinde ve evlilik sonrasında kadınları neler beklediği üzerinde durulacaktır.

1.1. Evlenme Aşaması

Câhiliye Dönemi'nde Arap toplumunda evlenmeden önce, evlenecek kişilerin birbirlerine aşına olmaları için bir süre nişanlı kalma âdeti pek yoktu.⁵⁷ Hatta kız isteme ile nikâh kıyma aynı gün içerisinde gerçekleşmekteydi. Kız isteme, damadın ailesi ve kızı babasından isteyecek velisiyle birlikte kız tarafının evine gidilerek yapıldı. Eğer kızın babası karşı tarafı beğenmişse ve evlilikte bir sakınca görmezse onaylardı. Bu olaya “hitbe” denilmekteydi.⁵⁸ Hitbe kelimesi Hz. Peygamber Dönemi'nde daralarak “talip olma” anlamından kullanılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in bir hadisinde hitbe, “*Bir erkek, Mü'min kardeşinin nikâh etmek üzere talip olduğu (hitbe) kadına –o bundan vazgeçmedikçe- talip olamaz.*”⁵⁹ şeklinde geçmektedir. İlerleyen dönemlerde ise hitbe ifadesinin anlamı genişleyerek kız istemeden nikâha kadar geçen vakti içine almıştır.⁶⁰

⁵⁶ Bakkaloğlu, *Câhiliye Dönemi Aile Hukuku*, s. 19.

⁵⁷ Elif Kübra Türkmen-Abdullah Acar, “Câhiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları,” *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 35, s. 318.

⁵⁸ Neşet Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 136.

⁵⁹ Buhârî, “Nikâh” 46; Müslim, “Nikâh” 6; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 18.

⁶⁰ Türkmen-Acar, “Câhiliye ve Asr-ı Saâdet'teki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları,” s. 317.

Evlilik uygun karşılanırsa sürecin kolay geçmesi ve bolca erkek çocuklarının olması dileklerinde bulunulurdu.⁶¹ Düğünlerde erkekler ve kadınlar ayrı yerlerde şarkılar, şiirler ve danslarla eğlenirlerdi. Düğün sahibi, misafirlere ve ihtiyaç sahiplerine “velime” adı verilen ziyafet verirdi. Bu ziyafet genellikle gelin, ailesinin evinden alınıp damadın evine getirildikten sonra gerçekleşirdi.⁶²

Taraflar arası evlilik gerçekleşene kadar dikkat edilmesi gereken bazı unsurlar vardı. Onlardan biri evlenecek kişilerin denklik durumuydu. Bu dönemde hür, köle ve azat edilmiş köle olarak ayrılmış sosyal statü mevcuttu. Farklı statülerdeki insanların birbirleriyle evlenmeleri iyi karşılanmazdı.⁶³ Kabileler arası denk olmama durumu da söz konusuydu. Özellikle Kureyş kabilesi kendisini diğer kabilelerden üstün ve ayrıcalıklı kabul ederdi. Kız alıp-verme ancak diğer kabilenin kendi din ve taassuplarını kabul etmesi ile gerçekleşebilirdi.⁶⁴

Evlenmeden önce dikkat edilen hususlardan biri de kadın ve erkeğin kişisel özellikleriydi. Evlenilecek erkekten beklenen, cesaretli, ailesini dışarıya karşı koruyan, cömert, merhametli ve zengin olmasıydı.⁶⁵ Kadında olması gerekenler ise öncelikle bakire olmasıydı. Bakire olmadığı ortaya çıkan kız, aile için büyük bir utanç kaynağı olur bundan dolayı öldürülürdü.⁶⁶ Evlenilecek kadında beklenen diğer özellikler doğurganlık, asalet ve güzellikti.⁶⁷ Çocuk yetiştirmede en önemli rol anneye düşmekteydi. Bu yüzden Arap erkeklerinin eş seçiminde dikkat ettikleri hususlardan biri de soyundan olacak insanların iyi yetişmiş, ahlâklı insanlar meydana getirebilecek bir kadın olmasıydı. Çöllerde ise zorlu şartlar altında çadırlarda

⁶¹ İbn Sa'd, et-Tabakat, 5/543.

⁶² Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, s. 60.

⁶³ Adnan Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh,” *Diyanet İlmi Dergi*, 2013, C. 49, S. 3, s. 27.

⁶⁴ Corci Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, çev. Necdet Gök, İletişim Yayınları, C. 1, 6. baskı, İstanbul, 2019, s. 47.

⁶⁵ Acarlıoğlu, *Hz. Peygamber Döneminde Aile Hayatı*, s. 82.

⁶⁶ Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Câhiliye*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2007, s. 200.

⁶⁷ Mehmet Boynukalın, “Zevce”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, 44/306.

yaşanması erkeğin güçlü, kuvvetli, cesur olmasını zorunlu kılıyordu. Buna karşılık kadının da doğurgan ve dayanıklı olması gerekirdi.⁶⁸

Evlilikler genellikle siyasi ve çeşitli sosyal sebeplerle kabile içerisinde hatta yakın akrabalar arasında gerçekleşirdi. Kız akrabaya verilmesi ileride düşman olma ihtimalinden dolayı revaçta değildi. Nitekim böyle bir durumda kız verildikten sonra kızın ailesi tarafından “erkek çocuğunuz olmasın” diye beddua bile edilirdi⁶⁹ Kabileler arası evlilikler genellikle tercih edilmese de doğan çocuğun sağlıklı ve çevik olması, ayrıca diğer kabilelerle olan düşmanlıkları sonlandırması ve dayanışmayı güçlendirmesi gibi sosyal nedenlerle gerçekleştirildi. Fakat evliliğin yolunda gitmemesi gibi durumlarda beklentilerin altüst olduğu da görülmekteydi.⁷⁰

1.1.1. Kadının Evlenme Hürriyeti

Evlenip evlenmeme konusunda kızın onayını alma ailenin statüsüne bağlıydı. Kızını kendi ailelerine denk veya daha üstün biriyle evlendirmek isteyen zengin ve soylu aileler kızlarının rızasını alırlardı.⁷¹ Orta ve aşağı sınıfta yer alan aileler ise kızlarından onay alma gereği duymazlardı. Kızın velisi, kızı kim için uygun gördüyse kız onunla evlenmek zorundaydı.⁷²

Ailenin rızası olan bu tür evlilikler dışında bir de hem kızın hem ailesinin rızası olmadan kızı zorla kaçıırarak evlilikler de gerçekleşmekteydi.⁷³

1.1.2. Mehir

Sözlükte “ücret” anlamına gelen mehr veya mehir, terim olarak evlenirken erkeğin kadına verdiği veya vermek üzere sözleştiği mal veya para anlamındadır. Türkçeye “mihir” olarak geçmiştir.⁷⁴

⁶⁸ İmâm-ı Gazâlî, Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), *Zübdetü'l-İhya*, çev. Ali Özek, Salah Bilici Kitapevi, İstanbul, 1969, s. 171.

⁶⁹ Acarlıoğlu, “Câhiliye’den İslâm’a Evlenme,” *İlahiyat Akademi*, s. 105.

⁷⁰ Apak, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, s. 236.

⁷¹ Bardakoğlu, “Câhiliye Dönemi’nde Kadın,” s. 17.

⁷² Demircan, “Câhiliyeden İslâm’a Ailenin Kuruluşunda Değişim,” s. 79.

⁷³ Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh,” s. 30.

⁷⁴ Mehmet Âkif Aydın, “Mehir”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, 28/389.

İslâm Dönemi'nde evlenmeden önce erkeğin kadına ekonomik güvence vermesi için yapılan mehir uygulaması Câhiliye Dönemi'nde kızı ailesinden satın alma şeklinde gerçekleşmekteydi. Mehri doğrudan kıza verenler de oluyordu; fakat çoğunlukla kızın babasına verilirdi.⁷⁵ Câhiliye Dönemi'ndeki bu uygulama günümüzde farklı bölgelerde hâlâ uygulanan “başlık parası” ile benzerlik göstermektedir.⁷⁶

Mehir miktarı, dul olup olmadığına, güzelliğine, hangi aileden olduğuna, yaşına göre değişiklik gösterirdi. Yani mehrin miktarı evlenilecek kız tarafından belirlenmezdi. Alınan mehre kızın ailesi tarafından el konulabilir, bazen evlilik masrafları için kullanılabilir bazen de tamamen kıza verilebilirdi. Bu durumda Câhiliye Dönemi'nde birçok şeyde olduğu gibi bu uygulamada da tek tip davranış söz konusu değildi. Fakat yaygın uygulama mehrin kızın velisine verilmesi şeklindeydi.⁷⁷

Bu dönemde mehri az ödenmiş veya hiç ödenmemiş kadınlardan, kötü bir fiilde bulunmuş olabileceği konusunda şüphe duyulur veya özelliklerinin çok miktarda mehir vermeye layık olmadığı düşünülürdü. Dolayısıyla az miktarda mehir vermek veya hiç vermemek kadın için onur kırıcı sayılırdı. Mehir bu yüzden önemliydi. Fakat miktarın abartılmamasına dikkat edilirdi.⁷⁸

Mehrin öneminin büyük olmasına rağmen onu vermemek veya verdikten sonra geri almak için türlü hilelere başvuranlar olurdu. Câhiliye Dönemi'ne özgü “şigar”,⁷⁹ “makt”⁸⁰ gibi nikâhlar kadına mehrini vermemek için başvurulmuş yoldu.⁸¹ Mehir vermemek adına yapılan hilelerden biri de yetim kızlarla evlenmektir. Bu

⁷⁵ Acarlioğlu, Hz. Peygamber Döneminde Aile Hayatı, s. 329.

⁷⁶ Ramazan Kazan, “Kaynaklık Etmesi Açısından Câhiliye Şiirinde Kadının Konumu,” *Nüşa*, C. 21, S. 53, 2021, s. 111.

⁷⁷ Demircan, “Câhiliyeden İslâm'a Ailenin Kuruluşunda Değişim,” s. 79.

⁷⁸ Demircan, “Câhiliyeden İslâm'a Ailenin Kuruluşunda Değişim,” s. 79.

⁷⁹ İki erkeğin velayetindeki kızlarını veya kız kardeşlerini karşılıklı olarak mehirsiz birbirine nikâhlaması; bkz. Buhârî, “Hiyel” 4.

⁸⁰ Dul kalan kadının miras olarak kabul edilerek kocasının başka kadından olan oğlunun onunla evlenebilmesi; bkz. Mustafa Harun Kıyık, “Sosyal Bir Hastalık ve Gayrimeşru Bir Evlilik: ‘Nikâhu'l-Makt’” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2, Eylül 2021, s. 361.

⁸¹ Emrah Dindi, *Kur'an'da İslâm Öncesi Kültür –Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi-*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 219- 220.

kızların velileri olmadığı için mehir vermeseler bile hesap vermek zorunda oldukları bir muhatap yoktu. Bu sebeple hür kadınla evlenmektense çok sayıda yetimle evlenmeyi tercih edenlere de rastlanıyordu.⁸²

1.1.3. Nikâh

Sözlükte “birleştirme, bir araya getirme, evlenme, evlilik, cinsel ilişki” olarak geçen nikâh, fıkhi anlamıyla “şer’an aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akit ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisi” olarak kullanılmaktadır.⁸³

Kızı velisinden istedikten sonra gerçekleşen nikâh şekli Câhiliye Dönemi’nde en sık rastlanan, yaygın olan nikâh şekliydi. Bu nikâhın dışında birlikteliği meşrulaştırmak için genellikle câriyeler ile gerçekleştirilen yaklaşık on “nikâh şekli” daha vardı. Erkeğin, soylu erkekten çocuk sahibi olabilmek için karısını başka bir adama göndermesine *İstibda Nikâhı*;⁸⁴ kadının sevdiği erkekle birlikte olmasına *Hidn Nikâhı*; bir kadının birden fazla erkekle birlikte olmasına *Biğa Nikâhı* denilmekteydi. Ayrıca, iki erkeğin eşlerini değiş-tokuş yapmasına *Bedel Nikâhı*; erkeğin, babası öldükten sonra üvey annesini almasına *Malit Nikâhı*; velilerin izni olmaksızın gerçekleşen akde *Mut’a Nikâhı* denilmekteydi. *Ortali* ve *Raht Nikâhı* da diğerleridir.⁸⁵ Tüm bu nikâhlar Câhiliye Araplarının genelinde evlilikten ne anlaşıldığını ortaya koymaktadır. Bu dönemde evliliği yuva kurmak, bir aileye sahip olmaktan ziyade cinsi münasebetleri toplum nezdinde meşrulaştırmaya bir araç olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tüm bu sözde nikâhların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Zikredilen nikâhlar daha çok câriyeler ile gerçekleşmekteydi. Hür kadınlar bu tür şeylerden kaçınırlardı. Çünkü zina eden hür bir kadın toplum tarafından kınanır ve ağır ceza alırlardı. Hz. Peygamber Dönemi’nde bu konuya dair bir rivayet bulunmaktadır; Mekke’nin fethi gerçekleşikten sonra kadınlardan biat alan Hz.

⁸² Apak, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat)*, s. 137.

⁸³ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, 33/112.

⁸⁴ Buhârî, “Nikâh” 37.

⁸⁵ Şemsettin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad. M. Mahfuz Söylemez vd., Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1997, s. 122.

Peygamber “ve zina etmeyeceksiniz” dediği zaman Ebû Süfyân’ın eşi Hind, “Hür bir kadın hiç zina eder mi?”⁸⁶ sözünü söylemiştir. Bu rivayet, hür bir kadının zina etmesinin Câhiliye Dönemi’nde sık rastlanan bir durum olmadığını göstermektedir.

Câhiliye Dönemi’ndeki nikâh engellerinden biri sütkardeşliği idi.⁸⁷ Sütkardeşliği kan bağı kardeşliği gibiydi ve bu kişiler birbirleriyle evlenemeyecekleri gibi sütanne ile evlenmeleri de mümkün değildi. Hala-teyze yeğeniyle⁸⁸ baba-anne çocuğuyla, dede-nene torunuyla, kardeşler birbiriyle evlenemez, birinci dereceden kan bağına sahip kişilerin nikâhı yok sayılırdı. Bu dönemde yaygın olan evlât edinme geleneği de nikâh engellerine sebep olmuştur. Evlât edinilmiş erkek, o ailenin içerisindeki bir kızla evlenmesi yasaktı. Çünkü evlât edinilen kişi öz evlât yerine geçmekteydi.⁸⁹

1.2. Evlilik Hayatı

Zevce kelimesi sözlükte “çift, çiftin teki, eş, karı” olarak geçmektedir. Kadının ve erkeğin ayırt edilmesi için kadına zevce, erkeğe “evli kadının eşi”⁹⁰ anlamında zevce denilmektedir; fakat ikisi için zevce denilmesi de uygundur.⁹¹

Câhiliye Dönemi’nde kadınların aile içerisinde birçok sorumluluğu vardı fakat hakları bir o kadar azdı. Erkeğin ise eşi ve çocukları üzerindeki hakları sınırsızdı. Bu sınırsız hak ile onları satma, rehin verme⁹² özgürlüğüne sahipti.

Kadın ailenin bir parçası olmasına rağmen mirastan pay alamazdı.⁹³ Kocasını istediği zaman boşayabilir veya onun üzerine evlenebilirdi. Kadının kendisini ilgilendiren bir konuda fikri alınmaz ve itiraz etmesine izin verilmezdi.⁹⁴ Fakat böyle

⁸⁶ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, 2/222.

⁸⁷ Mehmet Azimli, “İslâm Öncesi Dönemden Asr-ı Saadette Ailede Yaşanan Değişim ve Dönüşüm,” *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu*: Hz. Peygamber ve Aile, ed. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019, s. 107.

⁸⁸ Çağatay, *İslâm’dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, s.136.

⁸⁹ Bakkaloğlu, *Câhiliye Dönemi Aile Hukuku*, s. 36.

⁹⁰ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Koca”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, 26/128.

⁹¹ Boynukalın, “Zevce”, *DİA*, 44/306.

⁹² Zeynep Canan Koçak, “İslâm Öncesi Araplardaki Aile Kültürünün Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi,” *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 7, 2017, 246.

⁹³ Güzel, *Câhiliye Dönemi*, s.95.

⁹⁴ Ramazan Aksoy, “İslâm Öncesi Toplumlarda ve İslâm’da Kadının Statüsü,” *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 15, 2021, s. 29.

bir zihniyetin olduğu toplumda bazı kimseler alışılmışın dışında davranarak mirasının bir kısmını kızına bırakmışlardır.⁹⁵

Câhiliye Dönemi'nde gerçekleşen nikâhlar herhangi bir dine veya başka bir temele dayanmadığı için kadın, ancak çocuk dünyaya getirirse aileden sayılmaktaydı. Kadının çocuğu olmadan ölmesi durumunda taziye koca değil kadının ailesinin bulunduğu kabile kabul ederdi.⁹⁶ Kadının çocuğu olmazsa kocası onu bu sebepten boşayabilirdi. Çok sık görülmese de erkeğin yine de evli kalmayı kabul ettiği olurdu. Fakat genellikle kadın, toplumun baskısı ile kendi ailesinin evine dönmek zorunda kalırdı.⁹⁷

Câhiliye Dönemi'de kadına yapılan eziyetlerden biri de hayız günlerinde onun pis, kirli addedilmesi idi. Bu günlerde erkekler kadından tamamen uzaklaşıp, yemek yemeyi, içmeyi, oturmayı ve uyumayı ayrı tutarlardı. Hatta kadının tamamen evden çıkarıldığı bile olurdu. Kadının bu günlerinde onun necis görülmesinin yanında uğursuzluk getireceğine de inanılırdı.⁹⁸

Câhiliye Dönemi'nde katı uygulamalar, zorlu çöl şartlarında yaşayan ve bu yüzden erkekleri daha etkin olan bedevîlerde yaygın bir şekilde görülmekteydi. Şehirleşmenin etkisiyle çöle kıyasla kolay bir hayatın söz konusu olduğu Mekke gibi yerlerde ise bu uygulamalar daha yumuşaktı.⁹⁹ Ayrıca şehirlerde zengin ve asil bir aileden gelen kadın diğerlerine kıyasla daha itibarlı sayılırdı.¹⁰⁰ Evleneceği kişiyi seçebilme ve nikâh akdi sırasında boşanma hakkı talep edebilme özgürlüğüne sahipti.¹⁰¹ Adî b. Neccâr kabilesinden Selma bint Amr, Kureyş kabilesinden Hatice bint Huveylîd, Hind bint Utbe ve Amre bint Alkâme el-Hârisiyye, Medine'den Ümmü

⁹⁵ Koçak, "İslâm Öncesi Araplardaki Aile Kültürünün Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi," s. 324.

⁹⁶ Günaltay, "İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri," s. 194.

⁹⁷ Altıntaş, "Câhiliye Arap Toplumunda Kadın," s. 77.

⁹⁸ Mehmed Dikmen, *İslâm'da Kadın Hakları*, Cihan Yayınları, İstanbul, 1983, s. 25.

⁹⁹ Çelik, "Câhiliye'den Asr-ı Saâdet'e Kadının Sosyal Statüsünde Değişim: Sosyolojik Bir Analiz," s. 569.

¹⁰⁰ Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, s. 135.

¹⁰¹ Altıntaş, "Câhiliye Arap Toplumunda Kadın," s. 78.

Umâre bint Ka'b, Ümmü Hâkim bint el-Hâris ile o dönem belli bir üne sahip kadın şair Hansâ, bahsedilen itibarlı kadınlar arasındaydılar.¹⁰²

Câhiliye'de kadınlar küçük görülmelerinin yanında bazı Câhiliye şiirlerinde onların kadınlıkları, annelikleri övülürdü. Şiirlerde kadının fizikî güzelliği ön plandaydı, endamı, yüzünün güzelliği öne çıkarılırdı. Anne olarak ise korumacı, çocuğuyla birlikte ağlayan, onun sıkıntısını gidermeye çalışan kişi olarak tasvir edilirdi. Câhiliye Arap şiirlerinde câriyelerden ve nadir de olsa iş sahibi olan kadınlardan da bahsedilirdi.¹⁰³ Övgülerin yanında kadınların bazı özelliklerini kınayanlar da vardı. Bahsettikleri konuların başında kadınların para konusunda çok cimri olmaları, yardım işlerinde harcama yapan eşlerine parayı boşa harcadığı konusunda söylenmeleri gelmekteydi.¹⁰⁴ Câhiliye erkeklerinin bu tür şiirler ile eşlerinin cimrilikleri üzerinden kendi cömertlikleri hakkında gösteriş yapmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Arap toplumunun ataerkil bir yapıda olması; erkeğin, ailenin yöneticisi ve lideri olmasının doğal bir sonucuydu. Dolayısıyla soy erkek üzerinden devam ederdi. Hatta Câhiliye anlayışına göre kadının akrabaları aileden görülmemektedir.¹⁰⁵ Erkek evin lideri konumundaydı ve eşlerinden, çocuklarından ve evin geçiminden sorumluydu.¹⁰⁶

Câhiliye Dönemi'nde erkeklerin kendilerini kadınlardan üstün kabul etmeleri¹⁰⁷ şiddeti doğurmaktaydı. Fiziksel şiddetin yanında psikolojik şiddet de görülmekteydi. Psikolojik şiddetin bu dönemdeki en önemli örneği "zihâr"dı. Genellikle "Senin sırtın bana annemin sırtı gibidir" şeklinde kalıplaşmış cümle ile eşinden cinsel anlamda ayrıldığını ifade etmekteydi. İslâm Dönemi'nde kaldırılan *zihâr*, Câhiliye Dönemi için boşanma şekliydi.¹⁰⁸ Eşlerine sinirlenip yapılan bu yemin kadınları zor duruma sokmaktaydı. Psikolojik şiddet ayrıca aşağılama,

¹⁰² Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 119.

¹⁰³ Kazan, "Kaynaklık Etmesi Açısından Câhiliye Şiirinde Kadının Konumu," s. 112.

¹⁰⁴ Ögmüş, *Câhiliye Dönemi'nde Araplar*, s. 182.

¹⁰⁵ Bardakoğlu, "Câhiliye Dönemi'nde Kadın," s. 15.

¹⁰⁶ Aksoy, "İslâm Öncesi Toplumlarda ve İslâm'da Kadının Statüsü," s. 29.

¹⁰⁷ Müslim, "Talâk" 34; Tirmîzî, "Tefsîr" 65; Nesâî, "Sıyâm" 14.

¹⁰⁸ Ahmet Yaman, "Zihar", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, 44/388.

hakaret, sosyal hayattan kısıtlama, din ve inanç konusunda baskı şeklinde de görülmekteydi.¹⁰⁹

1.2.1. Çok Eşlilik

Câhiliye Dönemi'nde erkeklerin birden fazla kadınla evlenme hakları vardı ve evlendikleri kadınların sayısal olarak bir sınırı yoktu. Fakat birden fazla kadınla evliliğin düşünüldüğü kadar yaygın olmadığı ifade edilmektedir.¹¹⁰ Özellikle fakir ve genç Arap erkekleri bir kadınla evlilik yapmaktaydılar. Çok kadınla evlilik ise daha çok zengin ve kabiledaki konumu yüksek erkeklerle özgüydü.¹¹¹ Makam ve mevkinin yüksekliği, ekonomik durumunun iyi olması eş sayısını artırmaktaydı. Bu durumda zengin erkekler evli olduğu kadın ne kadar fazla ise o kadar itibarlı sayılıyorlardı.¹¹²

Çok kadınla evlilik meselesi üzerinde en çok tartışılan konu olmuştur. Özellikle de evlenilen kişi sayısının bir sınırının olmaması eleştirilmiştir. Zengin erkeklerin çok sayıda kadınla evlenmeleri sonucunda kadın erkek sayısında dengesizlik olduğu dile getirilmiştir.¹¹³ Bu düşüncelere karşı, sürekli savaş gerçekleşmesinden dolayı erkek sayısının kadına kıyasla az olması ve yine savaşlardan dolayı dul kalan kadınların var olması, çok sayıda kadınla evliliğin Arap toplumu için gerekli olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁴ O zamanlarda dul kalan kadınların ortada kalması kadınlar için istenmeyecek durum olmuştur. Dolayısıyla dul kalan kadınlarla evliliğin sadece erkeğin lehine olmadığı açıktır.

¹⁰⁹ Köse, "Câhiliye 'den İslâm'a Kadına Yönelik Şiddet," s. 82.

¹¹⁰ Birekul-Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile –Sosyolojik Bir İnceleme-*, ss. 137-140.

¹¹¹ Adnan Demircan, "Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik," *İSTEM*, Yıl:1, S. 2, Konya, 2003, s.17.

¹¹² Demircan, "Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik," s. 17.

¹¹³ Mustafa Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenmesi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 201.

¹¹⁴ Kevser Kamil Ali-Salim Ögüt, "Çok Evlilik", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, 8/366.

1.2.2. Giyim ve Örtünme

Giyim ve örtünme şekilleri insanın bulunduğu yerin coğrafyasına, iklimine, kültürüne, inancına ve düşüncesine göre değişiklik göstermektedir. Bu dönemde kadınlar ed-Dır (entari), el-İzar (etek), ve hımar (eşarp) adlı kıyafetler giyiyorlardı.¹¹⁵

İslâm öncesinde de bazı Arap kadınları başlarını örtmekteydi. Fakat bunu dinî bir emrin gerekliliğini yerine getirmek için yaptıkları düşünülmemektedir. Yaşanılan bölgenin ikliminde aşırı sıcaklara sebep olan güneşin zararlı etkisinden sakınmak ve yabancı erkeklerin dikkatini çekmemek için örtünme gereği duymuşlardır.¹¹⁶ Başka dinlere mensup toplumlardan görüp taklit etmeleri de söz konusudur.

O dönemin kadınlarının hepsinin başlarını örttüğü söylenemez. Çünkü “Evinizde oturun, eski Câhiliye Dönemi’nde olduğu gibi açılıp saçılmayın”¹¹⁷ âyeti Câhiliye Dönemi’nde bazı kadınların giyim tarzları hakkında bilgi vermektedir.

Kadınların örtünme sebeplerinden biri olan namus, Arap kültürü için önemli bir yer tutmaktaydı; fakat namusun sadece kadına özgü olduğu zihniyeti mevcuttu. İstilâlarda diğer kabilelerin kadınlarını ganimet olarak görerek onlara saldırabilir veya şiirlerinde yabancı kadınlardan müstehcen bir şekilde bahsedip bununla da övünebilirlerdi.¹¹⁸ Bu serbestliklerinden, bu dönemde kadınların emniyetinin büyük ölçüde sarsıntıda olduğu anlaşılmaktadır. Fakat erkeklerin iffetli ve namuslu davranmasını vurgulayanlar da olmuştur. Örneğin Berza’ b. Adî el-Evsî ve Antere b. Şeddâd gibi şairler, kadınların namuslarına göz dikmeyen onurlu erkekleri övmüşlerdir.¹¹⁹

Namus, iffet meselesinin Arapların en hassas noktalarından biri olması düşmanlıklarını bu yolla göstermelerine sebep olabiliyordu. Kabileler arası savaşlarda bazı kadınlar da erkeklerin arkasından giderlerdi. Erkeklerin savaş sırasındaki en büyük endişelerinden biri mağlubiyetin ardından karşı tarafın kadınları

¹¹⁵ Rıza Savaş, *Hız Muhammed Döneminde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1991, s. 32.

¹¹⁶ Öğmüş, *Câhiliye Dönemi’nde Araplar*, s. 202.

¹¹⁷ Ahzâb, 33/33.

¹¹⁸ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 5/559-561’den aktaran; (Öğmüş, *Câhiliye Dönemi’nde Araplar*, s. 192.)

¹¹⁹ Dindi, *Kur’ân’da İslâm Öncesi Kültür –Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi-*, s. 299.

esir almasıydı. Kadınların düşmanın eline geçmesi kabilenin onurunun lekelenmesi demekti.¹²⁰

Bedevî Araplar birbirlerini tanıyorlar ve güveniyorlardı. Komşuluk bağları vardı ve birbirlerinden şüphe duymuyorlardı. Bu yüzden kadınlar sınırları koruyarak erkeklerle beraber işlerini yapar ve oturup kalkarlardı. Dolayısıyla bedevî Arapların haremlik-selamlık kültürü şehirlerde yaşayan Araplara kıyasla daha azdı.¹²¹

1.2.3. Öz Bakım ve Süslenme

Bu dönemde kadının göze hitap etmesi oldukça önemliydi. Bu yüzden kadınlar süslenmeye büyük bir ihtiyaç duyar ve eşlerine her daim güzel görünmeye dikkat ederlerdi. Özellikle dinî ve özel günlerde¹²² veya dışarıda bir yerlere gitmeden önce hepsi bütçesine uygun güzel kıyafetler giyinir, ziynet eşyaları takınır ve koku sürünürlerdi. Bilhassa saçlarına dikkat ederlerdi. Saç, kadının güzelliğini ortaya çıkaran en mühim süstü.¹²³ Kadınlar bu dönemde takı, makyaj ve güzelliklerini göstermek için ayrıca çaba göstermekteydiler. Kolyelerini göstermek için boyunlarını, halhal ve bileziklerini göstermek için bileklerini açıkta bırakırlardı. Takıları kıyafetlerin altında kalırsa bu sefer seslerini duyurmak adına yere ayaklarını vurarak yürürlerdi.¹²⁴

Süslenmenin yanında temizlik de önem arz etmekteydi. Sözlükte “bir şeyi ovma” anlamına gelen “sevk”¹²⁵ sözcüğünden türeyen misvağın kullanımı ağız temizliğine de dikkat ettiklerini göstermektedir. Ayrıca bedenlerinin güzel görünmesi için zayıf kalmaya çalışmak, saç bakımı yapmak ve şekil vermek, güzel kokular sürmek gibi çeşitli bakım ve süslenme alışkanlıkları vardı.¹²⁶

¹²⁰ Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, s. 156.

¹²¹ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Câhiliye*, s. 184.

¹²² İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2/34.

¹²³ Bardakoğlu, “Câhiliye Dönemi'nde Kadın,” s. 20.

¹²⁴ Nûr, 24/31 âyetin döneme göre açıklaması için bkz. (Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s. 322.)

¹²⁵ Ahmet Özel, “Misvak”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2020, 30/319.

¹²⁶ Savaş, *Hiz. Muhammed Döneminde Kadın*, s. 219.

1.2.4. Varislik

Erkekler ile aynı yükümlülöklere sahip olmayan kadınların mirası hak etmedikleri düşünölür ve mirastan pay verilmezdi.¹²⁷ Fakat bu durum tüm Câhiliye toplumuna özgü olmayıp kadına mirastan belli bir miktar verenlerin de olduğu kaydedilmiştir.¹²⁸

1.2.5. Eğitim

Bu dönemde eğitim için, Yahudilerin Daru'l-Midras gibi düzenli ve aynı zamanda adaleti sağlayan kurumlar¹²⁹ var olsa da Araplar için bu tür kurumlardan söz edilmemektedir. İslâm öncesi Arap toplumunda da Küttâb adında eğitim kurumlar varlık göstermiş fakat bunların düzenli olmayan ve yaygın faaliyet göstermeyen kurumlar olduğu ifade edilmektedir.¹³⁰

Her konuda olduğu gibi eğitimde insanların sosyal statüsüne, kültürüne ve yaşam tarzına göre değişiklik göstermekteydi. Nitekim çölde yaşayan bir bedevi ile Kureys'te yaşayan şehirli ailenin çocuklarına verdiği eğitim değişiklik göstermektedir. Kadınlar çocukluklarında evlerinde annelerinden eğitim almaya başlamaktaydılar. Arap toplumunda bir kadın olarak kendisine düşen görevleri, evdeki işleri annelerinden öğrenmekteydiler.¹³¹

1.3. Eş ve Anne Olarak Kadının Sorumlulukları

Şehirlerde kadınlar genellikle dışarı pek çıkmazlar, evlerinde kalırlardı. Bu yüzden günlük ev işleri olur; annelik ve ev hanımlığı yaparlardı. Kadınların işlerinde

¹²⁷ Güzel, *Câhiliye Dönemi*, s.95,

¹²⁸ Altıntaş, "Câhiliye Arap Toplumunda Kadın," s. 80.

¹²⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/ 187

¹³⁰ Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Terc: Ali Yardım, Damla Yayınları, İstanbul, 1983, s. 33.

¹³¹ Adnan Demircan, "Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları," *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum tebliğ ve müzakereleri)*, 13-15 Nisan 2007, Konya, 2007, s. 86.

en fazla kullandıkları eşyalardan biri el değirmeniydi. Evlerde bulunan bu değirmenlerle un yapılırdı.¹³²

Hız. Hatice'nin ticaretle uğraşması, iş hayatında önemli mevkilere gelmiş ve toplumun saygısını kazanmış olması¹³³ nadir de olsa iş sahibi kadınların mevcut olduğunu göstermektedir.

Bedevî kadınlarının üzerindeki görev ve sorumluluklar şehirli kadınlara kıyasla oldukça fazlaydı. Göçebe olmalarından ve hayvancılıkla uğraşmalarından dolayı çamaşır yıkamak, yemek hazırlamak gibi ev işlerinin yanında çadırı yuvaya çevirmek, yün eğirmek, süt sağlamak, su bulmak, yakacak malzeme toplamak gibi işleri de onlar yaparlardı. Tüm bunların yanında çocuk bakımı da onların göreviydi.¹³⁴

1.3.1. Eş Olarak Sorumlulukları

Evlendikten sonra kadın, artık kocasının tâbisi olmaktaydı. Erkeğin Câhiliye toplumu için önemi göz önünde bulundurulduğunda¹³⁵ kadının erkek çocuğu doğurmak gibi bir sorumluluğunun olduğu, bu sorumluluğu yerine getirmediginde değerinin kalmadığı ifade edilebilir.

Savaşlarda erkekler kadar kadınların da önemli görevleri vardı. Bu yüzden savaşlara genellikle kadınlar da götürülürdü. Ordunun arka tarafında erkeklerin cesaretlerinin ve gayretlerinin kırılmaması için tef çalıp, şiirler okurlardı. Su dağıtmak ve yaralıların tedavisinden de sorumlulardı.¹³⁶

Kadınların eşlerine karşı son görevi ölümünden sonra bir yıl boyunca kocasının ardından yas tutmasıydı. Buna iddet müddeti denilmektedir. İddet müddetinde kadın başka bir erkekle evlenemeyeceği gibi herhangi bir sosyal ilişkisi de olamazdı. Evinde kimse ile konuşmadan iddet müddetinin sona ermesini beklerdi.

¹³² Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, s. 43.

¹³³ Ahmet Güzel, "Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'le Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme," *İSTEM*, 19, 2012, s. 63.

¹³⁴ Mustafa Fayda, "Bedevî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, 5/314.

¹³⁵ Bakkaloğlu, *Câhiliyye Dönemi Aile Hukuku*, s. 27.

¹³⁶ Altıntaş, "Câhiliye Arap Toplumunda Kadın," s. 66.

Ebû Seleme'nin kızı Zeyneb, "Câhiliye Devri'nde kadın kocası öldüğü zaman, evinin en küçük ve en hakir bir odasına (karanlık bir köşesine) girer ve en kötü elbiselerini giyerdi (...) hiçbir koku sürünmezdi. Kadının yanına merkep yahut koyun yahut kuş nev'inden bir hayvan getirilirdi de kadın o hayvanı kendi vücuduna sürter sonra kadın o çirkin hapis odasından çıkardı. Bu merasimden sonra artık kadın temizlenir, yıkanır ve istediği gibi süslenerek ortaya çıkar da evlenme teklif edecek isteyicilerine görünebilir, kendini onlara arzederdi."¹³⁷ sözleriyle Câhiliye Dönemi'ndeki iddet sürecini ve bitiş merasimini ifade etmiştir. Tüm bu eziyet veren uygulamaların yanında bir de iddet müddetinin gereğinden uzun olması, kadınların tahammül sınırlarını zorlamıştır.

1.3.2. Anne Olarak Sorumlulukları

Kadının Allah'ın bahşettiği çocuğu dünyaya getirmesi onu değerli kılan önemli özelliklerinden biridir. Kadının sorumlulukları çocuğu dünyaya getirdikten sonra bitmemektedir. Çocuğun büyüyip yetişkinliğe adım atmasına kadar tüm sorumluluklarını annesi üstlenmekte, çocuğu yedirip içirmekte, giydirip kuşandırmaktadır.

Dünyanın her yerinde ve tarihin her döneminde annenin çocuklarına karşı sorumlulukları hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla Câhiliye Arap toplumunda annelik görevleri İslâm Dönemi'nden çok farklı sayılmazdı. Barınma, beslenme, sağlık gibi temel ihtiyaçları; sevgi, merhamet, güven gibi çocuğun manevî ihtiyaçları ve eğitimi¹³⁸ annenin karşılaması gereken genel ihtiyaçlardı. Bedevî Arap kadınların dışarıda yapması gereken işleri olsa da şehirli Arap kadınlar genelde vakitlerini evde geçirmekteydiler. Bu nedenle çocuklarla babalarından ziyade anneleri ilgilenirdi. Dolayısıyla çocukların eğitiminde, Arap toplumunun örf, âdet ve geleneklerini nesilden nesile devam etmesini sağlamak annenin göreviydi.¹³⁹

¹³⁷ Buhârî, "Talâk" 45.

¹³⁸ Ruhattin Yazıcıoğlu, "İslâm Ahlâkında Aile ve Kadın," *Uluslararası İslâm ve Kadın Çalıştayı*, Iğdır, 2018, s. 10.

¹³⁹ Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Câhiliye*, s. 199.

Câhiliye Dönemi'nde kadın sadece anne olduğu sürece bir nebze de olsa değer kazanabiliyordu. Kadın için özellikle erkek çocuk doğurmak son derece önemliydi. Çünkü kadın evli olmasına rağmen aile içerisine ancak erkek çocuk dünyaya getirdiğinde dâhil olabiliyordu.¹⁴⁰ O dönemin ihtiyaçları erkeği daha üstün kılıyordu. Çöl şartlarında kabilesini koruyabilen ve hatta diğer kabilelerden üstünlüğünü sağlayabilen erkekler, kız çocuklarına göre daha fazla tercih ediliyordu.¹⁴¹

O dönemde erkek çocuk aile için büyük bir övünç kaynağı olmasına ve sayısı ne kadar fazlaysa o kadar kudretli bir aile olduğunu göstermesine rağmen, fakir ailelerin küçük bir kısmı geçim sıkıntısı korkusuyla onları da öldürmekteydiler.¹⁴² Bu durum “*Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır.*”¹⁴³ âyetinden anlaşılmaktadır.

Annelerin kız çocukları ile ilişkileri hakkında bilgi oldukça azdır. Çocuğun büyümesinde, yetişmesinde ve terbiyesinde annenin emeği çoktu fakat eşinin ona tanıdığı kadar çocuğunun üzerinde hak sahibi olabiliyordu. Dolayısıyla babanın kızını öldürmesine kadın, eşinin kendisini boşaması korkusuyla itiraz edememekteydi. Üstelik bazı kadınlar eşinin emri ile kendileri de kızlarını öldürmekteydiler. Bazıları daha bebek karnındayken onu öldürmek için kadın kendini yerden yere atar,¹⁴⁴ bazıları da doğuma saatler kala bir çukur kazar doğumu çukurun içerisinde gerçekleştirir; eğer kız ise bebeği hiç çukurdan çıkarmadan üzerine toprak örter, erkek ise alıp eve getirirdi.¹⁴⁵

Kadına yapılan en büyük zulümlerden biri de bir anne olarak evladını kendi elleriyle öldürmek zorunda bırakılmasıydı. Bir annenin de kız evladını öldürmek zorunda kaldığını, “*Ey Peygamber! Mü'min kadınlar Allah'a hiçbir şeyi ortak*

¹⁴⁰ İbn İshâk, *es-Sire*, s. 22.

¹⁴¹ Altıntaş, “Câhiliye Arap Toplumunda Kadın,” s. 80.

¹⁴² Hasan, *Siyâsî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, 1/87.

¹⁴³ İsra, 17/31.

¹⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2010, 9/400.

¹⁴⁵ Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, s. 136.

*koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Kuşkusuz Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”*¹⁴⁶ âyetinden anlaşılmaktadır.

Câhiliye toplumu kız çocuklarına bakışı bir annenin asla yapmak istemeyeceği şeyleri yapmaya zorlasa da zamanın şartlarına göre kadının, çocuğunu yetiştirmek, sağlıklı bir şekilde büyümesini sağlamak, kılık kıyafetine dikkat etmek ve yetişkinliğe hazırlamak konusunda üstüne düşen görevi layıkıyla yapmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

1.4. Talak

Boşanma kavramının Arapçası olan talak, sözlük anlamıyla “bağını çözmek, serbest bırakmak” demektir.¹⁴⁷ Terim olarak boşanma, evliliği sona erdirmeye anlamına gelmektedir.¹⁴⁸

Câhiliye Dönemi’nde, erkeğin “boşsun” deme hakkının sınırlı olduğu olduğu ifade edilsede Hz. Âişe’nin dile getirdiği, “İnsanlarda şu yaygın bir âdet idi: Kişi kadını boşardı, iddeti biteceği zaman ona geri dönerdi; böylece o yine nikâhında kalırdı. Belki yüz defa belki daha fazla boşardı.”¹⁴⁹ sözleri, bu hakkın belli bir sayıdan sonra geri dönülemeyeceği kuralına herkesin uymadığını göstermektedir. Boşanma hakkının genel olarak erkeğin olmasının yanında soylu bir aileye mensup olması bazı kadınların bu konuda söz sahibi olduklarından daha önce bahsedilmişti.

Bazı durumlarda evlilik sona ermesine rağmen erkeğin eski karısının üzerindeki hâkimiyeti devam ederdi. Tekrar onunla evlenmediği gibi kadının yeni bir

¹⁴⁶ Mümtetine, 60/12.

¹⁴⁷ Halil İbrahim Acar, “Talâk”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, 39/496.

¹⁴⁸ Abdüssamet Bakkaloğlu, “Tefvîz”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, 40/310-11.

¹⁴⁹ Tirmizî, “Talâk” 16.

evlilik yapmasına da izin verilmezdi.¹⁵⁰ Câhiliye erkekleri, boşadıkları kadınlara geçimlerini sağlayabilecekleri nafaka benzeri bir para vermemekteydi. Bununla kalmayıp boşadıkları kadınları evden atarak onların imkânları daralttıkları, “O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer gebe iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın. Sizin hesabınıza (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara karşılığını ödeyin ve aranızda güzelce konuşup anlaşın. Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkeğin hesabına başka bir kadın emzirecektir.”¹⁵¹ âyetinden anlaşılmaktadır.

Boşanmanın başlıca sebeplerinden biri olan “meşru olmayan cinsel ilişki”¹⁵² anlamına gelen zina, o dönemin Arap toplumunda yaygındı.¹⁵³ Erkeğin karısını dövmesi de boşanma sebebiydi. Kocasından gördüğü şiddetten dolayı ailesine sığınan kadın babasının onu geri vermemesi sonucu boşanma gerçekleşmekteydi. Ayrıca kadının çocuk sahibi olamaması, boşanma nedenlerindendi.¹⁵⁴

Câhiliye Dönemi’nde evliliği sona erdirmenin üç şekli bulunmaktaydı. Bunlardan birisi, erkeğin karısının yüz veya sırt gibi uzvunu, evlenilmesi uygun olmayan kişilerin uzvuna benzetmesiyle gerçekleşen zihâr boşanmasıydı.¹⁵⁵ Bu boşanma şekli erkeğin karısını geri dönüşü olmayacak şekilde reddetmek istediğinde tercih ettiği bir yoldu.¹⁵⁶ Zihâr yoluyla boşanma Araplar arasında çok tercih edilen bir yöntem değildi. Hatta Mekke dolaylarında duyulmadığı düşünülmektedir.¹⁵⁷

Anlamı “Yemin etmek” olan diğer bir boşanma şekli *ilâ* ile tam olarak evliliği sona erdirmiş olunmuyordu. Erkek bir süre zarfı içerisinde karısından uzak duracağı konusunda yemin ederdi. Yeminin süresi dolduğunda ise tamamen boşanmış olurdu. Tam anlamıyla boşayıp karısını serbest bırakmak yerine onun üzerindeki hükmünü

¹⁵⁰ Günaltay, “İslâm’dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri,” s. 191.

¹⁵¹ Talâk, 65/6.

¹⁵² Hüseyin Esen, “Zina”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, 44/440.

¹⁵³ Aksoy, “İslâm Öncesi Toplumlarında ve İslâm’da Kadının Statüsü,” s. 230.

¹⁵⁴ Savaş, *Hz. Muhammed Döneminde Kadın*, s. 38.

¹⁵⁵ Keskin, “Câhiliyeden İslâm’a Aileyi Sonlandırmada (Talâk) Değişim,” s. 91.

¹⁵⁶ Bakkaloğlu, *Câhiliyye Dönemi Aile Hukuku*, s. 93.

¹⁵⁷ Ahmet Yaman, “Zihâr”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, 44/387.

devam ettirerek bu yemini süresi dolmadan sürekli tekrarlayabilirdi. Genellikle karısına kızdığı zaman ettiği bu yemin karısına baskı ve sıkıntı oluştururdu.¹⁵⁸

Hul boşanması ise kadının isteği ile ama yine erkeğin boşama yetkisi ile gerçekleşirdi. Kadın çeşitli sebeplerle evli kalmak istememesi sonucu eşine kendini boşatırdı. Fakat erkek kadından mal veya mehrinin bir kısmını ya da hepsini alarak bunu kabul ederdi.¹⁵⁹ Yine kadının mal vermesi şartı ile boşanmaya razı geldiği boşanma şekli *adl* boşanmasıydı. Erkek, kadına karşı üstüne düşen görevleri yapmadığı halde boşamadığı zamanlar olurdu. Boşayıp kadının özgür kalmasına izin vermediği için de kadın arada kalır eziyet çekerdi. İşte bu durumda *adl* boşanması gerçekleşirdi.¹⁶⁰

Erkeğin kadını boşaması veya ölümünün ardından kadın, o erkeğin malıymış gibi büyük oğluna miras kalırdı. Büyük oğul onun üzerinde hak iddia ederek üvey annesinin üzerine kıyafetini atarak onunla evlenebilirdi. Evlenmek istemezse mehir karşılığında başkasıyla evlendirebilirdi.¹⁶¹

Dönemin şartları nedeniyle, kocasının onu boşaması veya ölmesi sonucunda dul ve tek başına kalan bir kadın için hayat oldukça zordu; bu yüzden kadının tekrar evlenmesi gerekliydi. Kadın iddeti biter bitmez başkasıyla evlenebilirdi. Savaşlardan ve yolculuk sırasında hastalıklardan dolayı erkek ölümü fazla olduğu için kadının hayatı boyunca birçok evlilik yapması tuhaf karşılanmazdı.¹⁶²

2. Aile İçindeki Diğer Kadınlar

Aileyi oluşturan diğer bireyler kız çocukları ve câriyelerdi. O dönemin ihtiyaçları fiziksel güç, savaşçı ruh, dayanıklılıktı. Dolayısıyla bu şartlara uyum sağlayamayanlar ezilmiş veya ikinci plana atılmışlardı. Kız çocukları ve câriyeler bu kişilerin arasındaydı bulunmaktaydı.

¹⁵⁸ Ahmet Güzel, *Mim Ha Mim Dal –Siret-i Nebi–*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya, 2012, s. 324.

¹⁵⁹ Buhârî, “Talâk” 3; hadisin açıklaması için ayrıca bkz. Hasan Ali Görgülü, “Câhiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm'ın Boşanmada Örfi İtibar Etmesi” *SDÜİFD*, 1999, S. 6, s. 116.

¹⁶⁰ Cevad Ali, *el-Mufasssal*, 5/270'den aktaran; (Görgülü, “Câhiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm'ın Boşanmada Örfi İtibar Etmesi”, s.116.)

¹⁶¹ Koçak, “İslâm Öncesi Araplardaki Aile Kültürünün Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi,” s. 848.

¹⁶² Demircan, “Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik,” s. 18.

2.1. Kız Çocukları

Câhiliye Dönemi'nde erkek çocuklar övünç kaynağı olarak görülürken kız çocuklarının doğumu, önyargılar ve toplumsal baskılar nedeniyle babaları için utanç kaynağı olmaktaydı. Kur'an-ı Kerim'de bu durum, *“Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir. (Aklınca) verilen müjdenin kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!”*¹⁶³ şeklinde ifade edilmektedir. Aynı sebeple inen diğer âyetler¹⁶⁴ bu dönemde toplumun kız çocuklarına bakışını açık bir şekilde göstermektedir.

Câhiliye toplumunun erkek çocuğunun çokluğuyla övünmek ve kız çocuğundan utanmak için kendilerince “sebepleri” vardı. Erkek çocuk fiziksel güç, nüfuz, servet ve egemenlik demektir.¹⁶⁵ Zorlu çöl yaşamı, iklim şartları ve başka kabileler tarafından sürekli tehdit altında olan kabilelerinin korunması, savaşlarda asker sayısının artırılması erkeklerin işiydi. Kadınlar ise zayıflık ve yükü. O dönemde ve coğrafyada kız çocuğunu büyük zorluklar beklemekteydi. Kaçırılma, esir alınma ve pazarlarda câriye olarak satılmaları durumunda ailenin onuruna leke olarak görülürdü. Kız çocuklarının başkalarının ellerinde câriye olmalarına şahit olmaktansa kızlarını tüm bunları yaşamadan öldürmek onlara daha doğru gelmekteydi.¹⁶⁶ Dolayısıyla kızlarını öldürerek aslında kendilerince onlara iyilik yapıyorlardı. Çocuklarını öldürdükten sonra “Artık rahat uyurum, bu huzurlu ortamdan sonra beni rahatsız edecek ne bir keder, ne aşk, ne de hülya var.”¹⁶⁷ sözleri ile rahatlamalarını dile getirirlerdi.

¹⁶³ Nahl, 16/58-59.

¹⁶⁴ bkz. En'am, 6/137; En'am 6/140; Tekvir 81/8-9.

¹⁶⁵ Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 120.

¹⁶⁶ Ahmet Güzel, *Hiz. İsa- Hiz. Musa ve Hiz. Muhammed (s.a.v.)*, NKM Yayınları, Konya, 2008, s. 255.

¹⁶⁷ Âişe Abdurrahman Bintü's-Şatı, *Rasûlüllah'ın Kızları ve Torunları*, Çev. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya, 1993, s. 35.

Neticede kız çocuğundan ziyade erkek çocuğu tercih edilmekteydi. Kız çocuğu büyümeden ve sıkıntı getirmeden canlı bir şekilde toprağa gömmek gibi acımasız yollara başvurmayı çözüm görmüşlerdi.¹⁶⁸

Kız çocuğunu çeşitli “gerekçelerle” katletmek tüm Câhiliye Araplarına atfedilse de bu, sıkça yapılan, tüm kabileler arasında yaygın olan bir uygulama değildi. Kız çocukları Arapların geneli için utanç kaynağıydı fakat bu yüzden hepsi evlâtlarını öldürmeyi düşünmemişlerdir. Kureyş kabilesi ve diğer kabileler bu uygulamanın doğru olmadığını ve cinayet sayılacağını farkındaydılar. Bir kısım raviye göre Temim, Kays Esed, Hüzeyl ve Bekr b. Vâil kabileleri dışında başka kabilelerde bu âdete rastlanmamıştır.¹⁶⁹

Öte yandan, kızlarını öldürenlerin aslında bu işi yaparken çok zorlandıkları, ancak toplumun baskısıyla bunu yapmak zorunda hissettikleri belirtilmektedir.¹⁷⁰ Fakat bu işi yapanların sayısı az olsa da bu kötülüğü engelleyen erdemli insan sayısı da oldukça azdı. Hatta belki bilmeden belki bilerek teşvik edici toplumsal güç söz konusuydu. Tüm bunlarla beraber aralarındaki Sa’saa b. Naciye gibi merhametli kimseler de vardı. Bu kimseler gömülmek üzere olan kız çocuklarını fidye vererek sahiplenmiş ve katle engel olmuşlardır. Rivayete göre Sa’saa b. Naciye çölde develerini kaybetmiş onları ararken ateş yakmış bir grup görmüş ve yanlarına gitmiştir. Hamile kadının doğumu için durmuş olan bu kişiler Sa’saa b. Naciye’nin devesini bulmuşlardır. Kadın doğum yaptığında oradaki adam, eğer çocuk erkekse haydi gidelim eğer kızsaa sesini bile duymayayım, demiştir. Sa’saa b. Naciye develerinden birini ona fidye olarak vererek kız çocuğunun öldürülmesine engel olmuştur.¹⁷¹ Sa’saa b. Naciye hayatı boyunca kendisini gömülmek üzere olan kız çocuklarını kurtarmaya adanmış ve şu şekilde ifade etmiştir, “Her nerede diri diri gömülecek bir kız görsem, mutlaka onun fidyasını ödeyeceğime dair Allah’a söz

¹⁶⁸ Adnan Demircan, “Câhiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömme Âdeti,” *İstem*, S. 3, 2004, s. 18.

¹⁶⁹ Âişe Abdurrahman Bintü’s-Şatı, *Rasûlüllah’ın Kızları ve Torunları*, s. 40.

¹⁷⁰ Altıntaş, “Câhiliye Arap Toplumunda Kadın,” s. 80.

¹⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/112.

verdim. İslâmiyet gelinceye dek, ben doksan altı kız çocuğunu toprağa gömülmekten kurtarmış oldum. Zaten bunun haram olduğunu Kur'an-ı Kerim âyeti de bildirdi.”¹⁷²

Câhiliye Dönemi'ndeki bazı Araplar kızlarının isimleriyle künyelenmiştir. Bu durum kızlara değer veren kişilerin de mevcut olduğunu göstermektedir. Ebû Sefane Hatem Tâî, Ebû Sülmâ Rabîa b. Riyâh bunlardan bazılarıdır.¹⁷³

Kız çocuklarının içinde yetim olanlar da bulunmaktaydı. Kabileler arasında, anlaşmazlıkların, çatışmaların olması ölümlerin sayısını arttırıyordu ve bunun sonucunda babası ölmüş yetim çocuklar kalıyordu. Hem kimsesiz hem de kız olması hayata dezavantajlı başlamasına sebep oluyordu. Zorlu hayat şartlarında en fazla etkilenen, merhametsizliğe maruz kalan yetim kızlardı. Mirastan mahrum bırakılmaları ve mal varlıklarına ellerinden alınması maddî bir dezavantajdı. Sosyal açıdan dezavantajları ise yetim kızın, sahiplenilen kişilerin hizmetçisi konumunda olması, kendisi ile ilgili konularda bile söz hakkına sahip olmamasıydı.¹⁷⁴

2.2. Cârîyeler

Türkçede kadın köle olarak “cârîye, odalık” ifadesi kullanılmıştır. Köle hukukî anlamda “mal” kabul edilmektedir. Sadece Arap tarihinde değil, birçok toplumun tarihinde savaşlar sonucunda elde edilen esirler ve kendi milletinden başkalarını küçük görülmesinden kaynaklanan kölelik söz konusu olmuştur. Yunan ve Roma medeniyetlerinde görülen kölelik sistemi en bariz örneklerdir.¹⁷⁵

Câhiliye Dönemi Arap toplumunda aile içerisinde hür kadınlarla birlikte cârîyelerin de yeri vardı. Sadece aileye hizmet için bulunmakla birlikte aile reisinin karısı sayılırdı.¹⁷⁶ Hür kadından farklı olarak cârîyeyle nikâh akdi gerçekleşmez ve kendisine mehir verilmez, hatta hür kadına mehir olarak kendisi verilirdi. Cârîyeden

¹⁷² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/112.

¹⁷³ Âişe Abdurrahman Bintü's-Şatı, *Rasûlullah'ın Kızları ve Torunları*, s. 39.

¹⁷⁴ Hüseyin Ertuç, “İslâm'da Yetimlerin Hukukî Statüsü,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 2009, s. 134.

¹⁷⁵ Mehmet Âkif Aydın - Muhammed Hamidullah, “Köle”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, 26/237.

¹⁷⁶ Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, s. 136.

doğan çocuk o ailenin nesebinden kabul edilmezdi. Bununla birlikte eğer çocuk zeki ve gürbüz olursa kendi neseplerine alınarak evlât kabul edilebilirdi.¹⁷⁷

Hür kadınlar ile câriyeler arasında önemli bir sınıf farkı vardı. Arap erkekleri için câriyeler alıp satacağı bir mal olarak görülürdü.¹⁷⁸ Hatta göz alıcı, güzel olan câriyeler doğruca satılmak yerine fuhşa zorlanarak onu sürekli kazanç vasıtası olarak kullanılabilirdi. Bu câriyelerin geneli anne ve babasının köle olmasından dolayı değil savaşlarda veya baskınlarda elde ettikleri esirlerden oluşmaktaydı.¹⁷⁹ Başka bir kabileden iffetli, aile kadını olan bu kişilerin sonradan fuhşa zorlanması Câhiliye Dönemi'nde kadınların ne kadar zor şartlar altında yaşadığını açık bir şekilde göstermektedir.

İslâm'ın yayılmaya başladığı ilk zamanlar müşrik kimseler İslâm'ı kabul etmiş zayıf kimselere eziyet etmeye başlamıştı. Bazıları bu eziyetlere dayanamayıp dinlerinden dönmek zorunda kalmış bazıları da tüm işkencelere rağmen İslâm'dan vazgeçmemişti.¹⁸⁰ O zamanın en zayıf insanları olan köle ve câriyelere de işkenceleri yoğunlaşmıştı. Çünkü İslâm'ı kabul etmiş köle ve câriyeler efendilerinin sözünü dinlememiş ve dinlerinde dönmeyi reddetmişlerdi. Dinlerinde dönmedikleri için köle câriyelerine işkence edenlerin arasında henüz İslâm'ı kabul etmemiş Ömer b. Hattâb da bulunmaktaydı. Rivayete göre aynı sebeple Ömer b. Hattâb, Ka'b b. Adî oğullarından olan câriyeye işkence ederken artık sıkıldığı zaman "Senden özür dilerim, şimdi seni dövmekten usandığım için bırakıyorum." demiş, câriye de ona "Tanrı da sana öyle yapsın" cevabını vermiştir. Bu olaya tanık olan Hz. Ebû Bekir bu câriyeyi satın almış ardından azat etmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁷ Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 115.

¹⁷⁸ Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 119.

¹⁷⁹ Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, s. 135.

¹⁸⁰ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, s. 429.

¹⁸¹ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, s. 431.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'IN İLK ASRI ARAP TOPLUMUNDA KADININ AİLE İÇERİSİNDEKİ KONUMU

İslâm sadece inanç ve ibadet dini değil, ahirette ve dünyada mutluluğu vadeden, hayatın her yerinde olan bir yaşayış şeklidir. Dolayısıyla Müslüman; sosyal, siyasi, iktisadi, sağlık, hukuk ve eğitim gibi dünyevi işlerden kendisini soyutlayamaz. Nitekim aileye yönelik tüm hususlar İslâm'ı ilgilendirmiş ve ailenin önemi, Müslüman bir ailenin nasıl olması gerektiği, hangi durumlarda ne yapılması gerektiği Kur'an ve hadislerle Müslümanlara bildirilmiştir.¹⁸² Ailenin kurulması ve sürdürülmesi gibi hususlarda uyarılar ve düzeltmeler genellikle kadınlar hakkında olmuştur.

2. Hür Kadın

İslâmiyet ile birlikte kölelik kesin bir emir ile kaldırılmadığı için hür kadın ve câriye ayrımları kölelik şartları sona erene kadar devam etmiştir. Hz. Peygamber, haklar konusunda hür kadın ve câriye arasındaki ayrımı azaltmaya çalışmış yine de evlilik ve boşanma süreçlerinde bazı farklılıklar devam etmiştir.

2.1. Evlenme Süreci

Allah canlı-cansız birçok şeyi çiftler halinde yaratmıştır.¹⁸³ Yaratılanların düzen içerisinde varlığını sürdürmesi için çiftlerin birbirlerine ihtiyaçları vardır. Allah var ettiği bu kanuna insanları da dâhil etmiştir.¹⁸⁴ Erkek ve kadın olarak yaratılmış insanların diğer varlıklar gibi birbirlerine muhtaç olmaları inkâr edilemez. Kadın ve erkeğin birbirine muhabbet duyması, çocuk dünyaya getirmesi, birbirlerine bağlılık göstermeleri fitratlarında bulunmaktadır. Evlilik ise tüm insanî hissiyatları meşru kılar ve sonucunda toplum tarafından kabul edilen bir kurum olan aile

¹⁸² Yılmaz Çelik, "Asr-ı Saâdet'te Aile Kurumuna Yönelik Sosyal Hizmetler," *İstem*, S. 27, 2016, s. 142.

¹⁸³ "Her şeyden çift çift yarattık, inceden inceye düşünesiniz diye." Zâriyât, 51/49.

¹⁸⁴ "Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık..." Hucurât, 49/13.

oluşur.¹⁸⁵ Bu kurum, iki insanın kan bağı olmadan birbirine her konuda bağlılığını gösterip insanı güvende ve huzurlu hissettirmiş; her şeyini paylaşabileceği, görevlerini rahatlıkla yerine getirebileceği bir ortam sağlamıştır.

Evlilik için merhamet, sevgi ve anlayış önemli unsurlardır: *“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”*¹⁸⁶ Sahâbîler arasında evlilikleri sevgi ve muhabbetle ilerleyenlerden biri Hz. Osman ile Hz. Peygamber’in kızı Hz. Ümmü Külsüm evlilikleriydi. Bu yüzden o vefat ettiğinde Hz. Osman derinden sarsılmıştı. Cenazenin ardından bitkin ve üzgün halini gören Resûlullah onu teselli etmiştir.¹⁸⁷

İslâm dininde kadın veya erkeğin evlenmek istediği kişiyi münasip bir şekilde dile getirmesinde ve evlenecek kişilerin karşılıklı konuşup birbirlerini tanımaya çalışmasında sakınca görülmemiştir: *“Bu kadınlarla evlenme isteğinizi üstü kapalı bildirmenizde veya içinde saklamanızda bir sakınca yoktur. Allah bu kadarını onlara söyleyeceğinizi bilmektedir. Fakat meşrû söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın. Bekleme emri süresine ulaşmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın. Bilin ki Allah içinde olanları bilmektedir. O’ndan sakının ve bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir.”*¹⁸⁸

Evlilik öncesi gerçekleşen nişanlılık evlenecek kişilerin birbirlerini daha iyi tanımak için önemli bir süreçtir. Nişanın ardından evlenmek zorunlu olmadığı için birbirlerine uygun olmadıklarının anladıklarında nişanı bozma imkânları vardır.¹⁸⁹

Hz Peygamber düğünde verilen yemeğe önem vermiştir. Abdullah b. Avf, Ebû Haysîr’in kızı ile evlendiğinde Hz. Peygamber ona *“Bir koyunla da olsa düğün aşısı ziyafeti yap.”*¹⁹⁰ buyurmuştur. Ayrıca düğün yemeği veren kimselerin davetine

¹⁸⁵ Mesut Okumuş, “Kur’ân’a Göre Evlilik ve Evliliği Sürdürmenin Önemi,” Kur’ân’da Aile Sempozyumu, 2011, s. 301.

¹⁸⁶ Rûm, 30/21.

¹⁸⁷ Muhammed es-Sallâbî, *Üçüncü Halife Osman*, çev. Ayhan ak, Ravza Yayınları, İstanbul, 2006, s. 39.

¹⁸⁸ Bakara, 2/235.

¹⁸⁹ Şemseddin Işık, *Kur’an-ı Kerim’e Göre Evlenme ve Boşanma*, Ahsen Matbaa, Ankara, 2004, s. 37.

¹⁹⁰ Buhârî, “Nikâh” 69.

icap edilmesini istemiştir: “Sizden biriniz düğün aşına davet olunduğu zaman hemen ona gitsin.”¹⁹¹ Hz. Peygamber’in kendisinin de Hz. Zeyneb ile düğünlerinde, bir koyun keserek düğün yemeği verdiği ve insanları bu yemeğe davet ettiği rivayet edilmiştir: Enes b. Mâlik, “Peygamber bir kadınla (Zeyneb bint Cahş) ile evlendi ve beni gönderdi, ben de insanları (o kadının düğün aşısı için yapılan) yemeğe davet ettim.” demiştir.¹⁹²

Evliliğin sürdürülebilmesi için evlenecek kişiler arasındaki denklik önemlidir. Dolayısıyla evliliğin geleceği için İslâm öncesi dönemde, İslâm’ın ilk asrında ve sonraki dönemde de bu hususa dikkat edilmiştir. Denklik konusundaki en çok verilen örnek azatlı köle Zeyd ve Hz. Peygamber’in akrabası Zeyneb’in arasındaki evliliğin denklik olmamasından dolayı uzun sürmemesidir.¹⁹³

Evlenecek kişilerin denklik sağlayabilmeleri için hem erkeğin hem kadının hayat arkadaşı olarak ömürlerini beraber sürecekleri kişilerde aranan özellikler vardır. İslâm’ın, evlenmeden önce kadında aranan özellikleri; malı, soyu, güzelliği, ahlâkı ve dindarlığı olarak sıraladığına kanaat getirilmiştir.¹⁹⁴ Hz. Peygamber bu hususta ahlâk ve dindarlığı ön plana çıkarmıştır.¹⁹⁵ Çocuklarına ve eşine karşı sevgi ve şefkat duyan, onların ihtiyaçlarını karşılayan, ailesini, mallarını muhafaza eden, becerikli bir kadın, evlenmek için aranan ideal kadındır. Erkekten aranan özellikler; soy, maddî güç, dindarlık ve ahlâk, zanaat ve iş becerisidir.¹⁹⁶

Hz. Ömer’in halifeliği döneminde savaşlardan dolayı erkek nüfusu azalmış birçok kadın ortada kalmıştır. Bu kadınlardan bazıları Hz. Ömer’e gelerek kızlarına veya kendilerine denk kimseler bularak evlendirmesini istemişlerdir. Kızları için gelenlerin arasında Süfyân b. Ufey’in hanımı, “Bizim erkeklerimiz tümüyle helak oldu. Eğer erkekler helak olursa kadınlar da tamamen kaybolur gider. Bunun için bu kızları kendilerine denk kimselerle evlendir” demiştir.¹⁹⁷ Aynı şekilde Mes’ud b.

¹⁹¹ Buhârî, “Nikâh” 72.

¹⁹² Buhârî, “Nikâh” 69.

¹⁹³ Okumuş, “Kur’ân’a Göre Evlilik ve Evliliği Sürdürmenin Önemi,” s. 303.

¹⁹⁴ Dikmen, *İslâm’da Kadın Hakları*, s. 97.

¹⁹⁵ Buhârî, “Nikâh” 16.

¹⁹⁶ Dikmen, *İslâm’da Kadın Hakları*, s. 98.

¹⁹⁷ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, 2/594.

Nuaym el-Nehşeli'in kızları da kendilerini denk kimseler ile evlendirilmesi talebinde bulunmuşlardır.¹⁹⁸ Bu kimselerin zor şartlarda dâhil evliliklerinin denk kimseleri ile olmasını istemesi evlilikte denklığe verilen önemi göstermektedir.

Emevî Dönemi'nde Araplar kendilerini Arap olmayanlar (mevâli) ile denk görmedikleri için onların erkeklerine kız vermemiş ve kendi kızlarını mevâli erkeklerine vermekten kaçınmışlardır. Fakat sonradan mevâliden kız almaya bakış değişmiş hatta mevâlînin kızları evlenmek için daha çok tercih edilir olmuştur. Fakat mevâli kadından doğan Emevî Hanedanı'ndan birisinin halife olması hoş karşılanmamıştır.¹⁹⁹

2.1.1. Kadının Onayını Alma

İslâm açısından evliliğin huzurlu ve mutlu bir şekilde devamlığını sağlamanın şartlarından biri de evlenecek kişilerin onayını almak, onların istekleri doğrultusunda bu evliliği gerçekleştirmektir. Müstakbel eşlerin birbirini görmesi hatta birbirini tanıma sürecinin olması gerçekleşecek olan evliliğin daha sağlam bir temelini olması için önemlidir. Kadınların rızası olmadan evliliklerin gerçekleştiği bu coğrafyada İslâm, onlara eşini seçebilme hakkı vermiştir.²⁰⁰ İslâm dinine göre hür ve akıl baliğ olan tüm kadınlar kendi isteği doğrultusunda evlenmekte özgürdür. Sadece evlenecek kişileri ilgilendiren bu şahsi meselede onay alınmadan velisi onu evlendirememektedir.²⁰¹

Hz. Peygamber, evleneceği kişiyi görmeden evlenecek olan sahâbîleri uyarmıştır.²⁰² Bu durumun sadece bir tavsiye olarak kalmadığı, kadının rızası olmadan gerçekleşen nikâhların Hz. Peygamber tarafından feshedildiğine dair hadiselerden anlaşılmaktadır. Örneğin dul bir kadın olan Hansâ bint Hizâm'ın babası, onun onayını almadan biri ile evlendirmişti. Hansâ nikâhı istemediği için Hz.

¹⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/595.

¹⁹⁹ İsmail Yiğit, "Mevâli", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2004, 29/425.

²⁰⁰ Hatice Şahin Aynur, "Âyetler Işığında Câhiliyeden İslâm'a Kız Çocuğu/Kadın Haklarının Tahvîli," *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 19 / 2, 2019, s. 496.

²⁰¹ Buhârî, "Nikâh" 42.

²⁰² Buhârî, "Nikâh" 36; Müslim, "Nikâh" 74.

Peygamber'e şikâyetle bulunmuş ve Hz. Peygamber gerçekleşmiş olan nikâhı feshetmiştir.²⁰³

Hz. Peygamber'in bir baba olarak davranışları, evlenecek yaşa gelmiş kız anne-babalarının nasıl bir yol izlemeleri gereğini gözler önüne sermiştir. O kızlarının, her konuda olduğu gibi, evlilik konusunda fikirlerini önemsemiş, evlendirmeden önce kızları ile istişare etmiştir.²⁰⁴ Hz. Peygamber'in bu davranışından tarihteki birçok lider gibi siyasi amaçlarla kızlarının rızalarını gözetmeden evlendirmedeği anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumda evliliklerde çoğu zaman bu tür çıkarlar gözetilmiştir. Abdullah b. Büreyde'nin babasından aktardığına göre bir kız Hz. Peygamber'e gelerek, "Babam beni sadece itibar kazanmak için erkek kardeşinin oğluyla evlendirdi" demiş, Hz. Peygamber, ona yapılan evlilikten memnun olup olmadığını sormuştur. Bunun üzerine kız; "Babamın yaptığı işe karşı değilim. Fakat babaların böyle yapmaya haklarının olmadığını kadınlarca bilinmesini istedim" demiştir.²⁰⁵ Önceki dönemlerde hakkını arayamayan ve baskılanmış kadınların bir anda kendilerini hak sahibi hissetmeleri mümkün değildi. Bu gibi rivayetlerde kendilerine yapılan haksızlıkları Hz. Peygamber'e şikâyet eden kadınların birbirlerini destekledikleri, tüm kadınların sesi olmak için çabaladıkları ve ilerde başka kadınlar için de yol gösterici olduğu görülmektedir. Başka bir rivayette, Ca'fer Oğullarından bir kadın kendi onayı olmadan evlendirileceğinden korkmuş ve Ensar'dan iki önde gelen kişisine durumu bildirmişti. Onlar da cevap olarak, "Sakın (istmeden evlendirilmekten) korkma! Çünkü Ensar'dan Hansa bint Hizâm, babası, kendisi istemediği hâlde evlendirmişti de (Hansâ'nın müracaatı üzerine) Hz. Peygamber bu nikâhı red ve iptal etmişti."²⁰⁶ demişlerdir.

İslâm'da kadınların istedikleri kişi ile evlenme konusundaki haklar dul veya ilk defa evlenecek olan kimseler de farklı değildir. Fakat onayını alma usulünde değişiklikler olabilmektedir. Hz. Peygamber, ilk evliliği olan kıza fikri sorulduğunda susmasının onay olduğunu, dul kadınların ise doğrudan sözle cevabını almak

²⁰³ Buhârî, "Nikâh" 43, "İkrah" 3; Ebû Dâvud, "Nikâh" 24-25; İbn Mâce, "Nikâh" 12.

²⁰⁴ Nûreddîn el-Heysemî, *Mecma'uz-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, İstanbul, 2015, 7/465-467

²⁰⁵ İbn Mâce, "Nikâh" 12; Nesâî, "Nikâh" 36.

²⁰⁶ Buhârî, "Hîyel" 16.

gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁷ Hz. Âişe'nin azatlı kölesi Zekvân'ın naklettiğine göre Hz. Âişe: "Hz. Peygamber'e, ailesinin evlendireceği bir kızıdan nikâh hususunda izin alınıp alınmayacağını sordum. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: "*Evet, ondan izin alınacak.*" Bunun üzerine ben kendisine: "Ama kız utanır", dedim. Hz. Peygamber: "*Kız susarsa, işte bu onun iznidir*" buyurdu." rivayetini nakletmiştir²⁰⁸

Hz. Hatice'nin vefatından sonra rivayetlerden Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ve Hz. Sevde'yi evlenme sürecinde kadınların onayına önem verdiği anlaşılmaktadır. Rivayete göre Osman b. Mez'ûn'un eşi Havle bint Hâkim aracılığı ile bu kimselere ardından babalarına durumu bildirmiştir. Babaları kızlarının onayına göre cevap vermişlerdir. Bu rivayette dul olan Hz. Sevde'nin babasının "bana onu çağır" diyerek yanına çağırması ve o karşına geldiğinde "ey Sevde! Bu kadın Muhammed b. Abdullah'ın seni istemek için kendisini gönderdiğini söyledi. Muhammed kerem sahibi ve denk bir kişidir. Seni ona vermeme ister misin"²⁰⁹ diyerek bizzat söz ile cevap beklemesi dul kadınlardan alınan onayın nasıl olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Râşid Halifeler Dönemi'nde savaşta ele geçirilen kadınlar ile de evlilik gerçekleşmiştir. Abdullah b. Ebû Bekir, Hz. Ömer Dönemi'nde Şam'da Leyla adındaki bir kızı görüp beğenmiş, Şam'a gönderilen ordu ile elde edilen esirlerin içinden Leyla, Abdullah b. Ebû Bekir'le evlendirilmiştir.²¹⁰

Emevî Dönemi'nde ise anne ve baba çocuklarının eş seçme konusunda çok baskıcı olmamışlardır. Fakat bu, tüm kesimi kapsamayıp genellikle üst tabaka aileler için geçerli olan bir durum olmuştur.²¹¹

²⁰⁷ Buhârî, "Nikâh" 42.

²⁰⁸ Buhârî, "Nikâh" 41; Müslim, "Nikâh" 9.

²⁰⁹ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Târihu't-Taberi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, C. 3, 2019, 3/162.

²¹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/157.

²¹¹ Ali Aksu, "Emevîler Döneminde Kadının Durumu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, C.5, S.1, s. 267.

2.1.2. Mehir

İslâm’la birlikte mehir uygulaması değişiklik göstermiştir. İslâm öncesinde mehir, kızın ailesine verilmekteydi. Dolayısıyla mehir uygulaması bir bakıma kızı ailesinden satın alma şeklinde gerçekleşirdi. Fakat İslâm, o para veya malın tamamen kadının hakkı olduğunu ve onun doğruca kendisine verilmesini bildirmiştir: *“Onlardan karı-koca ilişkisi yaşadıklarınıza kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”*²¹²

Mehirin kadına teslimine büyük önem verilmiş ve Hz. Peygamber de bu konuda kesinlikle taviz verilemeyeceğinin altını çizmiştir. Evlenmek isteyen fakat mehir vermeye gücü yetmeyen sahâbîye Hz. Peygamber *“demir bir yüzük olsa da bul ve getir”*²¹³ diyerek herkesin kendi bütçesine göre de olsa mehrin mutlaka verilmesini istemiştir.

Allah Resûlü, kişinin evlenmeden önce verdiği vaatleri yerine getirmesini istemiş, yerine getiren kimseleri de övmüştür. Hz. Peygamber, *“Yerine getirdiğiniz şartların yerine getirmeniz en haklı olanı, kendisiyle fecrleri helâl kılmak istediğiniz mehir şartıdır.”*²¹⁴ sözü ile yerine getirilmesi gerekenlerin içinde en önemlisinin mehir olduğu belirtmiştir.

Mehir beklenmedik ve keyfi, kocanın karısını terketmesi gibi durumlarda kadının zor durumda kalmaması için ve kocasının ölümünden sonra bir güvencesinin olması adına kadına maddî güç sağlaması için gereklidir.²¹⁵ Kadına verilen mehrin en az miktarı konusunda farklı düşünceler olmakla birlikte en fazla miktarı erkeğin bütçesinin belirlediği söylenebilir.²¹⁶ Hz. Peygamber, *“Nikâhın en hayırlısı, en kolay*

²¹² Nisâ, 4/24.

²¹³ Buhârî, “Nikâh” 50-51; Müslim, “Nikâh” 1/76.

²¹⁴ Buhârî, “Nikâh” 83.

²¹⁵ Dikmen, *İslâm’da Kadın Hakları*, s. 116.

²¹⁶ H. Tekin Gökmenoğlu, “İslâm Hukukunda Mehir”, *Mehir Dergisi*, Yaz, Konya, 1998, S. 2, s. 24.

olanıdır.”²¹⁷ sözü ile erkeği ve ailesini aşan miktarda mehir istenmemesi gerektiği konusunda uyarmıştır.

Hz Peygamber’in diğer kızlarının mehirleri yaklaşık 500 dirhem olmuşken Hz. Fâtıma’nın mehri hurma yaprağı ve lifinde yapılmış sedir ve yastık; su tulumu, elek, kırba, havlu ve su bardağı olmuştur.²¹⁸ Bu rivayette Hz. Peygamber’in, mehir konusunda damadı olacak kişilerin maddî durumuna dikkat etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Kadın istemediği sürece mehri evlilik gerçekleştikten sonra elinden geri alınamaz.²¹⁹ Eğer kadın isterse aldığı mehri çocuklarına veya eşine verebileceği, kadının mehrinden ancak bu şekilde tasarrufun kabul edilebileceği *“Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin.”*²²⁰ âyetinde açıkça belirtilmiştir. Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de, kadına verdiği mehri geri almaya çalışan veya o parada hakkı olduğunu düşünen ve istismar eden eşler uyarılmıştır.²²¹

Evlendikten sonra karısından hoşlanmayan ama nikâh ile verdikleri mehri geri alabilmek için hâlâ nikâhında tutup kadına kocalık görevlerini yapmayanlar bulunmaktaydı. Böyle davranışları uyarmak için *“...Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah’ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.”*²²² âyeti nazil olmuştur. Nikâh gerçekleşmiş olmasına rağmen mehrini geciktiren ve mehir verme sorumluluğunun düşmesi için çeşitli yollara başvuran kişilerin arasında karısına zina iftirasında bulunanlar varlığı nazil olan *“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi*

²¹⁷ Ebû Dâvûd, “Nikâh” 30-31.

²¹⁸ Hasan İbrahim, *Siyâsî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, 1/275.

²¹⁹ Gökmenoğlu, “İslâm Hukukunda Mehir,” *Mehir*, s. 23.

²²⁰ Nisâ, 4/4.

²²¹ Nisâ, 4/19.

²²² Nisâ, 4/19.

ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz onu, iftira ederek ve apaçık günah işleyerek mi geri alacaksınız?”²²³ ayetinden anlaşılmaktadır.

2.1.3. Nikâh

Evlilik akdi olan nikâh, beraberinde yeni sorumluluklar ve haklar getirmektedir. Evlenmeye razı olmuş bu iki taraf birbirlerine karşı görevlerinin ve haklarının bilincinde olarak ve riâyet edeceklerine dair söz vererek evlenmiş olmaları gerekmektedir.²²⁴

Câhiliye Dönemi’ndeki nikâh sırasında şahitlik, ilerleyen zamanlarda bir sorun çıkması durumunda nikâha tanıklığın sorunu çözmeye yardım edebileceği²²⁵ gerekçesiyle devam etmiştir. İslâm dinine göre en az iki nikâh şahidinin gerekliliğini Hz. Peygamber *“İki şahit olmadan nikâh caiz olmaz.”*²²⁶ hadisi ile vurgulamıştır.

Nikâh gerçekleşmeden önce iki tarafın birbirini görmesinde ve konuşmasında bir sakınca görülmemiştir. Hatta evliliğin devamlılığı için evlenecek kişilerin birbirlerini tanıyıp uyumlu olup olmadıklarını görmeleri gerekmektedir. Allah Resûlü de bu konu hakkında: *“Git onu gör, ilerde anlaşmanızın sürekliliği için bu ikinize de iyidir.”*²²⁷ demiştir. Nişan sürecinde de evlenecek kişilerin birbirini tanınması evlilik üzerine daha ciddi düşünerek hazırlıklarını yapması amaçlanmıştır. Bu süreçte birbirlerine uygun olmadıklarına kanaat getirildiğinde nişanı bozma hürriyeti getirilmiştir.²²⁸

İslâm ile birlikte *“Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur”*²²⁹ gibi âyetler ile gayrimeşru ilişki kesin olarak yasaklanmış dolayısıyla nikâhın önemi artmıştır. İslâm, erkek ve kadın ilişkilerine bir usul getirmiştir. Aralarında nikâh olmayan kadın ve erkeğin gizlice görüşmelerine,

²²³ Nisâ, 4/20.

²²⁴ Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, s. 67.

²²⁵ Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh,” s. 31.

²²⁶ Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh,” s. 15.

²²⁷ Buhârî, “Nikâh” 36.

²²⁸ Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, s.70.

²²⁹ İsrâ, 17/32.

birlikte olmalarına, gönül eğlendirme gibi keyfi ilişkilere izin verilmemiştir.²³⁰ Getirilen bu kural ile amaç, kadın ve erkeğin evlilik ile birbirlerine bağlanıp, başkalarına karşı daha dikkatli ve mesafeli olma sorumluluğunu hissettirmektir.

Câhiliye Dönemi'ndeki erkeğin velisinin kızı, kızın velisinden istemesi geleneği devam etmiştir. Kızın rızası ve ailenin onaylaması ile evlilik sözü alınmaktadır. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evlilik süreçleri buna güzel bir örnektir. Hz. Resûl-ü Ekrem'in amcaları Ebû Tâlib ve Hz. Hamza, Hz. Hatice'yi amcası Amr b. Esed'den istemişlerdir.²³¹

İslâmiyet'te evliliğin önemi Allah'ın bizzat emretmesinden anlaşılmaktadır. Kur'an ve hadiste evliliğin önemi, gerekliliği ve evliliğin hayırlı olduğu vurgulanmaktadır.²³² Maddî veya manevî imkânsızlıklardan dolayı evlenemeyenlerin ise evlendirilmesi tavsiye edilmiştir.²³³

Âyetlerin muhataplarına uygulamaları ile örnek olan Hz. Peygamber evlenmek isteyenlere yol göstermiş ve maddî destekleri ile imkan sağlamıştır.²³⁴ Bunlardan en bilinen örnek Hz. Peygamber'in, babasını kaybetmiş ve evlenmek isteyen bir sahâbînin para ihtiyacını karşılamak için devesini satın aldığı, gazve dönüşü deveyi tekrar ona hediye ettiğine dair rivayettir.²³⁵ Bu rivayette Hz. Peygamber'in sadece yardımı değil yardım etme usulü de dikkat çekmektedir; birine maddî yardımda bulunmak için doğrudan kişiye para vermek yerine kimsenin gururunu incitmemek için ince yöntemlere başvurmuştur.

Allah Resûlü'nün Müslümanları evliliğe teşvik ettiğini gösteren birçok hadis bulunmaktadır. *“Evlenmek benim sünnetimdir, benim sünnetimi yapmayan benden değildir. Evlenin ve çoğalın, zira ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla*

²³⁰ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2/36.

²³¹ İbn Zebâle, Ebû'l-Hasen Muhammed b. el-Hasen b. Zebâle el-Medenî el-Mahzûmî (Ö. 199/814'ten Sonra), *Ahbâru'l-Medine*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018, s. 196.

²³² Rûm, 31/21; İbn Mâce, “Nikâh” 1; Buhârî, “Nikâh” 3.

²³³ “İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah'ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.” Nûr, 24/32

²³⁴ Çelik, “Asr-ı Saâdet'te Aile Kurumuna Yönelik Sosyal Hizmetler,” s.131.

²³⁵ Buhârî, “Büyü” 34; ayrıca bkz. Müslim, “Nikâh” 55-58, İbn Mâce, “Nikâh” 7.

iftihar edeceğim.”²³⁶ Başka bir hadiste “*Ey gençler! Evlenmeye gücü yeten evlensin, çünkü evlenmek gözü haramdan men eder, ferici de en iyi korur...*”²³⁷ diyerek henüz evlenmemiş gençlere yol göstermiştir. Müslümanlara evlenmelerini tavsiye ettiği gibi kendisi de evliliğini Hz. Hatice ile gerçekleştirmiş, onun vefatından sonra başka evlilikler gerçekleştirmiştir.²³⁸

Câhiliye Dönemi’nde nikâh adı altında meşru hale getirilmiş zina türleri yasaklanmıştır. Günümüzde de uygulanan nikâh dışında Câhiliyeden kalma nikâh çeşitleri sürdürülmemiştir.²³⁹ İlerleyen dönemlerde şiddete meyilli, kişilik bozukluğuna sahip, kısaca karısına zulmedeceği düşünülen kişilerin evlendirilmemesine karar verilmiştir.²⁴⁰

İslâm Dönemi’nde kan bağı olan kişilerin bir kısmı arasında nikâh engeli getirilmiştir. Kan bağı engellerinin dışında sütanne ve sütkardeşlerle evlilik ve evlenilen kişinin önceki eşinden doğan kızlarıyla evlilik haram kılınmıştır. Ayrıca erkeğin aynı anda iki kız kardeş ile evliliği yasaklanmıştır.²⁴¹ Bir rivayete göre Ebû Süfyân’ın kızı Ümmü Habîbe, Hz. Peygamber’e Ümmü Seleme’nin kızı ile evlenmeyi isteyip istemediğini sorunca Resûllûllah, “*Ümmü Seleme’nin kızı (Zeyneb) benim (terbiyem altında) üvey kızım olmasa bile bana helâl olmaz. Beni ve onun babası Ebû Seleme’yi Süveybe adlı kadın emzirmiştir. Bana kızlarınızı ve kardeşlerinizi teklif etmeyin*”²⁴² buyurmuştur.

²³⁶ İbn Mâce, “Nikâh” 1.

²³⁷ Buhârî, “Nikâh” 3.

²³⁸ Okumuş, “Kur’ân’a Göre Evlilik ve Evliliği Sürdürmenin Önemi,” s. 297.

²³⁹ Buhârî, “Nikâh” 37; Ebû Dâvûd, “Talâk” 32-33.

²⁴⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kumusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1968, 2/42.

²⁴¹ “*Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, sütbacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştığınız eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (nikâh ortadan kalktığında) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*” Nisâ, 4/23.

²⁴² Buhârî, “Nikâh” 26.

Baba vefat ettikten sonra üvey anne ile evlilik kesinlikle yasaklanmıştır.²⁴³ Yenge ile evlilik ise ağabeyin ölümü ve yengenin rızası ile kabul edilmiştir.²⁴⁴

Hem Müslüman erkek hem Müslüman kadının müşrik biri ile evlenmesini “İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir câriye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin...”²⁴⁵ âyeti ile yasaklanmıştır. Kadınların inkârcı erkekler ile evliliği yasaklanmasının ardından birçok Müslüman kadın eşlerinden ayrılmışlardır. Müşrik eşinden ayrılan Müslüman kadınlardan birisi Hz. Peygamber’in kızı Hz. Zeyneb’dir. Birbirlerine karşı büyük bir muhabbetle bağlı olsalar da emir üzerine Hz. Zeyneb, Ebûl Âs b. Rebi’den ayrılarak Medine’ye hicret etmiştir.²⁴⁶ Yasaktan sonra evliliği fesh olanlardan biri de Ümmü Hakîmdir. Eşi İkrime ise Müslüman olmayı reddedip kaçmıştı. Bunun üzerine Ümmü Hakîm Resûlullah’ın yanına giderek “Ey Allah’ın Resûlü! Benim eşim, senin korkundan kaçtı.” demiş, Hz. Peygamber de “o güvendedir” buyurmuştur. Ardından Ümmü Hakîm İkrime’nin arkasından giderek onu bir sahilde gemiye binmek üzereyken yakalamış ve ona “Ey amcaoğlu! Ben en saygın, en halim ve akrabaya en hayırlı olan insanın yanından geliyorum. O sana güven verdi ve seni affetti.” demiştir. Bu sözler üzerine İkrime geri dönerek Müslüman olmuştur. Akabinde Resûlullah, İkrime’nin hanımıyla olan eski nikâhlarını geçerli saymıştır.²⁴⁷

Hudeybiye Antlaşması’na göre Müslümanların yanına göç edenler Kureyşlilere teslim edilecekti fakat “Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin.”²⁴⁸ âyetinin vahyolmasıyla Müslüman olmuş Kureyşli kadınların geri teslim edilmesi yasaklanmıştır.²⁴⁹

²⁴³ “Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.” Nisâ, 4/22.

²⁴⁴ Aydın, “Aile”, DİA, 2/196-200.

²⁴⁵ Bakara 2/221.

²⁴⁶ İbn Hişam, es-Siretü’n-Nebeviyye, 2/394-395.

²⁴⁷ Belâzürî, Ensâbü’l-Eşrâf, 1/611.

²⁴⁸ Mümtehine, 60/10.

²⁴⁹ İbn Hazm, Cevâmiu’s-Sire, çev. M. Salih Arı, Çıra Yayınları, 2019, s.s. 199-203; Ahmet Güzel, Hz. Peygamber’in Savaşları, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2018, s. 106.

Aynı şekilde erkekler de İslâm'ı kabul etmeyen eşlerinden ayrılmışlardır. “*Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın.*”²⁵⁰ âyetinin vahyolması üzerine eşlerini ilk boşayanların arasında Hz. Ömer de bulunmaktaydı. Eşleri Kureybe bint Ebû Ümeyye b. Muğire ve Ümmü Külsûm bint Cervel'i ile boşanmıştır. Bu iki kadın Müslüman olmayan başka erkekler ile evlenmişlerdir.²⁵¹ Bu konuyla ilgili başka bir rivayete göre, sahâbî Tufeyl, İslâm'ı kabul ettikten sonra ailesinin diğer üyelerini de İslâm'a davet etmiştir. Karısına eğer İslâm'ı kabul etmezse ayrılacağını ima ederek “Benimle senin aranı İslâm ayırdı. Muhammed (sav) ‘in dinine tâbi oldum.” sözlerini dile getirmiştir. Buna karşılık karısı, “Senin dinin benim de dinimdir.” diyerek hemen orada İslâm dinini kabul etmiştir.²⁵² Buna göre ayrılmalarına gerek kalmadan İslâm'ı kabul edenlerde olduğu anlaşılmaktadır.

Daha sonra inen “...meşrû bir nikâhla evlenmek şartıyla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar - mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir.”²⁵³ âyeti ile erkeklere ehl-i kitaptan kadınlar ile evlenmelerine izin verilmiştir. Hz. Ömer Dönemi'nde Irak fethedildikten sonra birçok Müslüman erkek Hristiyan kadınla evlenmeye başlamıştır. Hz. Ömer bu durumun onaylamadığını söyleyince kendi fikri mi yoksa kanun hükmü mü olduğu sorgulanmış, Hz. Ömer de kendi fikri olduğunu söyleyince bu fikre uymak zorunda olmadıklarını bildirmişlerdir. Dolayısıyla Hristiyan kadınla evlilik devam etmiştir.²⁵⁴

Evli bir kadına evlilik teklifinde bulunmak kesin bir şekilde yasaklanmıştır.²⁵⁵ Ayrıca boşanma veya kocasının ölümü sonucu iddet bekleyen bir kadın ile evlilik sözleşmesi gerçekleştirmek yasaklananlar arasındadır.²⁵⁶

²⁵⁰ Mümtehine, 60/10.

²⁵¹ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 3/452.

²⁵² İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2/31.

²⁵³ Mâide, 5/5.

²⁵⁴ Şibli Numanî, *Bütün Yönleriyle Hz Ömer ve Devlet İdaresi*, çev. Talip Yaşar Alp, Hikmet-Dava Çağ Yayınları, İstanbul, 1975, s. 297.

²⁵⁵ “Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah'ın size emri budur...” Nisâ, 4/23.

²⁵⁶ “...meşrû söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın. Bekleme emri süresine ulaşmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın. Bilin ki Allah içinizde olanları bilmektedir. O'ndan sakının ve bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir.” Bakara, 2/234-235.

Başkasının evlenme teklifinde bulunup karşı tarafında kabul ettiği, bunun sonucunda aralarında söz veya nişan yapılan kişilere evlenme teklifinde bulunmak uygun görülmemiştir. Hz. Peygamber bu konuda “*Bir erkek din kardeşinin teklif ve nişanı üzerine evlilik teklifinde bulunmasın*”²⁵⁷ buyurmuştur.

Bazı akrabalık bağları evliliğin önünde engel sayılmamış olsa da gelecek nesillerin sağlığı için genelde evlilik için kan bağı olmayanlar tavsiye edilmiştir.²⁵⁸ Câhiliye Dönemi’nde kendilerine evlât edinilen kişiler öz evlât olarak görülerek onlar ile evlenme engeli koymuşlardır. İslâm Dönemi’nde bu engel kaldırılmış ve Hz. Peygamber, evlâtlığı Zeyd’in eski eşi Hz. Zeyneb ile evlenerek bu geleneğe son verildiğini göstermiştir.²⁵⁹

2.2. Evlilik Sonrası

İslâm dini için evlilik gerçekleştirildikten sonra evliliğin huzur ve mutlu bir şekilde devamlılığı da önemlidir. İslâm, sorunlar karşısında sabırlı ve anlayışlı olmayı, eşlerin birbirlerine karşı kendilerini üstün görmeyip sevgi ve saygı içerisinde evliliğin sürdürülmesini emretmiştir.²⁶⁰ İslâm, kadın ve erkeği birbirinden üstün değil, bir araya geldiklerinde bir bütün olabilecekleri iki insan olarak görmüştür.²⁶¹

İslâm ile birlikte evlilik üzerindeki değişimlerin büyük bir kısmı kadınlar ile ilgili olmuştur. Bu düzenlemeler ile kadınların evlilik hayatları kolaylaştırılmış ve yaşadıkları sıkıntılar hafifletilmiştir. Asr-ı Saadet’te kadınların aile içindeki sıkıntılarının hafiflediği en önemli uygulamalardan biri eşleri ile yaşadıkları sorunlar karşısında, Hz. Peygamber’in çözüm olabilecek bir merci olmasıdır. Bu şekilde kadınlar yaşadıkları problemleri Hz. Peygamber’e bildirmiş, o da sadece onları dinlemekle kalmamış çözüm için ne yapılması gerekiyorsa yapmıştır.²⁶²

²⁵⁷ Buhârî, “Nikâh” 136; Müslim, “Nikâh” 4.

²⁵⁸ İmâm-ı Gazâlî, *Zübdetü’l İhyâ*, s. 173.

²⁵⁹ Türkmen-Acar, “Câhiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları,” s. 307.

²⁶⁰ Okumuş, “Kur’ân’a Göre Evlilik ve Evliliği Sürdürmenin Önemi,” s. 303.

²⁶¹ Teybe, 9/71, Ayrıca bkz: Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, “Kadın Konusunda Kur’ân’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler,” *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, Ankara, Ekim 1997, S. 4, s. 261.

²⁶² Emine Peköz, “Hz. Peygamber Döneminde Müslüman Kadın,” *Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu*, edt. Feyza Betül Köse, SAMER, Kahramanmaraş, 2022, s. 15.

Bazı durumlarda Hz. Peygamber sessiz kalarak Allah tarafından sorunun çözümü için bilgilendirilmeyi beklemiştir. Örneğin Havle bint Sa'lebe adlı bir kadın yaşadığı sorunu Hz. Peygamber'e anlatmış ve bir çözüm istemiştir. Hz. Peygamber hemen cevap veremeyeceğini, sorunu hakkında bilgilendirilmesine kadar beklemesini söylemiştir. Bu olay üzerine âyet inmiştir. Nitekim erkeklerin eşlerini mağdur eden zihâr uygulamasının kabul edilemeyeceğini Allah, *"Kocas hakkında seninle tartışan ve Allah'a yakınan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir. İçinizden karılarına zihâr yapanların karıları asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır. Gerçek şu ki, onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır. Karılarına zihâr yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle âzat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır."*²⁶³ âyetleri ile bildirmiştir. Allah'ın onları bizzat muhatap alarak cevaplaması İslâm dininin kadın veya erkek fark etmeksizin insana verdiği değeri göstermektedir. Kadının insan olarak artık bir dayanağı vardır. Asırlarca değişmemiş ve değişmeyecek olan Kur'an-ı Kerim'de Allah, kadının şikâyetlerini her zaman işittiğini bildirmiştir.²⁶⁴

Sahâbîler, hayız dönemindeki kadınları tamamen kendilerinden uzaklaştırmanın eziyet olduğunu ve Allah'ın bu durumdan hoşnut olmayacağını bildikleri için Hz. Peygamber'e bu konu hakkında ne yapmaları gerektiğiyle ilgili sorular sormuşlardır. Allah, Hz. Peygamber'e insanlara bildirmesi için *"Sana kadınların ay halini soruyorlar. "O bir ezadır (pisliktir)" onun için hayız zamanında kadın(larınızla cinsi münasebet)ten ayrılın, temizlendikleri vakte kadar kendilerine yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın onlara emrettiği yerden onlara gidin. Her halde Allah hem çok tevbe edenleri sever, hem çok temizlenenleri sever."*²⁶⁵ âyetini göndermiştir. Âyette Hz. Peygamber'in de açıklaması ile kadından tamamen uzaklaşmak değil sadece cinsî münasebetlerden uzak durmanın kastedildiğini belirtmek gerekir.

²⁶³ Mücadele, 58/1-3.

²⁶⁴ Abdulkadir Karakuş, "Kur'an Perspektifinden Kadın," *Şarkiyât*, C. 11, S. 2, 2019, s. 847.

²⁶⁵ Bakara, 2/222.

Hız. ÂiŖe'nin hayızlı olduğu bir gün Hız. Peygamber ondan mescidden hasır getirmesini istemiŖ Hız. ÂiŖe hayızlı olduğunu söyleyince Resûlullah, “Adetli olman elinde değildir” buyurarak, bu durumun mescide girmesi için bir engel olmadığını sylemiŖtir. BaŖka bir rivayette ise Hız. Peygamber'in bu isteği Hız. ÂiŖe'den değil de bir criyedendir. Hız. ÂiŖe ise onun adetli olduğunu sylemiŖti. Allah Resûlü de akabinde “Adetli olması onun elinde değildir.” buyurmuŖtu.²⁶⁶ Bu rivayete göre hayızlı bir kadının İslâm dini için kutsal olan ibadet meknına girmelerine bile izin verilmiŖtir. Hayızlı olmanın kadının kendi iradesiyle gerekleŖmediđi ve bu vakitlerde kendisini her yerden ve herkesten sakınması gerekmediği anlaŖılmaktadır.

Veda hutbesinde Hız. Peygamber “Ey insanlar! Kadınların haklarına riâyet etmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Onların namus ve iffetini Allah adına söz vererek helâl edindiniz. Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin onlar üzerindeki hakkınız iffet ve namuslarını korumalarıdır. Kadınların sizin üzerinizdeki hakları geleneklere uygun biçimde yiyecek ve giyeceklerini sağlamanızdır. Kadınlar hususunda Allah'tan korkun ve onlara en iyi Ŗekilde davranın.”²⁶⁷ sözleri ile kadınların haklarına riayet etmek konusunda ikazda bulunmuŖtur.

Allah Resûlü, kadınlar hakkında Müslüman erkekleri devamlı olarak uyarma gereği duymuŖtur. Çünkü kadınlara karŖı bakıŖ, deđiŖtirilmesi g bir konu olmuŖtur. Abdullah b. Ömer ile oğlu arasında geçen rivayet bu durumu açıklamak için önemli örnektir. Abdullah b. Ömer oğlu Bilâl'e, Hız. Peygamber'in “İzin istemeleri halinde hanımlarınızın mescide gelmelerine engel olmayınız” buyurduğunu bildirmiŖ fakat Bilâl karŖı çıkararak, “Vallahi, onları engelleriz” demiŖti. Bu tepki zerine Abdullah sinirlenmiŖ ve “Ben sana Hız. Peygamber'in Ŗyle buyurduğunu hatırlatıyorum. Sen ise ‘Vallahi, onları engelleriz’ diyorsun”.²⁶⁸ diyerek tepki gstermiŖtir.

Hız. Ömer, halife olduğu dönemde kadınların toplumdaki hayatının iyileŖtirilmesi için yaptığı icraatlarda Hız. Peygamber'in izinden gitmiŖtir. Kız, kadın

²⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/403.

²⁶⁷ Bünyamin Erul, “Ved Hutbesi”, *DİA*, TDV Yayınları, 42/592.

²⁶⁸ Müslim, “Salât” 135.

veya yaşlı kadın farketmeksizin haklarını gözetmiştir. Özellikle savaşlarda eşlerini kaybetmiş dul kadınların mağduriyetlerini gidermek için çabalamıştır.²⁶⁹

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra fetihler artmasıyla birlikte erkeklerin evlerinde olmadığı süre de artmıştı. Kadınların eşlerinden uzun süre ayrı kalmalarından doğan sıkıntıları farkedenden Hiz. Ömer, kızı Hafsa'ya bir kadının kocasından ne kadar süre ayrı kalabileceğini sormuş, dört ay cevabı alması üzerine hiçbir askerin dört aydan fazla ailesinden ayrı tutulmaması emrini vermiştir.²⁷⁰

İlerleyen dönemlerde Müslümanların etkin olduğu coğrafyanın genişlemesi ile kadınların iffetlerinin korunması telaşı başlamış ve toplumsal hayatında kısıtlamalar yapılmıştır. Bilhassa Emevî Dönemi'nde bu kısıtlamalar artırılmıştır.²⁷¹ Bu uygulamalar bilinçli veya bilinçsiz İslâm dini ile özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla toprakların genişlemesi ile farklı kültürlerle temas, kadınların hayatlarını olumsuz etkilemiştir.²⁷²

Aile içerisindeki şiddet konusuna gelindiğinde, Asr-ı Saadet Dönemi'nde tamamen bundan uzak kalındığını iddia etmek mümkün değildir. Kadınlara karşı olumsuz davranışlarda bulunan kişiler İslâm'ın yayılmış olduğu dönemde de var olmuştur.²⁷³ Bu meseleye yönelik birçok hadisin olması, Hiz. Peygamber'in sahâbileri bu konuda uyardığını ortaya koymaktadır: “Sizin en hayırlınız kadınlara en iyi davrananınızdır”.²⁷⁴ “Allah'ın kadın kullarını dövmeyiniz”²⁷⁵, “Bilin ki kadınları dövenler hayırlılarınız değildir”²⁷⁶ hadisleri bunlardan bazılarıdır.

Hiz. Peygamber'in kadınların eşiyle yaşadığı herhangi bir sorunda şikâyet ve çözüm merci olmuştur. Hiz. Peygamber böyle durumlarda müdahale etmiş, sorunları

²⁶⁹ Muhammed es-Sallâbî, *İkinci Halife Ömer*, çev. Mehmet Akbaş, Ravza Yayınları, İstanbul, 2016, s. 173.

²⁷⁰ Şibli Numanî, *Bütün Yönleriyle Hiz Ömer ve Devlet İdaresi*, s. 282.

²⁷¹ Yasemin Barlak, “Hicâz'da Müslüman Kadın,” *Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu*, edt. Feyza Betül Köse, SAMER, Kahramanmaraş, 2022, s. 18.

²⁷² Salih Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın”, *İslâmî Araştırmalar*, C.10, S. 4, 1997, s. 250.

²⁷³ Köse, “Câhiliye'den İslâm'a Kadına Yönelik Şiddet,” s. 78.

²⁷⁴ Tirmizi, “Radâ” 11.

²⁷⁵ İbn Mâce, “Nikâh” 51; Ebû Dâvud, “Nikâh” 42.

²⁷⁶ İbn Mâce, “Nikâh” 51; Ebû Dâvud, “Nikâh” 42.

daha fazla büyümeden ortadan kaldırmıştır.²⁷⁷ Mesela Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın döverek kolunu kırdığı karısı Cemile bint Abdullah, durumu Resûlullah'a şikâyet etmiş ve Hz. Peygamber Sabit'ten eşini serbest bırakmasını istemiştir.²⁷⁸ Başka bir olayda, Temime bint Vehb adlı kadın eşinin kendisine karşı sert tutumunu şikâyet etmek için Hz. Âişe'ye gitmişti. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e "Mü'min kadınların çektiğinin benzerini hiç görmedim. Şu kadının vücudundaki morluk elbisesinin renginden daha koyu" diyerek kadını göstermiştir.²⁷⁹ Eşinden boşanan Fâtıma bint Kays Hz. Peygamber'e gelerek: "Ey Allah'ın Peygamber'i! Kocam beni üç talâk ile boşadı. Ben (onun evinde iddet beklersem) bana hücum edip saldırmasından korkuyorum" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Fâtıma bint Kays'a, başka bir eve geçmesini söylemiştir.²⁸⁰ Bu haldeki kadınların durumundan rahatsızlık duyan yakınları ve akrabaları da ya bizzat müdahale etmiş ya da Hz. Peygamber'e şikâyet etmişlerdir.²⁸¹

Resûlullah, sahâbîlere kadınlara karşı daha hassas davranmaları konusunda öğütler vermiş, eşlerinin hata yapmaları durumunda uyarılarını belli bir sınır içerisinde yapmalarını istemiştir.²⁸² Hz. Peygamber zamanında uyarı alma korkusuyla kadınlara karşı daha ılımlı olunsada, sonra ki dönemlerde bu durum yavaş yavaş azalmıştır. Abdullah b. Ömer'in, "Resûlullah zamanında hakkımızda vahiy iner korkusuyla kadınlarımıza sözle sataşmaktan ve onlara karşı keyfimizce davranmaktan çekinirdik. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra onlara sataşmaya ve keyfimizce davranmaya başladık."²⁸³ sözü, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki değişimi göstermektedir.

Müslümanlara rol model olan Resûlullah'ın aile bireylerine ve etrafındaki insanlara karşı şiddet içeren davranışına dair herhangi bir rivayet

²⁷⁷ Başaran, "Fâtıma bint Kays", DİA, XII, 227.

²⁷⁸ Nesâî, "Talâk" 53.

²⁷⁹ Buhârî, "Libâs" 23.

²⁸⁰ Müslim, "Talâk" 53.

²⁸¹ Nesâî, "Talâk" 53.

²⁸² Savaş, *Hz. Muhammed Döneminde Kadın*, s. 179.

²⁸³ Buhârî, "Nikâh" 80; İbn Mâce, "Cenâiz" 65.

bulunmamaktadır.²⁸⁴ O, ezilenlerin yanında olmuş, kadın, erkek, çocuk fark etmeksizin onların haklarını gözeten, herkese sevgi ve merhametle yaklaşan biri olmuştur. Hz. Peygamber'in bu davranışlarını²⁸⁵ Âl-i İmrân sûresi 159. âyeti tezkiye etmektedir: *“Sen onlara sırf Allah'ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.”*²⁸⁶

Ne kadar hakka davet amaçlansa da insanları cezbetmek üslup ve davranışlara bağlıdır. Hz. Peygamber'in merhametli ve kaba davranışlardan uzak tutumu eşlerine ve çocuklarına da yansımıştır. O, aile bireylerine karşı sevgi ve merhamet ile yaklaşmıştır. Hz. Peygamber bazen herkes gibi eşleri ile ilgili sorunlar yaşamıştır. Bu durumda sert bir şekilde karşılık vermek veya incitici kaba ifadeler kullanmak yerine onlardan bir süre uzaklaşmıştır.²⁸⁷

2.2.1. Hz. Peygamber'in Hanımlarının Aile İçindeki Durumu

Hz. Peygamber'in hayatı, şatafatlı bir hayattan tamamen uzaktı. Onunla evlenen kadınlar onun yalın yaşamına uymak ve Peygamber hanımı olmanın sonucu olarak bazı kısıtlamaları kabullenmek zorundaydılar. Tüm bunlardan haberdar bir şekilde evliliğe razı olmuş olsalar da bazen aile içinde problemler olmuştur. Durumlarından şikâyet ettikleri, birbirleri ile tartışıp küstükleri ve kıskançlık yaptıkları olmuştur; fakat tüm bunlara rağmen Hz. Peygamber onları mazur görmüş ve sert tepkiler vermemiş,²⁸⁸ her zaman yumuşaklıkla ve hoşgörü ile çözüm yoluna gitmiştir.

²⁸⁴ Ebû Dâvud, “Edeb” 8; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/316; Acarlıoğlu, *İlk Dönem İslâm Tarihinde Kadının Konumu*, s. 119.

²⁸⁵ Osman Güner, “İslâm Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış,” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 / 23, 2007, s. 57.

²⁸⁶ Âl-i İmrân 3/159.

²⁸⁷ Hatice Dülber, “Şiddetin Karşısında Hz. Peygamber,” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5 (6) , 2018, s. 273.

²⁸⁸ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s. 262.

Resûlullah, kendisinin ailesine karşı tutumunu “*Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızım*”.²⁸⁹ sözleri ile özetlemiştir. O ailesine karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmesiyle, adaletli oluşuyla, sevgisi, saygısı, güvenilirliği ve şefkati ile mü’minlere örnek teşkil etmiştir.²⁹⁰ Eşleri ve çocuklarının gönüllerini hoş tutmaya çalışmış, incitici söz ve davranışlardan kaçınmıştır. Onların haklarını gözetmiş, sıkıntı ve dertleriyle ilgilenmiş; iyi yönetici olmanın yanında iyi bir baba ve eş olmuştur.²⁹¹ Hz. Peygamber eşlerine sevgi ve merhametin yanında saygı da duymuş ve bunu onlara yansıtmıştır. Onların düşüncelerine önem vermiş, iltifat, teşekkür, takdirlerini eksik etmemiştir.²⁹²

Resûlullah çok evlilik gerçekleştirmiştir. Vefatına yakın dokuz eşinin olduğu rivayet edilmektedir. Çok eşliliğin üzerine yüklediği sorumluluğun bilincinde olarak hanımlarına karşı adaletli olmuş, onlara ayıracağı zamanı eşit bir şekilde bölüştürmüştür. Bu bölüştürdüğü zaman içerisinde hepsiyle ayrı ayrı ilgilenmiş, ihtiyaçlarını karşılamış, sıkıntılarını dinlemiş, muhabbet etmiştir.²⁹³ Hanımları hem ona muhabbet duydukları için hem de onun İslâm peygamberi olduğunun bilincinde oldukları için ona karşı her zaman saygıyla hareket etmişlerdir. Rivâyete göre Mekke’nin fethinden sonra Ebû Süfyân barışı yenilemek için Hz. Peygamber’in evine gitmiş orada kızı Ümmü Habibe’nin odasına girmişti. Oturduğu minderi kızı altından çekince Ebû Süfyân ona “Minderi bana layık görmüyor musun?” diye sitem etmiştir. Ümmü Habîbe, “Bu Resûlullah’ın minderidir, sense müşrik bir adamsın.” cevabını vermiştir.²⁹⁴

²⁸⁹ Tirmizî, “Menâkıb” 63.

²⁹⁰ Muhammet Yılmaz, “Hz. Peygamber’in Aile Hayatına Yönelik Âyetlerin Değerlendirilmesi,” *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VIII, S. XIV, 2021, s.198.

²⁹¹ İbrahim Kutluay, “Kadına Şiddeti Meşrûlaştırdığına Delil Olarak Kullanılan Bazı Âyet ve Hadislerin Değerlendirilmesi,” *Marife*, 18/2, 2018, s. 453.

²⁹² Nevzat Aydın, “Hz. Peygamber’in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri,” *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 2015, s. 112.

²⁹³ Ahmet Acarlıoğlu, “Hz. Peygamber’in Eşleri İle İletişimi Üzerine Bir Değerlendirme,” *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2, Aralık 2021, s. 640.

²⁹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/53; Güzel, *Mim Ha Mim Dal*, s. 299-300.

Hiz. Peygamber, ikindi namazlarından sonra her fırsatta eşlerine sırayla uğrayıp sohbet etmiştir.²⁹⁵ Vefatının yaklaştığı, hasta olduğu vakitlerde bile eşleri arasındaki adaleti gözettiği onlarla eşit vakit geçirmeye çalıştığı rivâyet edilmektedir.²⁹⁶ Hastalığının şiddetlendiği ve evden eve dolaşmaya gücü yetmediği vakitlerde ise sadece Hiz. Âişe'nin evinde kalmak için diğer eşlerinden izin almıştır.²⁹⁷

Bazı durumlarda eşlerinin birbirlerini rakip olarak gördükleri ve kıskançlık yaşadıkları ve bu sebepten Resûlullah'ı zor durumda bıraktıkları da olmuştur. Böyle durumlarda Hiz. Peygamber eşlerine tepkisini göstermiş ve onlardan bir süre uzak durmuştur.²⁹⁸ Bazı rivâyetlerden Hiz. Peygamber'in eşlerinin kıskançlık ve rekabetten pişmanlık duyup birbirlerinden helâllik istedikleri anlaşılmaktadır. Ümmü Habîbe vefat etmeden evvel hasta yatağındayken Hiz. Âişe'yi yanına çağırması, geçmişte kumalar gibi davranladıklarını söylemiştir. Hiz. Âişe de "Allah beni ve seni bağışlasın. Bütün bu olup biten şeylerde ben hakkımdan vazgeçtim ve sana helâl ettim." demiştir. Memnun olan Ümmü Habibe, Ümmü Seleme'ye de haber göndererek helâllik istemiş ondan da aynı cevabı almıştır.²⁹⁹

Hiz. Peygamber'in Hiz. Hatice'ye olan muhabbeti, o vefat etse de devam etmiştir. Onu devamlı anmış ve onun yakınlarını hediyelerle sevindirmeye devam etmiştir. Hiz. Âişe'nin naklettiğine göre, siyahî bir kadın Hiz. Peygamber'in huzuruna gelmiş, Hiz. Peygamber onu görünce çok sevinmiş ve hoşça karşılamıştı. Hiz. Âişe: "Ey Allah'ın Resûlü! Şu siyahi kadına neden bu kadar iltifat ettin?" diye sorunca Resûlullah: "*Bu kadın Hatice'nin yanına sıkça gelip giderdi. Ahde güzelce vefa göstermek imandandır.*" demiştir. Hiz. Âişe, Resûlullah'ın Hiz. Hatice'ye karşı sevgisini şu şekilde ifade etmiştir: "Ben hiçbir kadına karşı Hatice'ye karşı kıskançlığım derecesinde kıskanç değildim. Hâlbuki yemin olsun Hatice, benim Peygamber ile evlenmemden üç sene önce vefat etmişti. Hatice'yi kıskanmamın

²⁹⁵ Buhârî, "Talâk" 7.

²⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/235.

²⁹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/236.

²⁹⁸ Ali Akpınar, "İslâm Ailesinin Temelleri," *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hiz. Peygamber ve Aile*, ed. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019, s. 68.

²⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/54.

sebebi şunlardır: Ben Resûlullah'tan onu sık sık anarken işitirdim. Rabb'i Peygamber'e Hatice'yi cennette inciden yapılmış (gürültüsüz, yorgunluksuz) bir ev ile müjdelemesini emretmiştir. Bir de Resûlullah koyun keserdi de sonra onun etinden Hatice'nin sâdık kadın dostlarına hediye ederdi.”³⁰⁰

Hiz. Peygamber'in hanımları amelleri ile cezalandırılma ve mükafâtlandırılma konusunda diğer kadınlardan farklı bir yere konulmuştur. Hiz. Peygamber'in hanımlarına, Müslümanların annesi kabul edilmeleri ve her söz ve davranışlarının örnek teşkil etmesi dolayısıyla diğer kadınlara kıyasla daha fazla sorumluluk yüklenmiş ve daha fazla fedakârlık yapmaları istenmiştir. Sorumluluklarını yerine getirmemeleri halinde cezalarının daha fazla olacağı konusunda uyarılmışlardır. Buna karşılık mükâfatlarının da iki katı olacağı bildirilmiştir. Ayrıca onların Resûlullah'ın hanımı olmaları toplumda beklentileri yükseltmiş Hiz. Peygamber'e yakışır davranış sergilemeleri beklenmiştir.³⁰¹

Hiz. Peygamber'in hanımları yabancı kişilerin yanlış düşüncelere kapılmaması için konuşurken bile dikkatli olmaları ve perde arkasından konuşmaları emredilmiştir: *“Ey Peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer günahıtan sakınmak istiyorsanız sözü edalı bir tavrıla söylemeyin ki, kalbinde çürüklük olan kimse ümide kapılmasın. Ayrıca düzgün söz söyleyin.”*³⁰² Küçük bir hatayı büyük fitneye çevirmek için –İfk hadisesinde olduğu gibi- bekleyiş içerisinde olan münafıklardan sakınmaları için de bu uyarıların yapıldığı düşünülmektedir.³⁰³ Hiz. Peygamber'in vefatından sonra hanımları ile evlenmek kesinlikle yasaklanmıştır.³⁰⁴

Hiz. Peygamber'in hanımları, evlendiklerinde kendilerini bekleyen sorumluluklardan, yaşam tarzından habersiz bir şekilde evlenmemişlerdir. Hiz. Peygamber evleneceği kişiyi bu konuda uyarmış eğer kabul ederse evlenmiştir.

³⁰⁰ Buhârî, “Edeb” 23.

³⁰¹ Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın,” s. 269

³⁰² Ahzâb, 33/32.

³⁰³ Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın,” s. 269

³⁰⁴ “(...) Resûlullah'ı üzmeye hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahıtır.” Ahzâb, 33/53.

Allah, Hz. Peygamber'in evli olduğu kadınları da böyle bir hayat istemedikleri sürece boşanmakta serbest olduklarını bildirmiştir.³⁰⁵

Resûlullah sadece Hz. Hatice ile evli olduğu dönem tek eşliydi. Hz. Hatice, Hz. Peygamber ile daha ilk vahiy inmeden önce evlenmiş ve Peygamberlik müjdesi verildiğinde ilk inananlardan olmuştur.³⁰⁶ Eş ve çocuklarından kendilerine inanmayan peygamberler olduğunu düşünürsek Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'e sadece eşi olduğu için ilk Müslümanlardan olduğu sonucuna ulaşmak mümkün değildir. Hz. Peygamber'in emin bir kimse oluşu ve aralarındaki güven bağları Hz. Hatice'nin ilk iman edenlerden olmasına sebep olmuştur.

2.2.2. Çok evlilik

Erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi İslâm'ın emri değil, iznidir.³⁰⁷ Çok evlilik, Arap toplumunda var olan ve İslâm'ın gelişi ile de bazı şartlar ve sınırlar ile devam eden bir gelenektir.³⁰⁸ Çok evlilik gerçekleştirenler adaleti sağlama konusunda uyarılmışlardır.³⁰⁹

Başka bir âyette ise çok evlilikten *“Yetimlerin hakkına riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”*³¹⁰ şeklinde bahsedilmiştir. Bu âyetin sadece yetim kızlar hakkında sınırlı bir amaca hizmet ettiği³¹¹ ve âdil olamamaktan korkulananın sadece yetimler olduğu diğer kadınlardan

³⁰⁵ “Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: ‘Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok, eğer Allah'ı, Resûlü'nü ve ahiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır.” Ahzâb, 33/28-29.

³⁰⁶ Güzel, “Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'le Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme,” s. 90.

³⁰⁷ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s. 241.

³⁰⁸ Süleyman Ateş, “İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar,” *İslâmî Araştırmalar*, C. 10, S. 4, Ankara, 1997, s. 305.

³⁰⁹ “Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, engin rahmet sahibidir.” Nisâ, 4/129.

³¹⁰ Nisâ, 4/3.

³¹¹ Fazlurrahman, *Ana Konuları Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç, Fecr Yayınevi, Ankara, 1987, s. 123.

istenilen sayıda evlenilebileceği şeklinde yorumlayan düşünürler vardır.³¹² Bununla birlikte âyetlerde genel olarak Allah'ın insanlara tek evlilikle yetinmeyi tavsiye ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü eşlerin kıskançlıkları, maddî durumun elvermemesi, adaletin sağlanamaması gibi durumlardan dolayı çok evlilik gerçekleştirmek herkese uygun görülmemektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin eşi Hz. Fâtıma'nın üzerine evlilik gerçekleştirmesine olumlu bakmaması tek evliliğin ideal olduğunu düşünmesiyle ilişkilendirilmektedir.³¹³

Âyetlerde ve hadislerde tek evliliğe teşvik olsa da çok evlilik yasaklanmamıştır. Bununla birlikte kadınları mağdur edecek keyfiliğe izin verilmemiş çeşitli şartlar ve kısıtlamalar getirilmiştir. Hz. Peygamber'in tek eşliliği tavsiye eden hadislerinin bulunması, İslâm dininde ideal olanın tek eşlilik olduğu kanaati oluştursa da bazı istisnai ve zaruri durumlarda çok evliliğin kabul edilmiş olması bizzat Resûlullah'ın çok evlilik gerçekleştirmesinden anlaşılabılır. Savaşlarda Müslüman erkeklerin ölüp eşinin dul kalması çok eşliliğin sebeplerinden biri olmuştur.³¹⁴ Daha önce evlenmemiş bekâr erkeğin dul bir kadın ile evlenmek istemesi pek rastlanan bir durum olmadığından genellikle zaten evli olan bir erkek ile evlilikleri gerçekleşmiştir. Erkeğin maddî olarak gelişme göstermesi³¹⁵, kadının doğurgan olmaması, fakir ve yetim kızların varlığı, sosyal ve dini amaçlı ilişkileri geliştirmeyi amaçlama, kadının eşine ve çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirememesi bazı Arap erkeklerinin birden fazla eşe sahip olmasına sebep gösterilmiştir. Gerekçeleri çeşitlilik gösterse de çok sayıda çocuk sahibi olmak hem Câhiliye hem İslâm sonrası dönem için mühim olmuştur. Dolayısıyla çok evliliğin önde gelen sebeplerinden biri de çocuk sayısına önem verilmesidir.³¹⁶

Erkeğin karısının üzerine evlenmesine sadece karısının rızası alınması koşuluyla müsaade edilmiştir.³¹⁷ Ayrıca kadın evlenmeden önce erkeğin başka biriyle

³¹² Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik," s. 22.

³¹³ Ayşe Sucu, "İslâm Işığında Kadına Bakış," ed. Prof. Dr. Recai Coşkun, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 20, 2013, s. 112.

³¹⁴ Mehmet Soysaldı, *Kur'an ve Sünnete Göre Evlenme ve Boşanma*, Şule Yayınları, İstanbul, 1999, s. 30.

³¹⁵ Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", s.18, 28.

³¹⁶ Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", s. 25.

³¹⁷ Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", s. 268.

evlenmemesi sözünü alabilmektedir. İkinci eş olarak gelip gelmemekte kadına bağlı olmuştur.³¹⁸

Câhiliye Dönemi'nde olduğu gibi Asr-ı Saadet Dönemi'nde birden fazla kişi ile evliliğin çok yaygın olmadığı³¹⁹ ve çok kadınla evliliğin %20'nin altında olduğu düşünülmektedir.³²⁰ Sonraki dönemlerde ise Müslüman topraklarının genişlemesi, zenginlik ve refahın artması çok evlilik gerçekleştirenlerin sayısının artmasının başka sebepleri olmuştur.³²¹

Rivâyetlere göre Râşid Halifelerin çok evlilikleri olmuştur. Hz. Osman Hz. Peygamber'in kızı Hz. Rukiyye ile evlenmiş, o vefat edince onun kardeşi Hz. Ümmü Külsüm ile evlenmiştir.³²² Hz. Ali de, Hz. Fâtıma ile evliyken Hz. Peygamber'in izin vermemesinden dolayı çok evlilik gerçekleştirmemiştir. Kızını Hz. Ali ile evlendirmek isteyen Benî Hişâm b. Muğîre Resûlullah'tan izin istemiş Hz. Peygamber buna karşılık, *"Kızlarını benim kızımın üzerine kuma olarak Ali ile evlendirmek istediler. Ben buna izin vermiyorum. Ancak Ali benim kızımı boşayıp onların kızıyla evlenmek isterse o zaman izin veririm. Kızım benim parçamdır. Ona sıkıntı veren bana da sıkıntı verir. Onu inciten beni de incitir"* cevabını vermiştir.³²³ Hz. Ali, Hz. Fâtıma'nın vefatının ardından birçok kadınla evlilik gerçekleştirmiştir. Bu eşlerden çok sayıda çocuk dünyaya gelmiştir.³²⁴

Hz. Ömer, hem Câhiliye Dönemi'nde hem İslâmiyet'e girdikten sonra çok sayıda evlilik gerçekleştirmiştir. Müslüman olduktan sonra İslâmiyet'i kabul etmeyen eşlerini boşamış, Müslüman kadınlar ile evlilik gerçekleştirmiştir.³²⁵

Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın oğulları Hz. Hasan da çok evlilik gerçekleştirmiştir. Ayrıca çok sayıda boşanma gerçekleştirdiği rivayet edilmektedir.

³¹⁸ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s. 67.

³¹⁹ Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", s.18.

³²⁰ Birekul, - Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile –Sosyolojik Bir İnceleme-*, s.140.

³²¹ Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", s. 22.

³²² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 7/351.

³²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/548.

³²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 7/519.

³²⁵ Şiblî Numanî, *Bütün Yönleriyle Hz Ömer ve Devlet İdaresi*, s. 398.

Evlendiği kadınlara mehirlerini verirken cömert olduğu gibi boşadığı kadınlara nafakalarını verirken de cömert olmuştur.³²⁶

Emevî Dönemi'nde de çok evlilik geleneği devam etmiştir. Fakat halifeliğin saltanat haline gelmesinden dolayı çok evlilik, oğullarının başa geçmesini isteyen annelerin rekabetine sebep olmuştur. Emevî halifelerinin ilki olan Muâviye, kendisinden sonra başa geçecek olan I. Yezîd'in annesiyle evlenmesinin ardından başka bir kadınla da evlenmiştir. Bu kadın da erkek çocuk doğurunca I. Yezîd'in annesi gözden düşmüş ve bu iki kadın arasında rekabet oluşmuştur.³²⁷

Çok evlilik gerçekleştiren I. Mervân'ın rivayet edilen ölüm sebeplerinden biri, eşlerinden birinin kendi oğlunu başa geçirmek için gerçekleştirdiği suikasttır. I. Mervân, I. Yezîd öldükten sonra onun karısı ile evlenmişti. I. Mervân, bu kadının oğlu Hâlid b. Yezîd'i halkın gözünden düşürüp kendi oğlu Abdülmelik'i veliaht olarak göstermiş oğlunun hor görülmesine dayanamayan Hâlid b. Yezîd'in annesi, kocası I. Mervân'ı yastıkla boğarak öldürmüştür.³²⁸

2.2.3. Örtünme

Bu başlığın altında hem fiziksel olarak örtünme (giyim) hem de hayâ, mahremiyet konuları ele alınmıştır. Tüm Müslüman kadınlara -mahrem olan erkeklerin dışında- erkeklerin yanında örtünmeye dikkat edilmesi emredilmiştir. Örtünülecek kıyafetin modeli ve ismi belirtilmemiştir. Buna göre belirtilen usule göre her toplum kendi kültür, iklim ve tarzına göre örtünebileceği anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak örtünme Allah'ın emrettiğinden uzaklaşmadan farklılıklar göstermektedir.³²⁹

Hız. Peygamber Dönemi'nde kadınlar entari (dır'), etek (izar), şalvar, mırt (yün kıyafet) ve cılbab (dış kıyafet) giyinmişler ve örtünmeyi bu kıyafetler ile sağlamışlardır. Örtünmeleri için sonradan özel bir kıyafet ortaya çıkmamıştır.

³²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/69.

³²⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/141.

³²⁸ İrfan Aycan, "Mervân I", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2004, 29/225.

³²⁹ Hayrettin Karaman, "Kadının Şahitliği Örtünmesi ve Kamu Görevi," *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, Ankara, Ekim, 1991, s. 275.

Entarileri uzun ve geniş olduğundan dışarı çıkarken mahremiyetlerini onunla sağlamışlardır.³³⁰

Emevî Dönemi'nde kadınlar gömlek tarzında fakat ayaklarına kadar hafif elbiseler giymişlerdir. Şekil itibariyle kıyafetleri erkeklerinki ile benzerlik gösterse de renk, desen ve kumaş türü bakımından farklılıklar olmuştur. Kadınlar dışarı çıktıklarında vücutlarının her yerini kapatan ve genişçe olan car (dışarı kıyafetleri) giyinmişlerdir. Yemen, Kûfe ve İskenderiye'de üretilen kumaşlar o zamanın en çok tercih edilen kumaşları olmuştur.³³¹

İslâm, erkekler ve kadınların bir arada bulunmaları konusunda aralarına büyük bir sınır çizmemiştir. Mahremiyete dikkat edildiği sürece iki tarafın da bir araya geldiği durumlar söz konusu olmuştur. Bununla birlikte Resûlullah, mahrem olmayan erkek ile kadının yalnız kalmasını, *“Yanında nikâh geçmez bir hısımlı bulunmayan bir kadınla bir erkek yalnız kalmasın; kocası evde bulunmayan kadının yanına da girilmesin.”*³³² sözleri ile onaylamadığını belirtmiştir. Bir rivayete göre Hz. Peygamber, *“Hiçbir erkek, yanında nikâh geçmez hısımlı bulunmayan bir kadınla yalnız kalmasın”* buyurmuş, bir sahâbî, kendisi gazveye gideceği için eşinin tek başına hacca gitmek üzere yola çıktığını söylemiştir. Bunun üzerine Resûlullah, *“Sen gazveden vazgeç de karınla beraber hacc et!”* buyurmuştur.³³³

İslâm Dönemi'nde kadınlar camide ibadetlerini yapabilmişlerdir. Hz. Peygamber bu konuda sahâbîlere *“Herhangi birinizin kadını mescide çıkmaya izin istediği zaman, sakın o kadını men' etmesin!”* buyurmuştur.³³⁴ Rasûl-i Ekrem kadınları gördüğü yerde selamlamış, çocuk sahibi olduklarında tebrik etmiştir. Aile ile ilgili tavsiyeleri sadece erkeklere vermemiş, iki taraflı tavsiyelerde bulunmuştur.³³⁵

³³⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/1062.

³³¹ İsmail Yiğit, “Emevîler”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, 11/102.

³³² Buhârî, “Nikâh” 161.

³³³ Buhârî, “Nikâh” 162.

³³⁴ Buhârî, “Nikâh” 167.

³³⁵ Peköz, “Hz. Peygamber Döneminde Müslüman Kadın,” s. 15.

Resûlullah'tan sonra da tesettürlü giyime önem verilmiştir. Ömer b. Abdülaziz Dönemi'nde ölenlerin ardından ağıt yakarken ortalıkta başörtülerini açıp saçlarını yolan kadınlar için “*Başörtülerini yakalarının üzerinden salsınlar.*”³³⁶ âyetini delil göstererek “(bu) âyet nazil olduğundan beri, kadın için başörtülerini çıkarmaları konusunda onlara ruhsat verilmemiştir.”³³⁷ sözü ile kadınları başörtülerini açmamaları konusunda uyarmıştır.

Yabancı kadınlara olan alelade davranışların, saygısızlığın ve zinanın engellenmesi adına Hz. Peygamber duygudaşlık gücünü kullanmıştır. Örneğin zina yapmak isteyen bir sahâbiye Hz. Peygamber onun ailesindeki kadınlarla zina yapılmasını razı olup olamayacağını sormuş ve sahâbî de buna razı olamayacağını belirterek yapacağı işten vazgeçmiştir.³³⁸

Hz. Ebû Bekir Dönemi'nde Ridde Olayları'nın beraberinde, özellikle Hadramevt'te bazı kesimlerden kadınlar Hz. Peygamber'in vefatını fırsat bilip İslâm'ın yasakladığı fuhuşu, zinayı açıktan yapmaya cesaret bulmuşlardır. Bu kimseler artık özgürce dilediklerini yapabileceklerini düşünerek Resûlullah'ın vefatına çok sevinmiş, kutlamalar yapmışlardır. O sırada mürtedler ile mücadele içinde olan Hz. Ebû Bekir bu olayı duyunca hemen birliği ile oraya gidip duruma müdahale etmiştir.³³⁹

Câhiliye Dönemi'nde oldukça yaygın olan kadınlara ithafen yazılan şiirler iffetli kadınları da kapsamıştır. Kendisi de şair olan Hz. Ömer İslâm Dönemi'nde de devam eden bu kusuru kesin bir şekilde yasaklamış ve kadınları ismen şiirlerinde zikredenleri cezalandırmıştır.³⁴⁰

Hz. Ali Dönemi'nde halifenin, Muâviye ile savaş öncesinde ordusunu uyardığı konulardan birisi karşılaştıkları kadınlara nasıl davranmaları gerektiği olmuştur. Onlara, “Sakin kimsenin örtüsünü ve avretini açmayasınız... Sakın, sakın

³³⁶ Nûr, 31/4.

³³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/413.

³³⁸ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö.241/855), *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 5/256-257.

³³⁹ Muhammed es-Sallâbî, *Birinci Halife Ebubekir*, s. 276.

³⁴⁰ Şiblî Numanî, *Bütün Yönleriyle Hz Ömer ve Devlet İdaresi*, s. 364.

bir kadını heyecanlandırıp korkutmayasınız. Bu kadınlar size küfretseler, sizin emîrlerinize ve salih kişilerinize dillerini uzatsalar bile sakın siz onlara ilişmeyiniz.”³⁴¹ diyerek kadınlara onur kırıcı davranışların gerçekleşmesine ve onlara zarar verilmesine karşı önlem almıştır.

2.2.4. Öz Bakım ve Süslenme

Birinci bölümde, Câhiliye Dönemi’nde kadınların evlerinin dışında veya içinde süslenme ile ilgili herhangi bir sınır çizilmediği için özellikle dışarı çıkarken süslenerek çıktıkları hakkında bilgi verilmişti. İslâmiyetten sonra ise bu duruma bir sınır konulmuştur.

Hiz. Peygamber “*Kadınlard! Sizden biriniz yatsı namazına çıkarsa o gece koku sürünmesin.*”³⁴² ifadeleriyle kadınların erkeklerle ortak alanlarda koku sürünme gibi dikkat çeken konularda hassas davranmalarını istemiştir. Hiz. Peygamber’in bu hususta: “*Ailesinden başkaları (mahremi olmayanlar) arasında süs içinde salınarak yürüyen kadının misali kıyamet günündeki karanlığın misalidir. Onun için aydınlık (nur) yoktur*”³⁴³ hadisi ve benzeri hadisler, İslâm dininin Müslüman kadınların aile içerisinde olmayan erkeğin yanında süslenmesini kabul etmediğini göstermektedir. Fakat çizilen sınırların dışında İslâm dininin kadının süslenmesi konusunda bir yasak getirmediği anlaşılmaktadır.

Câhiliye Dönemi’ndeki gibi abartılı ve katı olmasa da kocası ölen iddet dönemindeki kadın, kocasına olan saygısını göstermek için hüznün içerisinde gözükməsi ve süslenmemesi konusunda uyarılmıştır.³⁴⁴ Hiz. Peygamber, “*Allah’a ve ahiret gününe iman eden bir kadının kocasından başka bir ölü için yası, üç günden fazla sürdürüp süslenmeyi terketmesi helâl olmaz. Lakin kadın kocasının ölümü üzerine dört ay on gün hüznü olup, zineti ve süsünü bırakır.*”³⁴⁵ demiştir. Ebû Seleme’nin kızı Zeyneb, “Ben annem Ümmü Seleme’den şöyle derken işittim: Bir kadın Resûlullah’a gelip, ‘Yâ Rasûlullah! Kızımın kocası vefat etti. Şimdi de gözleri

³⁴¹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, 3/150.

³⁴² Müslim, “Salât” 141-143.

³⁴³ Tirmizi, “Radâ” 13.

³⁴⁴ Bkz. Buhârî, “Talâk” 49.

³⁴⁵ Buhârî, “Talâk” 45.

rahatsız oldu. Bu durumda ben kızımın gözlerine sürme çekeyim mi?’ diye sordu. Resûlullah, ‘Hayır!’ buyurdu. Kadın iki yahut üç defa bu isteğini tekrarladı. Resûlullah da bunların hepsinde ‘Hayır!’ diyordu.” demiştir. Sonra Allah Resûlü, “*Kocası ölen kadının iddeti dört ay on gündür.*”³⁴⁶ buyurmuş ve iddet sürecinde süslü gözükmeyi kesin bir şekilde reddetmiştir.

Câhiliye Dönemi’nden kalma bazı davranışlar bazen İslâm Dönemi’nde de görülmüştür. Örnek davranışlarıyla tanınan sahâbî Ebû Zer, Bilâl-i Habeşî’yi “siyah kadının oğlu” diyerek annesinin ten rengi sebebiyle aşağılaması³⁴⁷ kadının fiziksel kusurları, ten rengi o dönemde alaya alınmaya, aşağılanmaya sebep olabildiğini göstermektedir.

2.2.5. Miras

Kadın ve miras kavramlarının yan yana bile gelmediği Câhiliye Dönemi’nden İslâm Dönemi’ne geçildiğinde bu hususta kadının lehine değişikliklerin olduğu görülmektedir. İslâm, kadınların hakkı olan hiçbir şeyden mahrum kalmamaları için onların hukuki konularda dayanak olmuştur.

Kadınların miras hakkından mahrumiyeti ilk defa Nisa sûresi’nin 7. âyeti ile son bulduğu bildirilmiştir.³⁴⁸ Ardından “*Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir.*”³⁴⁹ âyeti nazil olmuştur.

Kadınlara mirastan pay verilmemesinin yanında onların da miras bırakıldığına ve bu yüzden bu durumu Hz. Peygamber’e şikâyet etmeye gelen kadınlara dair bazı rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan birisi Ebû Kays el-Eslet adlı bir sahâbînin ölümünden sonra oğlu Mihsân b. Kays’ın babasının eşini kendi annesi olmadığı için miras olarak nikâhına aldığı rivayetidir. Ayrıca mirastan pay da alamamış olan kadın durumu anlatınca Resûlullah, “*Dön git! Umarım Allah senin*

³⁴⁶ Buhârî, “Talâk” 45.

³⁴⁷ Buhârî, “İman” 22.

³⁴⁸ Dikmen, *İslâm’da Kadın Hakları*, s. 194.

³⁴⁹ Nisâ, 4/7

hakkında bir şey indirir.” buyurmuştur. Bu olaydan bir süre sonra “*Babalarınızın evlenmiş olduğu kadınlarla evlenmeyin.*”³⁵⁰ ayeti nazil olmuş, aynı sebepten “*Kadınları zorla miras olarak almanız size helâl olmaz.*”³⁵¹ âyeti de nazil olmuştur.³⁵²

Babanın kız çocuğuna mirası hakkında şu rivayet nakledilmektedir: Sa’d b. Ebû Vakkâs ölüm döşeğinde yatarken Hz. Peygamber’e, vâris olarak sadece kızları olduğunu, malını bir kısmını sadaka olarak dağıtmak istediğini dile getirmiştir. Hz. Peygamber kabul etmedikçe sadakanın miktarını üçte iki, yarısı ve sonra üçte bir olarak azaltmış Resûlullah sonunda, “*Üçte bir de büyüktür. (Ey Sa’d!) Senin çocuğunu zenginler olarak bırakman, muhtaçlar ve insanlara (sadaka için) ellerini açar bir hâlde bırakmandan hayırlıdır, Şüphesiz sen infâk edeceğin herbir nafakadan muhakkak sevaba nail kılınacaksın. Hattâ (yemek yerken) eşinin ağzına kaldırıp vereceğin lokmadan da sevaba nail kılınacaksın.*”³⁵³ buyurmuştur. Mal ve mülkün sadaka değil de miras olarak bırakılması, geriye kalan çocukları başkalarına muhtaç bırakmamak adına önemli görülmüştür.

Miras hakkındaki başka bir husus ise peygamberlerin kız ya da erkek farketmeksizin akrabalarına miras bırakmamasıdır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Fatıma da babasının varisi olduğunu düşünerek o zamanın halifesi Hz. Ebû Bekir’e durumu bildirmiş, babasının mirasını istemiş fakat Hz. Ebû Bekir, Resûlullah’ın “Biz peygamberler miras bırakmayız. Bıraktığımız sadakadır” sözünü dile getirerek ona Resûlullah’tan kalan maldan pay vermemiştir.³⁵⁴

Râşid Halifeler Dönemi’nde miras konusunda hassasiyet devam etmiştir. Hz. Osman, savaş sırasında şehit olmuş kimselerin atıyyelerini, eşlerinin ve çocuklarının mağdur olmaması için onlara miras olarak verilmesi uygulamasını başlatmıştır.³⁵⁵

2.1.2.6. Eğitim

³⁵⁰ Nisâ, 4/22.

³⁵¹ Nisâ, 4/19.

³⁵² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5/317.

³⁵³ Buhârî, “Cenâiz” 36

³⁵⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/316

³⁵⁵ Muhammed es-Sallâbî, *Üçüncü Halife Osman*, s. 149.

Kur'an-ı Kerim'in ilk emri olan “*Yaratan rabbinin adıyla oku!*”³⁵⁶ ve aynı emirleri içeren diğer âyetler³⁵⁷, İslâm dininin okumaya, ilim sahibi olmaya verdiği değeri gösteren en önemli kanıtlardır.

Hız. Peygamber, Müslümanlara öğretici olarak gelmiş, her an her yerde söz ve fiilleriyle insanların eğitim ve öğrenimleri için çabalamıştır. İlim öğrenme konusunda da kadınların erkeklerden geri tutulmadığı Hız. Peygamber'in “*İlim öğrenmek kadın ve erkeklere farz kılınmıştır.*”³⁵⁸ hadisinden anlaşılmaktadır. Nitekim insanın fıtratında bulunan ilim öğrenme isteği, kadınların Hız. Peygamber'in huzurunda eğitim görme arzularını dile getirmeye teşvik etmiştir, “Ey Allah'ın Resûlü! Erkekler seni rahatlıkla dinleyebiliyorlar ancak bizler senden yeteri kadar istifade edemiyoruz. Bize de bir gün ayırsan.”³⁵⁹ diyerek talepte bulunan kadınlara Hız. Peygamber düzenli olarak vakit ayırmaya başlamıştır.³⁶⁰ Kadınların, Allah'ın rızasını kazanmak ve ilmi yönden gelişmek için Hız. Peygamber'e ameli, ibadeti, ahiret gününü ve Kur'an-ı Kerim'i anlamaya yönelik soruları olduğu gibi, aile ve sosyal yaşantısıyla ilgili soruları da olmuştur.³⁶¹ Buna göre, Resûlullah'ın sadece erkeklerin değil tüm Müslümanların Peygamber'i olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla kadınlar, İslâm'ın getirdiği emir ve yasakları bizzat Hız. Peygamber'den işitmeye, akıllarındaki soruları bizzat ona sormaya haklarının olduğundan emin olmuşlardır.

Hız. Peygamber'in eşleri, İslâm dininin yayılmasında ve diğer kadın sahâbîlerin eğitiminde mühim bir yeri olmuştur. Onlar kadınların İslâm dini hakkında sorularını Resûlullah'tan öğrendikleri kadarıyla cevaplamışlar, kadınların sıkıntılarını dinleyerek yol gösterici olmuşlardır.³⁶² Hız. Peygamber'in ilk eşi Hız. Hatice bu

³⁵⁶ Alak 96/1.

³⁵⁷ Alak 96/3-5.

³⁵⁸ İbn Mâce, Mukaddime, 17.

³⁵⁹ Buhârî, “İlim” 35.

³⁶⁰ Mahmut Kelpetin, “Câhiliyeden İslâm'a Kadın ve Değişim” s.124; Aydın, “Kadın”, *DİA*, 24/87.

³⁶¹ Recep Aslan, “Kadınların Hız. Peygamber'e Yönelttikleri Sorular ve Bunların Eğitim Açısından Değeri,” *Ekev Akademi Dergisi*, 2011, S. 49, s. 55.

³⁶² Savaş, *Hız. Muhammed Döneminde Kadın*, s. 188.

konuda güzel bir örnektir. Hz. Hatice, ilmî yönden yeterliliği olan ve kendisine gelip giden kadınları eğiten bir kadın olmuştur.³⁶³

Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in hadislerini, sünnetlerini, fıkıhı, âyetlerin iniş sebeplerini ve farzları çok iyi bilen, Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbîlerin sorularını cevaplayan bir kimse olarak dikkat çekmektedir. Ebû Burde b. Ebî Musa babasından “Bize bir mesele zor geldiği zaman Aişe radiyallahu anha'ya sorardık ve mutlaka onda o konuyla ilgili ilmi bulurduk.”³⁶⁴ şeklinde rivayet etmiştir. Ayrıca Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halifelik dönemlerinde ona haber göndererek sünnet sordukları da rivâyet edilmektedir. Hz. Aişe ile birlikte Esmâ bint Ebû Bekir gibi fıkıh, hadis rivayeti, fetva edebiyatı, tarih ve neseb ilminin önemli isimleri, kadınların sık sık uğradığı kimseler olmuşlardır.³⁶⁵

Hz. Peygamber, kadınların mescide girmelerinde bir sakınca görmemiş fakat ilerleyen dönemlerde Hz. Ömer, şartların değişmesinden dolayı kadınların gece mescide gitmelerini azaltmıştır.³⁶⁶ Fakat Hz. Ömer onaylamamasına rağmen mescide gelmekten vazgeçmeyen kadınlar olmuştur. İbn Ömer'in rivayetine göre, Hz. Ömer, sabah ve yatsı mescide gelen eşi Âtike bint Zeyd'in gelmesini istemeyince eşi, “Beni bundan menetmeye ne mâni var?” diye sormuş, Hz. Ömer, “Bilirsin ki ben böyle şeyi sevmem.” cevabını verince o da: “Vallahi sen beni menetmedikçe ben cemâate gelmekten vazgeçmem!” demiştir. Böylece Âtike Hz. Ömer hayattayken mescide gitmeye devam etmiş ve onun vefatından sonra da bunu sürdürmüştür.³⁶⁷

Hz. Ali Dönemi'nde kadınların toplum arasına karışmış, camiye gelip halifenin hutbelerini dinleyip, sorularına yanıt aramışlardır. Zaman zaman gerçekleşen ilmi sohbetlere katılmışlardır.³⁶⁸

³⁶³ Sinan Özyurt, “İslâm Dini'nde Kadınların Sosyal Haklarına ve Eğitimlerine Bir Bakış,” *Uluslararası İslâm ve Kadın Çalıştayı*, Iğdır, 2018, s. 770.

³⁶⁴ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe*, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 465.

³⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/380.

³⁶⁶ Hamdi Döndüren, “Eğitimde Ailenin Misyonu”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2003, s. 39.

³⁶⁷ Müslim, “Salât” 143.

³⁶⁸ Hasan, *Siyâsî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, 1/272.

2.3. Kadının Eş ve Anne Olarak Sorumlulukları

İnsan, bulunduğu bir yerde düzen, huzur arıyorsa orada her bireyin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerekir. Bu durum toplumun temelini oluşturan aile içerisinde de geçerlidir. Kadının aile içerisindeki rolleri ve görevleri çeşitlidir. Anne, eş, gelin, görümce, elti gibi rollerde olan kadının öncelikli rolleri anne ve eş olmaktır.

İslâm kadına ailesi için ekonomik bir sorumluluk yüklemese de çeşitli sebeplerle çalışmasını gerektiren durumlar olmuştur. Kadın, ev içinde ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirmek ile birlikte İslâmiyet'in gelişiyle kadınların çalıştığı mesleklerin çeşidi artmış farklı alanlarda etkin olmuşlardır. Ticaret, terzilik, dericilik, dokuma, çocuk bakıcılığı, müzisyenlik kuaförlük, sağlık gibi alanlarda çalıştıkları kaydedilmiştir.³⁶⁹ Bu kimselerden biri ticaretle uğraşan Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice'dir.³⁷⁰ Hz. Peygamber'in diğer eşi Zeyneb binti Cahş'ta meslek sahibi kimselerdendir. Gelirini muhtaç kimselere dağıttığına dair rivayetler bulunmaktadır.³⁷¹ Ayrıca kadınların sorumlulukları başlıkları altında gerektiğinde savaflara katılmaları ve buradaki katkıları üzerinde durulacaktır.

2.3.1. Eş Olarak Sorumlulukları

Aile bireyleri eğer görev sorumluluklarını yerine getirirse diğer bireylerin hakkını vermiş olur. Eşler arasında da bu böyledir. Kadın ve erkek aile içerisindeki haklarına sahip olabilmek için eşine karşı sorumluluklarını yerine getirip onun hakkını ödemelidir. *"Sizin kadınlarınız üzerinde haklarınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır."*³⁷² hadisi buna vurgu yapmaktadır. Kadının eşine karşı sorumluluklarının bazıları aynı şekilde erkeğinde sorumluluğunun içerisinde

³⁶⁹ Ahmet Acarlıoğlu, "Hz. Peygamber (Sav) Döneminde Kadının Çalışma Hayatındaki Yeri," 2019, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, C. 1, S. 42, s. 217.

³⁷⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 494.

³⁷¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 567.

³⁷² Tirmizi, "Rida" 11.

girmektedir.³⁷³ İslâm kadın ve erkeği sorumlulukları konusunda uyarmış, kadına ve erkeğe evliliklerinde taşımayacakları yükler yüklememiştir.

Hız. Peygamber'in, ibadetlerde bile aşırıya kaçılmamasını çünkü bedeninin, etrafındaki insanların ve özellikle eşinin o kişinin üzerinde hakkı olduğunu bildirdiği rivayetler bulunmaktadır. Resûlullah bir sahâbîye, *"Ey Ebû Abdullah b. Amr! Bana gündüzleri oruçla geceleri ibadetle geçirdiğin haberi geldi. Böyle yapma! Zira vücudunun senin üzerinde hakkı, eşinin senin üzerinde hakkı, gözlerinin senin üzerinde hakkı vardır. Oruç da tut, iftar da et! Her aydan üç gün oruç tutman senin için bir yıl hükmüne geçer."* buyurmuştur.³⁷⁴ Bu rivayet, İslâm'a göre hiçbir durumda eşlerin birbiri üzerindeki hak ve sorumluluklardan muaf olmadıklarını gösteren önemli bir örnektir. Ayrıca Hız. Peygamber, *"Kadına zevci yanında hâzır iken, onun izni olmadıkça (nafile olarak) oruç tutmak helâl olmaz."*³⁷⁵ hadisiyle kadınların da aynı şekilde eşleri üzerinde sorumluluklarının olduğunu bildirmiştir.

Kadının, evliliğin devamlılığı bakımından en önemli sorumluluklarından biri güvenilir olmasıdır. Güvenirlik konusunda kadınlar, harcama yaparken evin bütçesine dikkat etmesi ve gizlice harcamalar yapmaması konusunda uyarılmıştır. Hız. Peygamber bu hususta, *"Bir kadın, kocasının evine, onun izni olmadıkça kimsenin girmesine izin veremez. Yine bir ev kadını kocasının izni olmaksızın aile nafakasından (âdetten fazla) sarfederse, şüphesiz o fazla sarfiyatın yarısı, kocaya ödenir"*³⁷⁶ buyurmuştur. Bununla birlikte evliliğin huzurlu bir şekilde devam edebilmesi için güler yüz, sevgi, fedakârlık, nezaket, muhabbet ve anlayış gösterilmesi gerektiğini Allah Resûlü kendi davranışlarıyla göstermiştir.³⁷⁷

Hız. Peygamber Dönemi'nde kadınların eşlerinin yanında savaşılar katıldıkları görülmektedir. Genel itibariyle su dağıtma ve yaralıları tedavi etme görevlerini yapmışlardır. Fakat Hız. Peygamber'in kadınların orada bulunmasını istemediği bazen eşlerinin gelme isteklerini reddetmesinden ve *"Sizin cihadınız*

³⁷³ Akpınar, "İslâm Ailesinin Temelleri," s. 56.

³⁷⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/98.

³⁷⁵ Buhâri, "Nikâh" 125.

³⁷⁶ Buhâri, "Nikâh" 125.

³⁷⁷ Yılmaz, "Hız. Peygamber'in Aile Hayatına Yönelik Âyetlerin Değerlendirilmesi," s.198.

hacdir”³⁷⁸ buyurmasından anlaşılabilir. Savaş zamanlarında kadınlardan, Müslüman erkeklerin evde olmadıklarında düzeni koruması ve çocuklarına karşı kendisine düşen sorumlulukları yapmaya devam etmesi istenmiştir. Bu şekilde savaştan dönen kocanın evini, ailesini aynı şekilde bulabilmesi ve gündelik hayatına geri dönebilmesi amaçlanmıştır.³⁷⁹

2.3.2. Anne Olarak Sorumlulukları

Anneliğin İslâmiyet’te değer görmesi, annelik rolünü üstlenmiş kadının, ailenin merkezini oluşturuyor olmasındandır. Annelik, neslin devamlılığını sağlayan, toplumun bireylerinin ilk eğitimini veren, yetiştiren ve terbiye eden önemli bir roldür. Birey, doğumundan yetişkinliğe kadar babaya kıyasla anne ile daha fazla vakit geçirmektedir ve temel ihtiyaçları anne tarafından karşılanmaktadır. Rivayete göre, Hz. Ömer, sütten kesilmiş ve yürüme yaşına gelmiş oğlu Âsım’ı annesinden almak istemişti. Kadın bunun üzerine o dönemin halifesi Hz. Ebû Bekir’e giderek durumu bildirmiş, Hz. Ebû Bekir, “Yetişkinlik çağına gelip, (ikinizden birini) kendisi için seçinceye kadar onun (annesinin) kokusu, onun kucığı ve onun yatağı çocuk için daha hayırlıdır.”³⁸⁰ diyerek çocuğun annesinde kalmasını istemiştir. Yine aynı olay için Hz. Ebû Bekir’in şu sözü de rivayet edilir, “O (anası), daha şefkatli daha lütüfkâr ve daha merhametlidir. Evlenmediği müddetçe oğluna daha hak sahibidir.”³⁸¹ Böylece çocuğun annede kalmasına karar verilmiştir. Bu olay, küçük yaştaki bir çocuğun anneye daha çok ihtiyacı olduğu ve bu ihtiyaçları karşılamamanın annenin görev ve sorumlulukları olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Anne ve baba çocuğunu kendi inançlarına, dünya görüşüne, kültürüne göre yetiştirir. Dolayısıyla İslâmiyet’in kabulü ile anneye çocuğun eğitimi konusunda dinî, ahlâkî, insanî ve ilmî yeni sorumluluklar yüklenmiştir.³⁸²

³⁷⁸ Buhâri, “Cihad” 62.

³⁷⁹ Toksarı, “Hz. Peygamber Döneminde Kadın”, s. 95.

³⁸⁰ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San’ânî el-Himyerî (ö. 211/826-27), *Musannef*, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2013, 12796.

³⁸¹ Abdürrezzâk, *Musannef*, 12600.

³⁸² Şuayip Özdemir, “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü,” *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 10, 2002, s. 117.

Kadının annelik görevleri hamileliğinden başlamaktadır. Buna göre, bebeğinin sağlığı için kötü alışkanlıkları varsa kurtulmalı, onun hayatını tehlikeye atacak durumlardan kaçınmalıdır. Bebek dünyaya geldikten sonra emzirme sürecine de önem verilmiştir. “Biz insana anne babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır; çocuğun süttten kesilmesi iki yıl içinde olmaktadır. Bunun için (ey insan), hem bana hem anne babana minnet duymalısın; sonunda dönüş yalnız Banadır.”³⁸³ âyeti ile emzirme süresinin 2 yıl olduğu anlaşılmaktadır.

Hulefâ-yi Râşidîn döneminde hazineden kadınlara pay takdir eden Hz. Ömer yeni doğum yapmış kadınların giderlerini unutmayarak onlara ayrıca 100 dirhem maaş bağlamıştır. Bir rivayete göre süttten kesilen çocuklara hazineden maaş verildiği için çocuğunu süttten kesmeye çalışan anneyi Hz. Ömer, “Dikkat edin! Çocuklarınız süttten kesme konusunda acele etmeyin çünkü biz İslâm’da doğan her çocuğa mutlaka [beytûlmalden atıyye] takdir ediyoruz.” demiş ardından tüm taşraya da bunu ilan etmiştir.³⁸⁴ Çocuk on yaşlarına gelince verilen bu miktar 200 dirheme çıkarılmış, ergenliğe girince bu miktar daha da artırılmıştır.³⁸⁵

Annenin fedakârlıkları, sorumlulukları İslâm tarafından önemsenmiştir. Her fırsatta anne ve babaya merhamet ile yaklaşılmasının istendiği birçok âyet ve hadis vardır.³⁸⁶ Anne, “İnsana anne ve babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek doğurdu.”³⁸⁷ âyeti ile kendisine minnet duyulması ve iyilik yapılması gereken kişilerin içinde ön planda tutulmuştur.

2.4. Boşanma

Nikâh akdinin bozulması anlamına gelen boşanma İslâm’a göre evliliklerinde sorunlar yaşayan karı ve kocanın en son başvuracakları çaredir. Bu sebeple İslâm’la birlikte evliliği sona erdirmek keyfi olmaktan çıkarılıp, zorlaştırılmıştır. Aile

³⁸³ Lokman, 31/14.

³⁸⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/349.

³⁸⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4/344.

³⁸⁶ Âyetler için bkz. İsrâ, 17/23-24, Nisâ, 4/36; Ankebût, 29/8. Hadisler için bkz. Buhârî, “Tevhîd” 48; Buhârî, “Edeb” 6.

³⁸⁷ Ahkaf, 46/15.

içerisinde anlaşmazlıklar, huzursuzluklar olması durumunda yine aile içerisinde halledilmesi istenmiştir çünkü sorunlar ne kadar dışarıya çıkarılır ve yayılırsa çözümü o kadar zorlaşmaktadır.³⁸⁸

Eşlerin, “*Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.*”³⁸⁹ âyeti ile sıkıntılarını kendileri çözemedikleri durumlarda akrabalarından yardım alabilecekleri bildirilmiştir. Aile fertlerinin akliselim bir şekilde düşünemeyip küçük olayları büyütmesi veya kendisini her zaman haklı görmesi gibi işin içinden çıkılamaz durumlarda sağduyulu aile büyüklerinin araya girmesi ile problemlerin çözülebileceği ifade edilmiştir.³⁹⁰ Bilinçli akrabaların da destekleri ve arabulucu davranışlarıyla boşanmaların sayısının, kadın ve çocukların mağduriyetlerinin azaltılması ve evliliğin huzurlu bir şekilde devamı amaçlanmıştır.

Günümüzde evlilik danışmanlarının görevi olan arabuluculuk yapmak, eşler arasındaki sorunlara çözümler getirmek, onlara rehberlik etmek gibi görevleri Asr-ı Saadet Dönemi’nde Hz. Peygamber üstlenmiş ilerleyen dönemlerde de bu görevleri hakemler yerine getirmişlerdir. Asr-ı Saadet sonrası kurulan mahkemeler sayesinde, kadınlar şikâyetlerini dile getirebilmiş ve hukukî anlamda sonuç alabilmişlerdir.³⁹¹ Hem erkeğe hem kadına danışmanlık yapılmış, İslâm’ın hükümlerine göre yanıtlar verilmiştir. Mümkün olduğunca evliliğin devamlılığı amaç edinilmiş; fakat boşanma tek çözüm olduğu durumlarda iki tarafında mağdur olmaması için boşanmalar onaylanmıştır.³⁹² Bir rivayete göre birbirinden şikâyetçi olan ve boşanmak isteyen çift Hz. Peygamber’e gelmiş ve Hz. Peygamber onların şikâyetlerini dinledikten sonra “*Allah biliyor ki, ikinizden biriniz yalancıdır, sizlerden tevbe edecek var mı?*” diye iki kez sormuş ikisinden de cevap almayınca ikisini boşamıştır. Karısına zina isnadında bulunan adam, kadına verdiği mehri geri alıp alamayacağını sormuştur.

³⁸⁸ İslam Demirci, “Türk Medeni Kanununda Düzenlenen Ayrılık Kararının İslâm Hukuku Bakımından Uygulanabilirliği,” *Dergiabant*, Bolu, 2022, C.10, S.1, s. 15.

³⁸⁹ Nisâ, 4/35.

³⁹⁰ Hamza Aktan, “Kur’ân’a Göre Boşanma Prosedürü”, *Dini Araştırmalar*, C. 5, S. 14, Konya, 2002, s. 11.

³⁹¹ Aynur, “Âyetler Işığında Câhiliyeden İslâm’a Kız Çocuğu/Kadın Haklarının Tahvili,” s. 507.

³⁹² Çelik, “Asr-ı Saadet’te Aile Kurumuna Yönelik Sosyal Hizmetler,” s. 136.

Resûlullah, “*Senin malın yoktur. Eğer iddianda doğru söyleyici isen, kadına onun mukaabilinde zıfâf ettin. Yok, eğer yalancı isen, o mal senden daha uzaktır.*” buyurmuştur.³⁹³

Erkeğin boşama hakkını geçimsizlik durumunda keyfi ve sebepsiz yere kullanamayacağı “*İçinizden de iki âdil şahit tutun.*”³⁹⁴ âyetinden anlaşılmaktadır. Bu durumda erkek boşanmak istese bile boşanma sebebine tanık olmuş iki kişiye ihtiyacı vardır. Dolayısıyla erkeğin bir anda ağzından çıkan sözler ile boşanmanın gerçekleşmesi kolay olmamıştır.³⁹⁵ Evliliğin şahitlerin huzurunda gerçekleşmesi gibi boşanma sırasında da şahitlere ihtiyaç duyulmuştur.³⁹⁶

İslâm’dan sonra kadının mağdur olmaması için ona da bazı koşullarda boşanma hakkı verilmiştir.³⁹⁷ Nikâh akdi gerçekleşmeden önce veya akid sırasında erkeğin kadına boşanma yetkisi vermesi ile kadın kocasından hemen boşanabilme hak ve yetkisine sahip olmuştur. Eğer böyle bir anlaşma yapılmamışsa kadın evliliğin ilerleyen sürecinde kocasından aldığı mal veya parayı geri verme karşılığında boşanma hakkı elde edebilmiştir. Kur’an’da İslâm’ın kadına da boşama hakkı verdiği, “*Eğer Allah’ın koyduğu sınırları koruyamamaktan korkarsanız o zaman kadının boşanmak için (kocasından aldığı) malı ona (geri) ödemesinde (veya hakkından vazgeçmesinde) bir sakınca yoktur.*”³⁹⁸ âyetinden anlaşılmaktadır. Rivayete göre Hz. Peygamber boşanmak isteyen Sâbit b. Kays’ın karısına, “*Sen Sâbit’in vaktiyle mehr verdiği bostanını kendisine geri verir misin?*” diye sormuş, kadın “evet veririm” deyince, Resûlullah Sâbit b. Kays’a, “*Bahçeyi kabul et ve bu kadını bir talâk ile boşa!*” buyurmuştur.³⁹⁹

Kadının da mahkemeden boşanma talebinde bulunabileceği durumlar vardır. Mahkemenin kadının boşanma talebini haklı bulabileceği sebepler kısaca şunlardır: Kocanın; kusurunun olması; hastalığının olması; ortadan kaybolması; hapiste olması;

³⁹³ Buhârî, “Talâk” 51.

³⁹⁴ Talâk, 65/2.

³⁹⁵ Akpınar, “İslâm Ailesinin Temelleri,” s. 71.

³⁹⁶ Demirci, “Türk Medeni Kanununda Düzenlenen Ayrılık Kararının İslâm Hukuku Bakımından Uygulanabilirliği,” s. 17.

³⁹⁷ Kırbaçoğlu, “Kadın Konusunda Kur’ana Yönelik Başlıca Eleştiriler,” s. 270.

³⁹⁸ Bakara, 2/229.

³⁹⁹ Buhârî, “Talâk” 11.

karısını öldürmeye teşebbüs etmesi, aldatması ve ona mehir vermemesi; karısının haberi olmadan onun üzerine evlenmesi ve şiddetli geçimsizlik.⁴⁰⁰

Câhiliye Dönemi'nde erkek, eşini yaşlandıklarında ve artık güzelliğinin kalmadığı vakitlerde “sen bana annemin sırtı gibisin” sözü ile boşamaktaydı. Zihâr adı verilen bu boşanma kadınları ve boşanma sonucunda ortada kalan çocukları mağdur etmekteydi. Böylece zihâr boşanması hakkında, “*Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır, annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir.*”⁴⁰¹ âyeti inmiştir.

Evlilikte sadakat büyük önem arz etmektedir. İki taraftan birinin sadakatsizlik göstermesi güven ile birlikte sevgi, saygıyı da götürmekte ve huzursuzluğa sebep olmaktadır. Dolayısıyla sadakatsizlik gösterip aldatmak boşanma sebeplerinin başında gelmiştir.⁴⁰² Zina ettiği kanıtlanmış biriyle pişman olup tövbe etmediği sürece, evliliği sürdürmek kesinlikle yasaklanmıştır.⁴⁰³

Namuslu kadınlara iftira atılmasının bedeli de İslâm'da önemli bir yer tutmaktadır.⁴⁰⁴ Başkalarının özel hayatları hakkında araştırma yapmak, kesin kanıtlarla kanıtlamadan, şahit olmadan sadece zan üzerine suçlamalarda bulunmak ve bunu yaymak yasaklanmıştır.⁴⁰⁵ Bu şekilde kadınların yuvalarını bozmanın ve toplum tarafından ezilmelerinin önüne geçilmiştir. Muhammed b. Ömer'in rivayetine göre Uveymir adlı sahâbî eşinin karnındaki bebeğin ona ait olmadığını söylemiş, doğan çocuğa bakıldığında Uvermir'e benzemediği görülmüştür. Hz. Peygamber çocuğu annesine teslim ederek “*Bu çocuk herhangi bir babanın oğlu olarak değil, annesine nispet edilerek çağırılacaktır. Annesine kimse zina isnadında bulunmasın.*

⁴⁰⁰ Ali Yüksek, “İslâm Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 7/32, 2014, s. 350.

⁴⁰¹ Ahzâb, 33/4

⁴⁰² Halil İbrahim Acar, “Ailede Sadakat ve Güven (Kur'an ve Sünnet Bağlamında),” *Electronic Turkish Studies*, C.12, S.29, 2017, s.12.

⁴⁰³ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s.187.

⁴⁰⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/69.

⁴⁰⁵ Hucurât, 49/6, 12. Ayrıca bkz. Nûr, 4/4.

Kim ona veya annesine bir söz söylerse sopa cezasına çarptırılacaktır” buyurmuştur.⁴⁰⁶ Hem çocuğu hem anneyi bu şekilde koruma altına almıştır.

Kadının eşini aldattığından tam emin olmadan ve şahitler olmadan karar verilmesine, kadının zan altında bırakılmasına engel olunmuştur. Başka bir rivayette bir bedevî, Resûlullah’ın yanına gelmiş ve çocuğunun siyah doğduğunu bu yüzden karısından şüphelendiğini dile getirmiştir. Hz. Peygamber, adamın kızıl develerini kast ederek *“Bunların içinde beyazı siyaha çalar boz deve var mıdır?”* diye sormuş adamdan olumlu cevap alınca bu kez, *“O boz renk nereden oldu?”* diye sormuştur. Bedevî, *“Belki soyunun bir damarı çekmiştir!”* demiş, Resûlullah da, *“Senin bu oğlun da eski bir soy köküne çekmiş olabilir!”* buyurmuştur.⁴⁰⁷ Bu tür durumlarda, sadece kadınların suçlanması ve haksızlığa uğramasının önüne geçilmiştir. Sahâbîlerin İslâm’a yeni yeni adapte olmalarından dolayı bazı hatalar yapmaları kaçınılmaz olmuştur. Aynı hataların tekrarlanılmaması ve normalleştirilmemesi için âyetler ve hadisler ile uyarılmışlardır. Hz. Peygamber rivayetten anlaşıldığı üzere sahâbîyi toplumun içerisinde uyararak aynı düşüncede olan diğerlerini de uyarmak istemiş ancak uyardığı kişiyi rencide etmemeye ve toplumun içerisinde gururunu kırmamaya dikkat etmiştir.⁴⁰⁸

Aile içi şiddet boşanmayı doğuracak bir unsurdur. Sadece anne baba arasında kalmayıp çocuklara da sirâyet eden şiddet, sevgi ve saygının yıkıldığını, aile huzurunun kalmadığını göstermektedir. Aile içi şiddet Hz. Peygamber’in düzeltmeye çalıştığı konulardan olmuştur.⁴⁰⁹ Resûlullah’ın devamlı olarak *“Sizin en hayırlınız kadınlara en iyi davrananızdır”*.⁴¹⁰ *“Allah’ın kadın kullarını dövmeyiniz”*⁴¹¹, *“Bilin ki kadınları dövenler hayırlılarınız değildir”*⁴¹² uyarılarıyla aile içi şiddetin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Düzeltilemeyecek derecede olduğu durumlarda ise boşama gerçekleştirilmiştir.

⁴⁰⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4/344.

⁴⁰⁷ Buhârî, “Talâk” 25.

⁴⁰⁸ İhsan Arslan, “Sahâbenin Davranışları Karşısında Hz. Peygamber’in Tavrı,” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 12, S. 3, 2012, s.148.

⁴⁰⁹ Çelik, “Asr-ı Saâdet’te Aile Kurumuna Yönelik Sosyal Hizmetler,” s.139.

⁴¹⁰ Tirmizi, “Radâ” 11.

⁴¹¹ İbn Mâce, “Nikâh” 51; Ebû Dâvud, “Nikâh” 42.

⁴¹² İbn Mâce, “Nikâh” 51; Ebû Dâvud, “Nikâh” 42.

Boşanma gerçekleşip evlilik sona erdikten sonra erkeğin hem eski eşine hem çocuklarına karşı maddî sorumlulukları devam etmektedir. Kişinin ailesine karşı maddî sorumluluğuna nafaka denilmektedir. Evlilik nafakası ise erkeğin karısının barınma, giyim, yeme-içme gibi ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.⁴¹³ Hz. Peygamber eşlerine ganimetlerden pay verirken ve mehirlerini verirken adaletli olduğu gibi nafaka konusunda da adaletli olmuştur.⁴¹⁴ Ebû Mesud'un naklettiğine göre Hz. Peygamber “*Herhangi bir Müslüman kendi ev halkına -Allah'ın rızasını kasdederek- infâk ederse, bu infâk o Müslüman için bir sadaka olmuştur.*”⁴¹⁵ İfadesiyle ev halkına harcanan paranın önemini vurgulamaktadır

Resûlullah'ın vefatından sonra da Müslümanlar nafakaya önem vermeye devam etmiştir. Ömer b. Abdülaziz halife olarak başa geçtiği dönemde Râşid Halifeler Dönemi'nde Ehl-i Beyt'ten olan kadın ve çocuklara hazineden nasıl para taksim uygulamalarını araştırmış ve buna göre nafakadan mahrum olanlara nafaka dağıtmış, muhtaçlara yardım dağıtmıştır.⁴¹⁶

Evliliğin sona ermesi veya kocanın ölümü sonucunda -iddet- kadının tekrar evlenmeden önce bir süre bekleme süreci, İslâm'ın gelişiyle devam etmiş fakat süresinde değişiklik olmuştur. Câhiliye Dönemi'nde bir sene beklemek zorunda kalan kadın İslâm'dan sonra eşi öldüyse dört ay on gün, boşandıysa üç hayız atlaması, eğer kadın hamile ise çocuğunu dünyaya getirene kadar beklemesi hükmü getirilmiştir.⁴¹⁷ Rivayete göre Yahya b. Saîd b. Âs, Abdurrahmân b. Hakem'in kızını (Amre'yi) boşamıştı. Kadının babası Abdurrahmân, onu boşanmış olduğu evinden göndermişti. Hz. Âişe bunu duyduğunda, kadının amcası olan Mervân b. Hakem'e haber gönderdi: “Yâ Mervân, Allah'tan sakın ve o kadını boşanmış olduğu evine geri gönder.” Bu haberin ardından Mervân da “Abdurrahmân b. Hakem bana galebe etti (onu gönderenlere mâni' olmaya muktedir olamadım)” demiştir.⁴¹⁸ Aynı olay üzerinden başka bir rivayette Urve b. Zubeyr, Hz. Âişe'ye, “Hakem'in kızını

⁴¹³ Dikmen, *İslâm'da Kadın Hakları*, s. 118.

⁴¹⁴ Acarlıoğlu, “Hz. Peygamber'in Eşleri ile İletişimi Üzerine Bir Değerlendirme,” s. 647.

⁴¹⁵ Buhârî, “Nafakât” 1.

⁴¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/411.

⁴¹⁷ Bakara 2/228, 234; Talâk, 65/4.

⁴¹⁸ Buhârî, “Talâk” 40.

görmedin mi? Kocasını onu kesin olarak boşadı da bunun üzerine o kadın hemen kocasının evinden dışarı çıktı.” dedi. Hz. Âişe de “Kadın dışarıya çıkmakla kötü bir iş yapmıştır.” demiştir.⁴¹⁹

Kadınlar için iddet zorunluluğunun devam etmesinde başta sadece hamile olup olmadığı kesinleşmesi için olduğu düşünülse de başka nedenleri de vardır. Eski evliliğe saygı, kötü zanlara karşı korunma, yeni bir evlilikten önce hazır hissetme gibi hususlar buna örnek gösterilebilir.⁴²⁰

Eşin veya herhangi bir yakının vefatının ardından yüksek sesle ağlamak Hz. Peygamber’in Dönemi’nde yasaklanmış olsa da zaman zaman yapılmaya devam edildiği rivayetlerden anlaşılmaktadır. Mesela Hz. Ömer, suikaste uğrayıp ve ağır yaralı bir şekilde yattığı sırada başında yüksek sesle ağlayan kimseler olmuştur. Hafsa başında yüksek sesli bir şekilde ağladığında “Ey Hafsa! Sen Resûlullah’ın, ‘Üzerine yüksek sesle ağlanılan kişiye azap edilir’ dediğini duymadın mı?” diyerek başında ağlamasına izin vermemiştir. Aynı şeyi Suheyb de yapınca onu da aynı şekilde uyarmıştır.⁴²¹

Ömer b. Abdülaziz’in halife olduğu Emevî Dönemi’nde bazı kadınların hâlâ ölen kocalarının arkasından bağırıp, yırtınarak ağıt yaktıkları haberini alınca valilere, “Bana haber verildiğine göre, hakkı tanımayan bazı kadınlar, bir kişi öldüğü zaman ortaya çıkıp Câhiliye ehli gibi ağıt yakıyorlarmış... Eğer bu işlerden vazgeçmezlerse, cezalandırmada aşırıya gitmemek kaydıyla, bu işleri yapanlara ibret olacak şekilde cezalandır.”⁴²² şeklinde talimat göndermiştir.

⁴¹⁹ Buhârî, “Talâk” 40.

⁴²⁰ Keskin, “Câhiliyeden İslâma Aileyi Sonlandırmada (Talâk) Değişim”, s. 101.

⁴²¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/426.

⁴²² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 7/413.

3. Aile İçindeki Diğer Kadınlar

Bu başlığın altında İslâmiyet'ten sonra ailenin diğer üyeleri olan kız çocukları ve câriyelerin aile içerisinde durumları hakkında bilgi verilecektir.

3.1. Kız Çocukları

Câhiliye Dönemi'nde kadınların sıkıntısı doğumlarından itibaren başlamaktaydı. Bu durumda ezilenlerin içerisinde sadece evli kadınlar değil, kız çocukları da bulunmaktaydı. Câhiliye Dönemine en önemli özelliklerinden biri kız çocuklarına yapılan kötü muamelelerdi. İslâm, oğulun ve kız evladın Allah tarafından verildiği, aralarında ayırım yapılmayacağı dolayısıyla anne babanın kız evladını hor görme haklarının olmadığı mesajı ile gelmiştir.⁴²³ Kur'an, bu toplumun en önemli sorununu zamanla düzeltmek ve kız çocuklarına olan bakış açısını değiştirmek için onları eğitmiştir.⁴²⁴

Allah, kız, erkek veya hiç çocuk sahibi olmamanın tamamen kendisinin elinde olduğunu, kime ne nasip olursa razı olması gerektiğini Şûra sûresinin 49. ve 50. âyetlerinde, *"Göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir. O dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları verir. Yahut erkek ve kız çocuklarını birlikte verir. Dilediğini de çocuksuz bırakır."*⁴²⁵ şeklinde vurgulamıştır.

Hz. Peygamber, *"Her kim ki bir kız çocuğu olduğu halde, onu diri diri toprağa gömmezse, onu aşağılamazsa ve erkek çocuğunu ondan üstün tutmazsa, Yüce Allah mükafaat olarak onu cennetine koyacaktır."*⁴²⁶ sözleri ile erkek çocuklara gösterilen sevgi ve şefkatin aynısını kız çocuklara göstermeleri konusunda uarmıştır. Başka bir hadiste, *"Kim üç kız çocuğu yetiştirir, güzel terbiye eder, evlendirir ve onlara iyilikte bulunursa o kişi için cennet vardır."*⁴²⁷ şeklinde ifade edilmiştir. Bu ve benzeri hadislerle İslâm'ın değiştirmek istediği davranışları, gelenekleri, alışkanlıkları değiştirip yenilerinin benimsenmesini sağlamak için ödül

⁴²³ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı," *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1, 2005, s. 93.

⁴²⁴ Kasapoğlu, "Kur'an'a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı," s. 81.

⁴²⁵ Şûra, 42/49-50.

⁴²⁶ Tirmizî, "Birr" 13.

⁴²⁷ Müslim, "Birr" 46; Tirmizi "Birr" 13.

vaadiyle teşvik ettiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in kız çocuklarının toplum içinde değerinin artması için pozitif yönde kız çocuklarını önde tutmuştur.⁴²⁸

Hz. Âişe kız çocukları hakkında, “Bir defasında yanında kendisine ait iki kız çocuğu bulunan bir kadın bana geldi, benden bir şey vermemi istiyordu. Fakat o sırada benim yanımda bir tek hurmadan başka bir şey yoktu. Ben o tek hurmayı kadına verdim. Kadın onu iki kızı arasında taksim etti. Sonra kalktı ve çıkıp gitti. Akabinde Resûlullah içeri girdi, ben kendisine kadının yaptığını söyledim. Hz. Peygamber, *“Her kim bu kız çocuklarından herhangi bir şeye (bakıma, terbiyeye) velayet eder ve onlara iyilik edip güzel muamelede bulunursa, o kız çocukları kendisi için cehennem ateşinden koruyan bir perde olurlar’* buyurdu.” demiştir.⁴²⁹

İslâmiyet'ten sonra da savaşlar gerçekleşmiştir. Babasını kaybetmiş birçok yetim kızın varlığı söz konusu olmuştur. İslâm, ortada kalan yetim çocukların haklarını gözetmiş, hukukî durumlarını ihmal etmemiştir.⁴³⁰ Onların ihtiyaçlarının sadece barınma, yeme-içme, giyinmekten ibaret olmadığını diğer insanlar gibi sevgi, şefkat ve kendini bir yere ait hissetme gibi manevî ihtiyaçlarının da olduğunu hissettiren İslâm söz konusu ihtiyaçları da gözetmiştir.⁴³¹ Mu'te Seriyyesi'nden (8/629) sonra Ca'fer b. Ebû Talib şehit düşmüş, ordunun geri dönmesiyle Ca'fer'in şehadetin haberi alınınca Hz. Peygamber onun çocuklarına sarılıp ağlamıştır. Hz. Ca'fer'in ailesine yemek hazırlatmış ve *“Onlar kendi dertleriyle meşguldürler; yemek hazırlayamazlar.”* demiştir.⁴³² Ebû Bekir Zübeyr'in rivayetine göre, bir adam Hz. Ebû Bekir'in kucağında, onun sarılıp öptüğü bir kız çocuğu görmüş, çocuğun kimin olduğunu sormuştu. Hz. Ebû Bekir, “Bu benden hayırlı olan bir adamın kızıdır. Bu adam Sa'd b. Rebi'dir. Akabe gününde nakipti. Bedir'de hazır bulundu ve Uhud gününde ise şehid düştü.” demiştir.⁴³³ Rivayetlerden bir erkeğin ölümü üzerine endişe duyulacak en önemli kişilerin ardında bıraktığı çocukları olduğu, Hz.

⁴²⁸ Orhan Yılmaz, “Hadis/Sünnet Işığında Kız Çocuklarına Verilen Değer,” *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 2017, s. 176.

⁴²⁹ Buhâri, “Edeb” 24.

⁴³⁰ Ertuğ, “İslâm'da Yetimlerin Hukukî Statüsü”, s.134.

⁴³¹ Duhâ, 93/9.

⁴³² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 1/650.

⁴³³ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 3/127.

Peygamber'in ve sahâbîler'in, savaşlarda şehit düşenlerin ailelerini ve özellikle yetimlerini yalnız bırakmadıkları anlaşılmaktadır.

İslâm, erkek veya kız farketmeksizin kimsesiz, yardıma ve korunmaya muhtaç çocuklar için topluma ve devlete sorumluluklar yüklemiştir.⁴³⁴ Fakat yetimleri himayesine alanların onlara karşı muamelelerinde çok dikkatli olmaları ve aksi durumda kendilerini büyük bir cezanın beklediği konusunda uyarmıştır.⁴³⁵ Bu uyarı Müslüman sahâbîleri korkutmuş ve böyle hassas bir durumdan kaçınmak için yetimlerden uzak durmaya başlamışlardır. Sahâbîlerin bu tutumundan dolayı *“Dünya ve âhiret hakkında (düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklıyor). Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzelten ile bozanı bilir. Allah dileseydi sizi güçlüğü düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.”*⁴³⁶ âyeti nazil olmuş ve yetimleri toplumdan dışlamak ve onlardan uzak durmak yerine onlarla bir arada yaşanması istenmiştir.

İslâm, yetim kalmış çocukların mal ve mülkünü, bakımını üstlenmiş kişiye emanet etmiş ve o rüşte erene kadar tüketilmesini yasaklamıştır.⁴³⁷ Yetimi malını sadece onun yararına olacak şekilde kullanımına, *“Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin. Ahde vefa gösterin; çünkü ahid sorumluluk doğurur.”*⁴³⁸ âyeti ile izin verilmiştir.

Yabancı bir erkeğin yetimin malına ortak olmaması için onu evlendirmeyen kimseler bulunmaktaydı. Hz. Âişe o kimseleri, *“Bu o yetim kız hakkındadır ki, bir adamın yanında bulunur, hatta o kız, erkeğin malında onun bir ortağı da olabilir. İşte o erkek bu kıza daha layık olduğu halde onu kendisi nikâhla almak istemez ve malında başka bir erkeğin kendisine ortak olmasını çirkin gördüğünden için o kıızı başka bir erkeğe de nikâhlayamaz malından dolayı o kıızı başkasıyla evlenmekten men*

⁴³⁴ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s. 52.

⁴³⁵ *“Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.”* Nisâ, 4/10

⁴³⁶ Bakara, 2/220.

⁴³⁷ Nisâ, 4/6. Ayrıca bkz. Nisâ, 4/2.

⁴³⁸ İsra, 17/34

eder.”⁴³⁹ sözleri ile açıklamıştır. Ayrıca rivayete göre, Hz. Âişe, yetim kızların malından dolayı evlenmeyi planlayan ve onlarla evlenirse vereceği mehiri azaltabileceğini düşünen kimseler için “Bu yetim kız velisinin himaye ve terbiyesi altında bulunur, derken o veli yetim kızın güzelliğine ve malına rağbet eder fakat kız vereceği mehirden eksiltme yapmak ister. Bu kimseler -mehirlerini kemale ulaştırmadıkça- nikâh etmekten nehy olunur.”⁴⁴⁰ sözlerini dile getirmiştir. Bu rivayetler İslâm’ın gelişinin ardından yetim kızların haklarının gözetildiğini göstermektedir.

Muhammed b. Ömer’in rivayetine göre, bir yetim Ebû Lübâbe ve kendi evinin arasında kalan hurma ağacının kendine ait olduğunu Hz. Peygamber’e söylemişti. Resûlullah o ağacın Ebû Lübâbe’ye ait olduğuna hükmetmiş fakat eğer o ağacı yetime verirse “*Karşılığında sana cennet’te bir hurma ağacı var*” buyurmuştu. Bu ricayı Ebû Lübâbe reddedince İbnü’l Dehdâh, ağacı satın alarak yetime bağışlamıştı. Resûlullah bunun üzerine “*İbnü’l Dehdâh’ı cennette ne müthiş hurma bahçeleri bekliyor bir bilseniz*” buyurmuştur.⁴⁴¹

Câbir b. Abdullah’tan bir rivayette, Sa’d b. Rabi’den kalan mirası kardeşleri kendi aralarında paylaşması ve onun karısına vermemeleri üzerine o kadın, iki kızıyla Hz. Peygamber’e gelip, “Ey Allah’ın Elçisi! Şunlar Sa’d’ın kızlarıdır; babaları senin maiyetinde Uhud günü savaşırken ölmüştü. Amcaları bunların malını alıp, kendilerine bir şey bırakmadı. Bunlar ancak malları olursa evlenebilirler” diye şikâyetinde bulunmuş, Hz. Peygamber de: “*Allah hükmünü verecektir*” demiştir. Miras âyetlerinin inmesi ile “*Sa’d’ın iki kızına üçte iki, karısına sekizde bir ver; kalanı da senindir*” buyurmuştur.⁴⁴²

Hz. Peygamber’den sonra yetimler hakkında devlete düşen görevler yerine getirilmeye devam etmiştir. Hz. Ömer’in halife olduğu dönemde yetim kalmış çocukların korunup gözetilmesi için tedbirler alınmıştır. Anne ve babası olmayan bu

⁴³⁹ Buhârî, “Nikâh” 37.

⁴⁴⁰ Buhârî, “Nikâh” 73.

⁴⁴¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4/346-347.

⁴⁴² İbn Mâce, “Feraiz” 2; Tirmizi, “Feraiz” 3.

çocuklar için her ay yiyecek yardımında bulunulmuş ve onlara düzenli olarak hazineden 200 dirhem gelir sağlanmıştır.⁴⁴³

Emevîler Dönemi'nde Halife I. Velîd yetim kalmış ve yoksul çocukları halka tekrar kazandırmak ve devlete katkılarını sağlamak için onları devlet himayesine almış ve eğitim görmelerini sağlamıştır.⁴⁴⁴

3.1.1. Hz. Peygamber'in Kızlarının Aile İçindeki Durumu

O, peygamberliğinden önce de kız çocuklarına davranışlarıyla örnek bir insandı. Câhiliye Araplarının çoğundan farklı olarak çocuklara kız veya erkek ayırt etmeden şefkat göstermiştir. Resûlullah yetiştirdiği Enes b. Mâlik “Aile fertlerine karşı Hz. Peygamber'den daha müşfik hiç kimseyi görmedim.” sözü ile Hz. Peygamber'in ailesindeki fertlerine karşı ayırım gözetmediğini ifade etmiştir.⁴⁴⁵ Ebû Katâde'nin naklettiği “Resûlullah bizim yanımıza çıktı, omuzu üzerinde damadı Ebû'l-Âs b. Rebî' b. Abdişşems ile kızı Zeyneb'den olma kız torunu Umâme vardı. Peygamber bu Ebû'l-Âs kızı Umâme'yi taşıyarak namaz kıldırды. Rükûya vardığı zaman onu yere kor, rükû'dan başını kaldırdığı zaman onu yerden tekrar kaldırır idi”⁴⁴⁶ rivayeti Hz. Peygamber'in ailesindeki torunlarına karşı davranışına örnek gösterilebilir.

Allah Resûlü küçük kızı Hz. Fâtıma'ya karşı büyük bir sevgi beslerdi. Onu gördüğünde yerinden kalkar, ona sarılır, ilgi gösterirdi.⁴⁴⁷ Hz. Peygamber'in Hz. Fâtıma'ya olan sevgisi “*Fâtıma benim bir parçamdır, onu sevindiren beni sevindirmiş, onu üzen de beni üzmüş olur.*”⁴⁴⁸ gibi hadislerde açıkça görülmektedir. Hz. Fâtıma'nın da babasına karşı sevgi ve şefkat duyduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır. O rivayetlerden biri şudur: Uhud Gazvesi'nden sonra babasını yaralı bir şekilde gören Hz. Fâtimahemen ona sarılmış ve ağlamıştır. Önce babasının yüzünü suyla kandan temizlemiş, kan durmayınca hasır parçasını yakarak külünü Hz.

⁴⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/344.

⁴⁴⁴ Mevlüt Koyuncu, “Velîd I”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, 43/31.

⁴⁴⁵ Zülfikar Durmuş, “Hz. Peygamber'in Kızlarıyla Olan İletişimi,” *Diyanet İlmi Dergi*, 45/1, 2009, s. 89.

⁴⁴⁶ Buhârî, “Edeb” 18.

⁴⁴⁷ Müslim, “Fezâilü's-sahâbe” 98; Ebû Dâvûd, “Edeb” 143, 144; Tirmizî, “Menâkıb” 60.

⁴⁴⁸ Buhârî, “Fedailu Ashabi'n-Nebi” 12, 29; Müslim, “Fezâilü's-sahâbe” 93-94.

Peygamber'in yüzüne sürmüştür.⁴⁴⁹ Başka bir rivayette Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir açlık çektikleri bir vakit Ebû Eyyûb onlar için oğlak kesmişti. Yemek yapılp önlere konulduğunda Hz. Peygamber kızı Hz. Fâtıma'yı da düşünerek, “*Ey Eba Eyyûb! Bunu Fatıma'ya götür. Çünkü o birkaç günden beri böyle birşey yememiştir*” demiştir. Ebû Eyyûb ekmeği hemen Hz. Fâtıma'ya götürmüştür.⁴⁵⁰

Hz. Peygamber son hastalığında vefatını özellikle Hz. Fâtıma'ya haber vermiş ve onu kendisine ilk kavuşan kişi olacağını müjdelemiştir.⁴⁵¹ Bu sözler kız çocuğunu yücelten sözlerdir. Kız çocuklarının “obje” olarak varlığını sürdürdüğü toplumda “özne” olarak devam etmeleri için Hz. Peygamber'in ve Hz. Fâtıma'nın arasındaki baba-kız ilişkisi önemli örneklerdir.⁴⁵² Diğer kızları Rukiyye ve Zeyneb'in vefatından sonra kabirlerinin başında ağlamasından diğer kızlarına da değer verdiği anlaşılmaktadır.⁴⁵³

Baba ve kızlar arasındaki güven, iman noktasında da kendini göstermiştir. Onlar babalarının peygamberliğine ve tebliğ ettiği dine iman etmişler ve babalarına karşı saygıda kusur etmemişlerdir. Kızlarının terbiyeleri ve ahlâkı Hz. Peygamberin örnek bir baba olduğunu kanıtlar niteliktedir. Hz. Peygamber'in üzerine büyük bir yük yüklenmiş olsa da o, kızlarını hiçbir zaman geri planda bırakmamış, onların endişelerine, hüznlerine ve sevinçlerine ortak olmuştur. Onları evlendirdikten sonra da ilgilenmeyi bırakmamış evlilikleri ile ilgili sorunlarında hakem olmuştur.⁴⁵⁴

Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali evlendikten sonra onları yanında tutmak, onlarla aynı evde oturmak istemiş fakat evinin beraber yaşamak için uygun olmamasından dolayı onlara uygun bir ev aramıştır. Harise b. Numan adlı sahabe Hz.

⁴⁴⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf* 1/560.

⁴⁵⁰ Muhammed Yusuf Kandehlevî, *Hayatu's-Sahabe*, Akçağ Yayınları, 1997, 1/247.

⁴⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/251.

⁴⁵² Zeki Tan, “Kur'an Öncesi Toplumda Kız Çocukları İle İlgili Yanlış Tutumlar ve Hz. Fâtıma Prototipi Üzerinden İlişkilerin Yeniden İnşası”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 2017, s. 93.

⁴⁵³ Orhan Yılmaz, “Hadis/Sünnet Işığında Kız Çocuklarına Verilen Değer,” s. 188.

⁴⁵⁴ Durmuş, “Hz. Peygamber'in Kızlarıyla Olan İletişimi,” s. 90.

Peygamber'in bu müşkül durumunu görünce onun evine yakın olan kendi evini kiraya vermiş, Resûlullah yeni evli çiftleri buraya yerleştirmiştir.⁴⁵⁵

3.2. Câriyeler

Allah katında sadece ameller ile insanın değeri olacağını onun dışında her insanın birbirine denk olduğunu gören köleleştirilmiş insanlar yavaş yavaş Hz. Peygamber'in etrafında toplanmaya başlamışlardır. İslâm'ın ilk yayılmaya başladığı dönemlerde Müslüman olan birçok köle, efendileri tarafından işkencelerle İslâm'dan vazgeçirilmeye çalışılmış, bir kısmı dayanamayarak dininden dönmek zorunda kalanlar olduysa da, İslâm'dan vazgeçmeyerek direnenler de olmuştur.⁴⁵⁶ İslâm geldikten sonra bazı sosyal sebeplerden dolayı kölelik tamamen kaldırılmamış fakat ıslah edilmiştir. Câhiliye Dönemi'nde insan oldukları unutulup malmış gibi muamele gören köleler ve câriyeler daha iyi muamele görmeye başlamışlardır.

Bazı araştırmacılar, köleliğin bir anda gelen vahiy ile kaldırılmadığını, onun yerine köle ve câriyelerin hayatlarını kolaylaştıracak hakların getirildiğini belirtmişlerdir. Buna sebep olarak kökleşmiş bir müessesenin bir anda kaldırılmasının mümkün olmaması, böyle bir teşebbüs ile dinin diğer getirdiklerine de bağlılığı azaltması gösterilmiştir.⁴⁵⁷ Ayrıca Arap toplumunda büyük bir yer edinmiş köleliğin bir anda kaldırılması sadece efendileri değil azat olmuş köleleri de kötü etkileyecektir. Buna göre önceki gün köle olan ve bir gün içerisinde özgür kılınmış tüm bu insanların topluma ayak uydurması kolay olmayacaktır.⁴⁵⁸ Tek tek özgürlüğe kavuşturulmuş kişilerin köle olmadıkları bir hayata alışabilmesi ve sırtını dayayabileceği bir aileye sahip olabilmesi için onu azat eden kişi ile akrabalık bağı kurulmuştur.⁴⁵⁹ Hz. Peygamber, “*Bir ailenin azâtlı kölesi, o ailenin kendi câmiasındandır*”⁴⁶⁰ buyurmuştur. Hz. Âişe satın almak istediği Berîre adlı câriyeyi Resûlullah'a sormuş ve Resûlullah ona “*Sen Berîre'yi onlardan satın al ve hürriyete*

⁴⁵⁵ Ahmet Güzel, *Hiz. Ali*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2019, s. 26.

⁴⁵⁶ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/429.

⁴⁵⁷ Vecdi Akyüz- Nihat Engin, “Asr-ı Saâdetde Kölelik ve Cariyelik”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm*, I-IV, Beyan Yayınları, İstanbul 1995, s. 498.

⁴⁵⁸ Ali Hatalmış, “Erken Dönem İslâm Tarihinde Kölelik ve Cârîyelik (Hz. Peygamber Döneminden Emevîlerin Sonuna Kadar),” Yayınlanmamış Doktora Tezi, *AÜSBE*, 2012, s. 26.

⁴⁵⁹ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s. 190.

⁴⁶⁰ Buhârî, “Ferâiz” 38.

kavuştur. Şüphesiz velâ (mirâs hakkı olan hükmî hısımlık) köleyi hürriyete kavuşturana aittir.”⁴⁶¹ buyurmuştur.

İslâm dini, kölelerin ve câriyelerin her daim azat edilmesi konusunda Müslümanları teşvik etmiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber “*Her kim bir Müslüman kişiyi kölelikten azat ederse Allah o azat edilenin her uzvuna mukaabil azat eden adamın uzuvlarını ateşten azat eder*” buyurmuş, Resûlullah’ın bu sözünden haberi olan sahâbî Ali b. Hüseyin yakında yüksek bir ücretle aldığı kölesini hemen azat etmiştir.⁴⁶²

İslâm’ın ilk yayılmaya başladığı vakitlerde Hz. Ebû Bekir, efendileri tarafından eziyet gören köleleri satın alıp azat etmesiyle tanınmaktaydı. Hz. Ebû Bekir, Benî Mahzûm’un câriyesi olan ve Ebû Cehil tarafından işkence edilen Zinnire’yi satın alıp azat etmiştir. Kadın olan efendisi tarafından işkence gören Nehdiye adlı câriye ise ve sürekli “Seni dinden çıkaran biri gelip seni [satın alarak] azat edinceye kadar vallahi bu işkenceye son vermem!” sözlerine maruz kalmıştır. Hz. Ebû Bekir bu câriyeyi de satın alıp azat etmiştir. Aynı şekilde Esved b. Abdüveğüs’ün işkence ettiği Ümmü Ubeyys adlı câriyeyi de satın alıp azat etmiştir.⁴⁶³ Bu örnekler Hz. Ebû Bekir’in hayatı boyunca azat ettiği kölelerin sadece küçük bir kısmıdır. Hz. Ebû Bekir’in genelde zayıf kimseleri azat ediyor olması babası Ebû Kuhafe’nin dikkatini çekmiş ve ona kendisini her daim koruyacak güçlü kuvvetli erkek köleleri azat etmek yerine neden işine yaramayacak zayıf köleleri azat ettiğini sormuştur. Hz. Ebû Bekir “Ey babacığım, şüphesiz ben yaptıklarım ile ancak Allah’ın rızâsını murad ediyorum.” karşılığını vermiştir.⁴⁶⁴

Azat edilmeyenler de efendileri tarafından eziyet edilmeyeceği, insan gücünü aşan işlerde zorla çalıştırılma yedikleri, içtikleri, giydikleri efendilerinden farklı olmayacağı gibi yaşam standartlarını yükselten çeşitli haklar getirilmiştir. Kölelerin yaşam standartlarının yükselmesi sadece maddî anlamda olmamıştır. Onların da hür insanlar gibi hislerinin olduğu unutulmamış ve yalan söylenmesi, aldatılması, iftira

⁴⁶¹ Buhâri, “İtk” 10.

⁴⁶² Buhâri, “İtk” 1.

⁴⁶³ Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 1/358.

⁴⁶⁴ İbn Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, s. 431.

atılması, gururunu kıracak hareketlerde bulunulması konusunda efendileri uyarılmışlardır.⁴⁶⁵

Hız. Peygamber tarafından, “*Her kim bir kölesini (mûcebini) yapmadığı bir kabahat için döver veya tokatlarsa onun keffâreti o köleyi azat etmesidir.*” denilmiştir.⁴⁶⁶ Köleye verilen tüm bu haklar köle edinmenin cazibesini azaltmıştır. Köle ve câriyelere zarar verilmesi veya öldürölmesi önemsiz görölmemiş adaletle sonuçlandırılmıştır. Bir rivayete göre Yahudi biri câriyeye saldırmış, ziynet eşyalarını çalarak başını taş ile vurmıştu. Saldırıya uğrayan câriye ölmek üzere iken Hız. Peygamber’in yanına götürölümüştü. Hız. Peygamber onu kimin yaraladığını öğrenmiş ve ölen câriyeye karşılık Yahudi kişi de öldürölümüştür.⁴⁶⁷

Hız. Ömer halifeliğı döneminde savaş zamanlarında çevre kabilelerde kadınların esir alınarak köle pazarlarında satılmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Sa’d b. Bekir, Eslem, Cüheyne ve Gıfar kabilesinden evli olmayan genç kadınları Süleym kabilesinden Ca’de’nin esir aldığını duyması ve hemen onu yakalatarak cezalandırması⁴⁶⁸ bu duruma bir örnektir. Hız. Ömer halife olduğı dönemde köleliğin azaltılması için uygulamalarından biri de anne olmuş câriyelerin alınıp satılmasının yasaklanması olmuştur. Ayrıca çocuk sahibi câriyeyi çocuğundan ayırıp satmak, iki kardeşi birbirinden ayırıp satmak yasaklanmıştır.⁴⁶⁹

İslâm’dan önce zaten köle olan insanların hepsine birden özgürlüğünü vermek bazı problemlere neden olacağından kölelik bir anda kaldırılmamış fakat sonradan köleleştirmek da caiz görölmememiştir.⁴⁷⁰ Bu anlamda, kalpleri İslâm’a ısındırmak ve tebliğde bulunmak amacıyla gerçekleştirilen fetihlerde alınan esirlere yapılan muameleler önemlidir. Nitekim savaşta elde edilen esirleri köleleştirmek yerine

⁴⁶⁵ Ebû Dâvud, “Edeb” 123-124.

⁴⁶⁶ Müslim, “Eymân” 29.

⁴⁶⁷ Buhârî, “Talâk” 23.

⁴⁶⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/330.

⁴⁶⁹ Şiblî Numanî, *Bütün Yönleriyle Hız Ömer ve Devlet İdaresi*, s. 239.

⁴⁷⁰ Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, s.40.

savaş sona erdikten sonra fidye verilmesi karşılığında veya karşılık beklemeden serbest bırakılması istenmiştir.⁴⁷¹

Tüm haklar kadın köle olan câriyeler için de geçerli olmuştur. “*Kimin yanında bir kız çocuğu (câriye) olurda onu güzel eğitir sonra güzelce yetiştirir, sonra onu azat edip evlendirirse onun iki ecri vardır.*”⁴⁷² Hadisiyle İslâm’ın en başta istediğinin efendilerinin onları azat etmesi, evlenmesi veya evlendirmesi olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm gelince câriyeler başkası ile evlendirilmeyecekse bile onu fuhuş ticareti gibi amaçlarla kullanmak yasaklanmıştır. Câriyelerin sadece efendileri ile birliktelikleri kabul edilmiştir.⁴⁷³ Hz. Peygamber Dönemi’nde hür kadınlar gibi câriyelerin de onurlarının korunmasına dikkat edilmiştir. Bir rivayete göre, Medine’de başboş gezinen bir adam yanından geçen câriyenin kolundan tutmuştu. Hz. Peygamber biat alırken bu adamın elinden tutarak “*Düñkü hareket yapan sen miydin?*” diye sormuş, adam, “Ya Resûllallah bir daha yapmayacağım.” demişti. Hz. Peygamber bunun üzerine “*o zaman tamam*” diyerek biat vermiştir.⁴⁷⁴

Hz. Ömer halife olduğu dönemde câriyelere karşı yapılan haksız davranışlarda bulunanları cezalandırmıştır. Hz. Ömer’in kölelerinden birinin, bir câriye ile zorla zina etmesi üzerine köleye sopa cezası verirken câriyeye herhangi bir ceza uygulamaması örnek gösterilebilir.⁴⁷⁵

Dört halife döneminde daha önce köle olan ama azat edilmiş kişiler ile daha önce onun efendisi olan kişi arasında fark gözetilmemiştir. Maaş sistemi getirildiğinde her iki kişiye aynı miktarda maaş bağlanması buna iyi bir örnektir. Ayrıca askere alınan Araplar ve Arap olmayanların arasında da hiç bir ayırım yapılmadan ganimet ve maaşlar eşit bir şekilde dağıtılmıştır. Hz. Ebû Bekir halifeliği döneminde hazineden halka maaş dağıtma konusunda cömert davranmıştır. Halk için

⁴⁷¹ “Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayın. Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak. (...)” Muhammed, 47/4.

⁴⁷² Buhârî, “İtk” 14.

⁴⁷³ Nisâ 4/3, 24, 25; Nahl 16/71; Mü’minûn 23/6; Nûr 24/31, 33; Rûm 30/28; Ahzâb 33/50, 52, 55; Me’âric 70/30.

⁴⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, 17259.

⁴⁷⁵ Buhârî, “İkrâh” 6.

harcama yaparken erkek-kadın, hür-köle ayrımı gözetmeden eşit davranmıştır. Kış dönemlerinde elbiseler almış, dul kadınlara dağıtmıştır. Hz. Ebû Bekir vefat ettiğinde ise hazine açılmış sadece birkaç dinar bulunmuştur.⁴⁷⁶

Kölelere yapılan haksız davranışlara karşı Hz. Osman Dönemi'nde de kayıtsız kalınmamış, ceza uygulanmıştır. İbn Hatal'ın câriyelerinden biri olan Fertâna kılık değiştirip kaçmış ve Müslüman olmuştu. Hz. Osman'ın halife olduğu döneme kadar yaşayan Fertana kaburgası kırılmıştı. Hz. Osman onun kaburgasını kıran kişiye “altı bini diyet, iki bini de ağırlaştırılmış ceza olmak üzere toplam sekiz bin dirhem para cezası” verilmesini emretmiştir.⁴⁷⁷

Köle ve câriyeler hakkında gelen hükümler ile köleliğin zaman içerisinde yavaş yavaş yok olması hedeflenmiştir. Fakat Kur'an ahlâkı ile yetişen İslâm coğrafyasında, bu beklenti karşılıksız kalmıştır. İslâm'ın ilk dönemlerinde giderek azalmış olan kölelik, özellikle Emevî Dönemi'nde Müslüman coğrafyanın genişlemesi ve elde edilen esirler ile tekrar çoğalmıştır. Bu duruma bağlı olarak Araplar ile Arap olmayanlar arasındaki eşitlik Emevî Dönemi'nde değişime uğramıştır. İslâm Dönemi'nde fethedilen topraklardaki Arap olmayanlar ve himaye altına giren toplumlar mevâli olarak adlandırılmıştır. Emevî Dönemi'nde zamanla toprakların genişlemesiyle Arap olmayan kesimin sayısı artınca himayeye ihtiyaç duyulmaması mevâli kavramının kullanım alanını genişletmiştir. Emevî Arapları kendilerini, Arap olmayanları hidayete erdirmiş efendi olarak görmeye başlamışlardır.⁴⁷⁸

Fethedilen bölgelerdeki esirler de Hicaz, Şam ve Irak şehirlerinde satılmış câriye veya hizmetçi olarak kullanılmışlardır. Câriyelerden doğan çocuklara da “müvellidûn” ismi verilmiştir. Köle ve câriye sayısı artıkça devlet adamlarının ve halifelerin saraylarında da köle ve câriye sayıları artmıştır.⁴⁷⁹ Şenliklere, eğlencelere katılmış kimselere yiyecek ve içecek dağıtan çok sayıda câriyeler bulunmuştur. Özellikle çölde annesiyle birlikte büyüyen ve burada kötü alışkanlıklar edinen İ.

⁴⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/54.

⁴⁷⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/616.

⁴⁷⁸ Yiğit, “Mevâli”, *DİA*, 29/424.

⁴⁷⁹ Ramazan Şeşen, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İsar Yayınları, İstanbul, 1990, s. 68.

Yezîd vaktinin büyük bir kısmını sarayında eğlence meclislerinde geçirmiştir.⁴⁸⁰ I. Yezîd'in kadınlara düşkünlüğü ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Onlardan biri Hz. Ali'nin yeğeni Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'in câriyesi ile ilgilidir. Abdullah b. Ca'fer'in câriyesini şarkı söylerken görmüş ve ona âşık olmuştur. Câriyeyi efendisinden isteyemese de takıntısı uzun sürmüş ve ondan devamlı haberdar olabilmek için adam tutmuştur. I. Yezîd, kadınlara düşkünlüğünden dolayı kendisini devamlı uyaran babasının vefatının ardından o câriyeyi almıştır.⁴⁸¹ I. Yezîd'in vaktini kadınlarla geçirmesi ve onların etkisinde kalması hanedanın geleceğini olumsuz etkilemesine sebep olduğu düşünülmektedir.

Emevîler Dönemi'nde, Hz. Peygamber ve Râşid halifeler dönemindeki kölelere tanınmış haklar ve köleliğin azalmasına yönelik teşvikler azaldığı buna karşılık özellikle zengin ve yüksek mevki sahibi kimselerin köle ve câriyelerinin sayısı zamanla arttığı görülmektedir. Arap kültüründe uzun zamandır var olan şiir okumaları yerini şarkı okumalara bırakmıştır. Şarkıya olan ilginin artmasında ve giderek yayılmasında en büyük etken şarkıcı câriyeler olmuştur.⁴⁸² Ses sanatçıları bu ilgiye bağlı olarak başkent Şam'da toplanmaya başlamışlardır.⁴⁸³ Bu dönemde saraylarda câriyelerle yapılan eğlence meclisleri köle pazarlarını hareketlendiren unsurlardan biri olmuştur. Câriyelerin getirildiği yere göre değeri değişmiş, batıdan gelen beyaz tenli câriyeler fiyat bakımından daha değerli olurken Türkistan taraflarından getirilenler onlara kıyasla daha az değerli olmuştur.⁴⁸⁴

Gassanların hükümdar'ı Cebele b. Eyhem Hıristiyanken Hz. Ömer halifeliğinde İslâm'ı kabul etmiş fakat bir süre sonra irtidat etmiştir. Ardından tekrar Müslüman olduğunu ilan eden bu kimse Emevîler Dönemi'nde çok sayıda kendisine hizmet eden câriyeler ile sarayında içkili eğlenceler düzenleyenlerden olmuştur. Bu

⁴⁸⁰ Ünal Kılıç, "Yezîd I", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, 43/514.

⁴⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 12/301-302.

⁴⁸² Hasan, *Siyâsî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, 1/257.

⁴⁸³ İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara, 2019, s. 109.

⁴⁸⁴ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, 2/371.

davranışlarında haberdar olan Muâviye onu Şam'a çağırılmış fakat Cebile Şam'a gitmeden aynı sene içerisinde ölmüştür.⁴⁸⁵

Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz Dönemi'nde diğer Emevî halifelerine kıyasla köle ve câriyelerin haklarına daha fazla riayet edildiği görülmektedir. Buhârî esirin mirası hakkında Ömer b. Abdülaziz'in, "Esir, İslâm Dini'nden bir değişme yapmadığı müddetçe, esirin vasiyetini, hürriyetini ve malında yaptığı şeyleri yerine getir. Çünkü o, onun kendi malıdır; malında isteyeceği şeyi yapar."⁴⁸⁶ sözlerini aktarır.

⁴⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/116.

⁴⁸⁶ Buhârî, "Ferâiz" 24.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADININ STATÜSÜ BAĞLAMINDA CÂHİLİYE DÖNEMİ VE İSLÂM'IN İLK ASRI ARAP TOPLUMUNUN MUKAYESESİ

İslâm, Câhiliye Dönemi'ndeki kalıplaşmış birçok örf ve geleneği, düşünceyi kaldırmış veya ıslah etmiştir. Buna bağlı olarak iki dönem arasında Arapların yaşayışlarında bir takım farklılıklar oluşmuştur. Ailenin kuruluşu, devamı ve kadının aile içindeki konumunda da, İslâm Dönemi'ne geçildiğinde değişim yaşanmıştır. Fakat İslâm'ın hukukuna sosyal yaşantısına uyum sağlamayan Arap gelenekleri tamamen kaldırılmakla birlikte ıslah edilen veya hiç dokunulmayan Arap örf ve âdetleri varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla iki dönem arasında hem farklılık hem benzerlikler söz konusu olmuştur.

Kadın ve erkeğin varlığı birbirine bağlıdır. Birinin yokluğu diğerrinin varlığına engeldir. İslâmiyet'i Câhiliye toplumunun kültüründen ayıran en önemli özelliğinden biri, birbirine denk kabul edilen bu insanların değer ve haklar açısından ayrı tutulmamalarıdır.⁴⁸⁷ İslâm Dönemi'nde yaşam hakkı, para kazanma ve harcama hakkı, din ve inanç özgürlüğü, adaletle muamele hakkı,⁴⁸⁸ biat etme hakkı, miras hakkı, eğitim hakkı gibi erkek ve kadın fark etmeksizin her insana verilen haklar olmuşlardır.⁴⁸⁹

3. Hür Kadının Aile İçi Statüsü Bağlamında İki Dönemin Mukayesesi

İslâm Dönemi'nde ailenin reisi yine erkek olarak devam etmiştir; ataerkil toplum yapısı değişmemiştir. Boşama hakkının erkeğe doğrudan verilmesi buna örnek gösterilebilir. Kur'an-ı Kerim'de boşanma ile ilgili âyetlerin çoğunda boşayan kişi olarak erkekten, boşanılan kişi olarak kadından söz edilmiştir.⁴⁹⁰ Bu konuda, erkeğe verilen hakların üstünlüğü ile ilgili olarak farklı görüşler bulunmaktadır. Bunların içerisinde o dönemin ve coğrafyanın koşulları düşünüldüğünde Arap

⁴⁸⁷ “Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak kadın-erkek bütün insanlara gönderdik; fakat insanların çoğu bunu anlamıyorlar.” Sebe, 54/28.

⁴⁸⁸ Mahmut Sönmez, “Âyetler Işığında İslâm'ın Kadına Verdiği Değer,” *Uluslararası İslâm ve Kadın Çalıştayı*, Iğdır, 2018, s. 527.

⁴⁸⁹ Acarlıoğlu, “İlk Dönem İslâm Tarihinde Kadının Konumu,” s. 136.

⁴⁹⁰ Bakara, 230/237; Ahzâb, 33/49; Talâk, 65/1; Tahrîm, 66/5.

toplumunun ataerkil olmasını ve ailenin sağlam kalmasını yine erkeğin sağlayabileceği görüşü bulunmaktadır.⁴⁹¹

3.1. Kadının Evlenme Aşamasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Câhiliye ve İslâm Dönemi Arap toplumunda kadının evlenme sürecinde; diğer konularda olduğu gibi mehir, nikah, kadının evlenme hürriyeti, evlenecek kişilerin denkliği ve aranan özellikleri gibi konularda da benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur.

3.1.1. Kadının Evlenme Hürriyeti

Câhiliye Dönemi'nde normal karşılanan ve doğup büyümesinde emeği geçen babanın kendi çıkarları için kızının rızası olmadan biri ile evlendirmesine Hz. Peygamber razı olmamış, bu durumun önüne geçmeye çalışmıştır. İslâm'dan sonra evlilik çağındaki kızların kiminle evlenecekleri konusunda fikirlerine önem verildiği ve onaylarının alındıkları rivayetlerden anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'e bununla ilgili gelen sorulara hiç evlenmemiş kızın susması, dul kadının doğrudan evet demesinin onay kabul edilebileceğini içeren hadisler⁴⁹² bu konuda fikir verecek mehiyette örneklerdir.

Öte yandan evlilikle ilgili kadının onayına önem verildiğine dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Hz. Ömer ile alâkalıdır. Hz. Ömer'in evliliklerinde ve sosyal hayatında kendini belli eden sert yapısı bazı kadınların onunla evliliğe yanaşmamasına sebep olmuştur. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in kızı Ümmü Külsûm'ü istemiş fakat Ümmü Külsûm'e sorulduğunda o bu evliliği istemediğini dile getirmiştir.⁴⁹³ Başka bir rivayette Hz. Ömer, Utban bint Şeybe ile evlenmek istediğini bildirmiş fakat o evlilik teklifini reddederek "Ömer, kapısını kilitler, hayrını engeller, eve asık suratla gelir, evden asık suratla çıkıp gider." diyerek⁴⁹⁴ o da evlilik teklifini onaylamamıştır.

⁴⁹¹ Sucu, "İslâm Işığında Kadına Bakış," s. 113.

⁴⁹² Buhârî, "Nikâh" 41-42; Müslim, "Nikâh" 9.

⁴⁹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/548.

⁴⁹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 7/230.

3.1.2. Mehir

İslâmiyetle birlikte özellikle mehir uygulamasında kadınların lehine büyük değişim gerçekleştiği görülmektedir. İslâm öncesinde mehrin kadının ailesine verilmesi ve kadına mal veya paradan tasarruf hakkı verilmemesi kadını satın alınan eşya gibi göstermiştir. İslâmiyet gelince mehir bizzat kadına verilmiş ve tasarrufu tamamen ona bırakılmıştır. Bu uygulama kadına ekonomik anlamda güç kazandırmıştır.⁴⁹⁵

3.1.3. Nikâh

Evlenecek kimselerin birbirinin dengi olmasına İslâm'dan sonra da dikkat edilmiştir. Evlilik engellerini oluşturan hususlar iki dönemde benzerlik göstermektedir. Mesela süt akrabalıklarının Câhiliye Dönemi'nde evliliğe engellerden bir sebep kabul edilmesi gibi İslâm'dan sonra da engel sayılmıştır.

Evlilikten önce anne babanın rızasını alma ve kızı velisinden isteme geleneğinin sürdürülmesinde sakınca görülmemiştir. Fakat anne ve babanın, izin verme yetkisini kötüye kullanmasının önüne geçilmiştir. Ayrıca nikâha meşruluk kazandırmak için nikâhın şahitler önünde gerçekleşmesi her iki dönemde de önem verilen uygulamalar olmuştur. İslâm Dönemi'nde yasaklanmayan unsurlardan biri de hem eğlenmek, mutluluğu paylaşmak hem de evliliğin meşruluk kazanabilmesi için nikâhı ilan etmek için yapılan düğündür. Düğün, Câhiliye Dönemi'nde olduğu gibi devam etmiş fakat kadın erkek karışık olmamaya ve icra edilen şarkıların sözlerine dikkat edilmiştir.⁴⁹⁶ Câhiliye Dönemi'nde düğünlerde şarkı söyleme, def çalma, oynama gibi eğlencelere, İslâm Dönemi'nde de izin verildiği Buhârî'nin kitabının nikâh bölümündeki “nikâhta ve düğünde def çalmak” başlığından anlaşılmaktadır.⁴⁹⁷

Câhiliye Dönemi'nde gayrimeşru ilişkileri meşrulaştırmak adına birçok nikâh çeşidi mevcuttu. Kadının ve ailesinin itibarını zedeleyen, bu nikâhlar Arap kabilelerinin hepsinde yaygın değildi. Yaygın olmayan ve tartışmalara yol açan söz konusu uygulama, İslâm Dönemi'nde itilafları ve çelişkileri giderecek şekilde

⁴⁹⁵ Aydın, “Aile”, *DİA*, 2/196-200.

⁴⁹⁶ Acarlıoğlu, *H. Peygamber Döneminde Aile Hayatı*, s. 327.

⁴⁹⁷ Buhârî, “Nikâh” 49.

düzeltilmiştir.⁴⁹⁸ Nitekim Mut'a Nikâhı ile Şigar Nikâhı gibi Câhiliye Dönemi'nden kalma İslâm ahlâkına uygun olmayan, kadını mağdur eden birçok nikâh çeşidi yasaklanmıştır.⁴⁹⁹ Câhiliye Dönemi'nde sıkça kullanılan zihâr boşanması İslâm Dönemi'nde boşanma türü olmaktan çıkmış⁵⁰⁰ ve zihâr yapanların kefareti ödemesi gerektiği hükmü getirilmiştir.

Câhiliye Dönemi'nde nikâh engeli sayılan durumların bir kısmı İslâm Dönemi'nde de engel sayılmış ancak Câhiliye Dönemi'nde onaylanan bazı durumlar İslâm Dönemi'nde yasaklanmıştır.⁵⁰¹ Dolayısıyla evlenme engelleri hususunda iki dönem arasında bazı değişiklikler gerçekleşmiştir. İslâm'dan sonra üvey evlât, Câhiliye Dönemi'ndeki gibi öz evlât sayılmamıştır. Evlât edindiği erkeğin, öz kızı ile evlendirmesindeki engel kaldırılırken; bir erkeğin, karısının kız kardeşi, üvey annesi ve iki kız kardeş ile aynı anda evliliği yasaklanmıştır.⁵⁰²

3.2. Kadının Evlilik Hayatındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Câhiliye de kadına karşı işlenen veya kadının işlediği suçlar ile erkeğe karşı işlenen veya erkeğin işlediği suçlar konusunda farklılıklar vardı.⁵⁰³ Bu farklar kadının aleyhineydi. Kadının aleyhinde olan bu anlayışın sebebi, haksızlığa uğrayan kadının müracaat edebileceği herhangi bir mercinin olmamasıydı. Bu durum kadının şikâyet merciinin olmaması, haklarının gözetilmemesi, erkeklerin kadınlara karşı daha serbest hareket etmelerine sebep oluyordu. İslâmiyet'te cinsiyete dayalı bu farklar kaldırılmış eşit cezalar konulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de "*Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur.*"⁵⁰⁴ âyetinde cinsiyet, ırk fark etmeksizin insanların eşit olduğu ilan edilmiş, kadınlara karşı keyfi davranışlara izin verilmemiştir.⁵⁰⁵ Aynı

⁴⁹⁸ Demircan, "Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh", s. 42.

⁴⁹⁹ Çelik, "Asr-ı Saâdet'te Aile Kurumuna Yönelik Sosyal Hizmetler," s. 131.

⁵⁰⁰ Ahzâb, 33/4

⁵⁰¹ Türkmen-Acar, "Câhiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları," s. 306.

⁵⁰² Demircan, "Câhiliyeden İslâm'a Ailenin Kuruluşunda Değişim", s. 86.

⁵⁰³ Dikmen, *İslâm'da Kadın Hakları*, s. 56.

⁵⁰⁴ Mâide, 5/32.

⁵⁰⁵ Acarlıoğlu, "İlk Dönem İslâm Tarihinde Kadının Konumu," *Artuklu Akademi*, s. 121.

şekilde İslâm hukukunda bir suç işlendiğinde de suçu işleyenin cinsiyetine bakılmaksızın aynı ceza verilmiştir.⁵⁰⁶

Câhiliye Dönemi'nde kadın için daha çekilmez bir hale gelen hayızlı olduğu günlerin sıkıntıları, İslâm Dönemi'nde Hz. Peygamber'in Müslüman erkeklere yaptığı uyarılarıyla azalmıştır. Böyle günlerde kadın, kendi evine bile giremezken İslâm Dönemi'nde mescide bile girmesinde sakınca görülmemiştir. Bir rivayet göre Hz. Peygamber'in eşi Meymûne bint Hâris, "Hz. Peygamber, ben yanıbaşında uyuduğum ve hayızlı bulunduğum halde namaz kılardı. Secdeye vardığı zaman giydiği elbisesi bana dokunurdu." demiştir.⁵⁰⁷ Ayrıca hayızlı bir kadına temas etme konusunda Hz. Âişe'nin " Ben hayızlı iken Resûlullah'ın başını tarardım" ⁵⁰⁸ ifadesi önemlidir. Bu konudaki en büyük değişim, insanların zihnindeki hayızlı kadının ayıp bir şey yapmış gibi herkesten utanması gerektiği düşüncesini değiştirmek olmuştur.

Câhiliye Dönemi'nde erkekler kendilerini, ailedeki kadınların iffetleri korumayı kendilerine görev bilmişler fakat kendi yaptıkları zinaları iffetsizlik olarak görmemişlerdir. Erkeğin kadını koruyup gözetme sorumluluğu onu kadına istediği şekilde davranabileceği sonucuna ulaştırmış ve kadına zorbalık yaparak fizikî üstünlüğünü kötü amaçlarda kullanmıştır.⁵⁰⁹ İslâm'da "*Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah onların bütün yaptıklarından haberdardır.*" ⁵¹⁰ âyetinden anlaşıldığı üzere sadece kadınların kendilerini, mahrem erkeklere karşı korunmaları değil erkeklerinde mahrem kadınlara iffetli davranmaları, din kardeşi olduğunu unutmuyarak saygı göstermeleri istenmiştir.⁵¹¹

İslâm Dönemi'nde Müslümanlar savaşlarda dahi savaşılan tarafın kadınlarına dokunulmaması ve onurlarını zedeleyecek davranışlarda bulunulmaması konusunda

⁵⁰⁶ Ziya Kazıcı, "İslâm'da Kadın: Bir Mukayese," *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile*, ed. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019, s. 42.

⁵⁰⁷ Buhârî, "Salât" 107.

⁵⁰⁸ Buhârî, "Libas" 136.

⁵⁰⁹ Kırbaçoğlu, "Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler," s. 260

⁵¹⁰ Nûr, 24/30.

⁵¹¹ Acar, "Ailede Sadakat ve Güven (Kur'an ve Sünnet Bağlamında)," s. 7.

uyarılmışlardır. Sıffın Savaşı sırasında Hz. Ali'nin ordusunu bu hususta uyarması önemli bir örnektir.⁵¹²

Câhiliye Dönemi'nde erkeğin eşine şiddet uygulaması doğal karşılanan bir davranış olmuştur. Fiziksel şiddetin yanında, cinsel şiddet, ekonomik şiddet, psikolojik şiddet de bu dönemde uygulanan şiddet türleridir.⁵¹³ Şiddetin yaygın olduğu Câhiliye Dönemi'nde bile câriyelere dahil hiçbir kadına el kaldırmamış olan Hz. Peygamber, örnek davranışları ve sözleri ile şiddeti ortadan kaldırmaya çalışmıştır.⁵¹⁴ Evliliklerinde sıkıntı yaşayan kadınlar durumu kabullenmek yerine doğrudan Hz. Peygamber'e veya hanımlarına şikâyet etmeye başlamış, haklarını gözetten bir mevkinin olması onlara güven vermiştir.⁵¹⁵ Sahâbîlerin hatalarında Resûlullah devreye girmiş ve kınayıcı tavırlardan uzak bir şekilde uyarılarda bulunmuştur.⁵¹⁶

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da kadınlara verilen haklar istisnalar dışında gözetilmeye devam etmiştir. Fakat Abdullah b. Ömer'in, "Biz Peygamber zamanında hakkımızda birşey, bir vahy inmesinden korktuğumuz için kadınlarla kelâm etmekten ve onlara (haklarında eksiklik yapmak ve onlara yumuşak davranmayı terketmekte) serbestçe davranmakta çekinir idik. Peygamber vefat edince biz de onlara karşı kusurda serbestçe davrandık."⁵¹⁷ ifadesi, ilerleyen süreçte kadınlara karşı davranışların Hz. Peygamber Dönemi'ndeki gibi aynı hassasiyet ile devam etmediği anlaşılmaktadır.

Devlet de kadının ekonomik zorluklar yaşamasına izin vermemiştir. Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi'nde hazineden halka pay takdir edilmiştir. Büyük bir miktarı Bedir Savaşı'na katılanlar ve onların çocukları alırken diğer savaşlardaki çabaları ve Kur'an-ı Kerim'in kıraatine hâkimiyet dikkate alınmıştır. Bu kimselerin yanında

⁵¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 3/150.

⁵¹³ Köse, "Câhiliye 'den İslâm'a Kadına Yönelik Şiddet," s.s. 75-86.

⁵¹⁴ Buhârî, "Libâs" 23; Müslim, "Talâk" 53.

⁵¹⁵ Barlak, "Hicâz'da Müslüman Kadın," s. 17.

⁵¹⁶ Arslan, "Sahâbenin Davranışları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı," s. 120.

⁵¹⁷ Buhârî, "Nikâh" 80-81; İbn Mâce, "Cenâiz" 65.

kadınlara da pay verilmiştir. Muhacir kadınlara 1000 veya 3000 dirhem verildiği rivayet edilmektedir.⁵¹⁸

3.2.1. Çok Eşlilik

Câhiliye Dönemi'nde var olan çok evlilik, İslâm Dönemi'nde de devam etmiştir. Câhiliye Dönemi'nde çok evliliğin gerekliliği için gösterilen nedenler devam etmekle birlikte, yenileri de eklenmiştir. Fakat Emevî Dönemi'ne kadar Câhiliye Dönemi'nde Araplar arasında çok evlilik sanıldığı kadar yaygın olmamıştır. Hem Câhiliye Dönemi'nde hem de İslâm döneminde farklı sebeplerle çocuk sayısı önem arz etmiştir. Erkek çocuğun çokluğunun güç unsuru anlamına geldiği Câhiliye Dönemi'nde sebep tamamen erkek çocuğun artması olmuş; İslâm Dönemi'nde ise Müslümanların sayısının artmasının gerekliliği sebep olarak gösterilmiştir.⁵¹⁹ Özellikle İslâm'ın ilk dönemlerinde İslâm'a karşı saldırılardan korunabilmek için sayı üstünlüğüne gerek duyulmuştur. Buna bağlı olarak doğurganlığı düşük olan veya hiç çocuğu olmayan kadınların üzerine evlilikler gerçekleştirilmiştir.⁵²⁰ Buna göre her iki dönemde de çok evliliğin gerekçelerinden biri olarak doğumu artırmak gösterilmiştir.

Sadece Câhiliye Araplarında değil o bölgede yaşayan Yahudi ve Hıristiyan kabilelerde de çok evlilik geleneğinin varlığı söz konusu olmuştur. Buna göre Kur'an-ı Kerim'de çok evliliğin kesin olarak yasaklanmaması ve Hz. Peygamber'in de çok evlilik gerçekleştirmesi, çok evliliğin dinî değil, sosyolojik ve siyasî bir olgu olduğunu göstermektedir.⁵²¹

3.2.2. Giyim ve Örtünme

Hem Câhiliye Dönemi'nde hem İslâm Dönemi'nde örtünmenin varlığından söz edilmiştir. Fakat bu iki dönemin örtünme konusunda farklı amaçlar gözetildiği görülmektedir. Câhiliye Dönemi'nde yakıcı güneşin doğrudan tene temasından

⁵¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/344.

⁵¹⁹ Hz. Peygamber, "Nikâh benim sünnetimdir. Benim sünnetimi yapmayan benden değildir. Evlenin, zira ben, diğer ümmetler karşısında sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim." (İbn Mâce, "Nikâh" 1) buyurmaktadır.

⁵²⁰ Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik," s.26.

⁵²¹ Demircan, "Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik," s.31.

korunmak için sadece kadınlar değil erkeklerinde başlarını örtme gereği duyduğu geleneksel kıyafetlerinden anlaşılmaktadır. Yine de âyetlerden açık giyinen kadınların varlığından söz edilebilir. “*Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye Dönemi’nde olduğu gibi açılıp saçılmayın...*”⁵²² âyeti bunu göstermektedir. İslâm Dönemi’nde ise durum daha farklıdır. İslâm Dönemi’nde kadınların örtünmelerini doğrudan Allah emretmiştir.⁵²³

İslâm Dönemi’nde, karşılaşılabilecek yanlış anlamalara karşı önlem niteliğinde kurallar konulmuş olduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır: Hz. Ebû Bekir evine gittiğinde evde Hâşimoğulları’ndan birinin, eşi Esma bint Umeys ile birlikte oturduklarını görmüş ve bu durumdan hoşnut olmayarak Hz. Peygamber’e bildirmiştir.⁵²⁴ Hz. Peygamber bu hususta “*Hiçbir erkek yanında mahremi olmaksızın bir kadınla baş başa kalmasin*” buyurmuştur.⁵²⁵ Böylece kadının mahrem olmayan kimseyi -eğer eşi evde değilse- eve alması da yasaklanmıştır. Fakat kadın ve erkeğin başka insanların da bulunduğu bir yerde konuşmalarında sakınca görülmemiştir.⁵²⁶

3.2.3. Öz Bakım ve Süslenme

Kadınların beğenilme ve itibar kazanma istekleri fitratlarında var olmuştur. Bu sebeple tarihin her döneminde kadınlarda farklı şekillerde ve tarzlarda da olsa süslenme ve öz bakımlarına dikkat etme görülmüştür. Dolayısıyla yaratılışında bu özellikleri taşıyan kadınlar, İslâm Dönemi’nde de süslenmekten mahrum edilmemişlerdir. Fakat bedenlerinde dövme, estetik gibi zarar verici ve kalıcı değişiklikler yapma, süsleri ve ziynetleriyle dışarıda dikkat çekme hususunda kısıtlanmışlardır. Câhiliye Dönemi’nde kadınlar genellikle süslenmeden koku

⁵²² Ahzâb, 33/33.

⁵²³ Nûr, 31.

⁵²⁴ Muhammed es-Sallâbî, *Birinci Halife Ebubekir*, çev. Şerafettin Şenaslan, Ravza Yayınları, İstanbul, 2016, s. 123.

⁵²⁵ Buhârî, “Nikâh” 112.

⁵²⁶ Ali Toksarı, “Hz. Peygamber Döneminde Kadın”, *Sosyal Hayatta Kadın*, edt. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz, 3. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 89.

sürünmeden ve ziynet eşyası takmadan dışarı çıkmazken, İslâm Dönemi'nde kadınlar, bu konulara dikkat edilmesi gerektiği konusunda uyarılmışlardır.⁵²⁷

3.2.4. Miras

Câhiliye Dönemi'nde kadınların mirastan pay alması bir yana, bizzat kendileri eşya gibi miras bırakılmışlardır.⁵²⁸ Kadınlara miras bırakmak İslâm öncesinde, Câhiliye Arapları ile birlikte birçok kavimde söz konusu olmamıştır.⁵²⁹ Bununla birlikte Câhiliye Dönemi'nde kadına miras verme geleneği olmasa da sadece kendi kararıyla bazı kimselerin kızına veya eşine miras bıraktığı bilinmektedir. İslâm ile birlikte bütün kadınlara, “*Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli pay.*”⁵³⁰ denilerek ölen kişiye yakınlık derecesine göre mirastan pay alma hakkı verilmiştir.

3.2.5. Eğitim

Câhiliye Döneminde Yahudilerin düzenli ve örgün eğitim kurumlarının olduğu fakat Arapların yaygın olan ve düzenli faaliyet gösteren kurum varlığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durumda kadınların da herhangi alanda, kurumlarda eğitim aldığını söylemek mümkün değildir. Kadının geleceğe yönelik hem anne hem eş olarak eğitiminin küçük yaşta anneleri tarafından verilmesi her iki dönem için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm Dönemi'nde özellikle mescitler en önemli eğitim alanları hale gelmiştir. Kadınların talepleriyle onlara da vakit ayıran Hz. Peygamber mescite gelmelerinde bir sakınca görmemiştir.⁵³¹

Dört Halife Dönemi'nde halifeler farklı uygulamalar gerçekleştirmiştir. Hz. Ömer, fetihlerin çoğalması ve şehrin kalabalıklaşması sebebiyle kadınların mescitlere

⁵²⁷ Mustafa Uysal, *İslâm'da Tesettür ve Haya*, s.165.

⁵²⁸ Demircan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, s.s. 21 - 22.

⁵²⁹ Aksoy, “İslâm Öncesi Toplumlarında ve İslâm'da Kadının Statüsü,” s. 33.

⁵³⁰ Nisâ, 4/7.

⁵³¹ Buhârî, “İlim” 35.

gelişlerini azaltmıştır.⁵³² Hz. Ali Dönemi'nde kadınların toplum arasına karışmasına camiye gelip halifenin hutbelerini dinlemesine izin verilmiştir.⁵³³

Hz. Peygamber'in eşleri Hz. Hatice ve Hz. Aişe başta olmak üzere bazı önde gelen kadınların diğer Müslüman kadınların eğitiminden sorumlu olmuşlardır.⁵³⁴ Bu sorumluluklarının yanı sıra Hz. Peygamber ile kadınlar arasında aracılık görevini üstlenmişlerdir.

3.3. Eş ve Anne Olarak Kadının Sorumluluklarındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Kadının eşine karşı güvenilir, güler yüzlü, fedakâr ve anlayışlı olması; evin huzurunun devamlılığını sağlaması ve harcamalarında dikkatli olması gibi görevlerde iki dönemde benzerlik göstermiştir. Fakat İslâm Dönemi'nde Câhiliye Dönemi'nden farklı olarak bu sorumluluklar eşler arasında karşılıklı hale getirilmiş ve uzun ve eziyetli iddet müddeti, erkek çocuk doğurma zorunluluğu, erkeğe koşulsuz hizmet gibi kadına ağır gelen yükümlükler kaldırılmış veya hafifletilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bir anne olarak kadının görevleri iki dönem için çocuğunun yedirip içirme temel ihtiyaçlarını karşılama sağlıklı bir şekilde büyütme gibi ortak yanları vardır. Ayrıca Arap kültürü, gelenek görenekler, toplumun beklentileri ve görgü kuralları gibi İslâm'ın gelişi ile değişmeyen bazı unsurlar çocuklara aşlamak annelerin görevleri her iki dönemde benzerlik göstermektedir.

Câhiliye ve İslâm döneminde annenin çocuğuna karşı sorumlulukları benzerlik gösterse de İslâmiyet'in gelişiyle bu sorumluluklara yenileri eklenmiştir. İslâm ahlâkı, ilmi ve kültürü; İslâm'ın kabulü ile annenin çocuk eğitimindeki yeniliklerdir. Anne ve baba bir Müslüman olarak çocuklarına dini eğitim vermekle sorumlu tutulmuştur.⁵³⁵

⁵³² Müslim, "Salât" 143.

⁵³³ Hasan, *Siyâsî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, 1/272.

⁵³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/380.

⁵³⁵ Özdemir, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü," s.117.

3.4. Kadının Boşanmasında Benzerlik ve Farklılıklar

Câhiliye Dönemi'nde geçerli olan iddet müddeti kısaltılmış ve kadının bu süre zarfında sosyal hayattan tamamen elini ayağını çekmesi, bakımını ve temizliğini yapamaması gibi kadına eziyet niteliğindeki zorunluluklar hafifletilmiştir. Kadının boşanması veya eşinin ölümüyle başlayan iddet müddeti boyunca başkası ile evlenme yasağı her iki dönemde de geçerli olmuştur.

Câhiliye Dönemi'nde bir yıl olan ve eziyetli merasimleri olan iddet müddetinin süresi dört aya indirilmiş ve kolaylaştırılmıştır. Ümmü Seleme'nin naklettiği rivayete göre, kocası ölen bir kadının yakınları, bu kadının gözlerinin ağrmasından dolayı Resûlullah'a gelmişler ve kadının gözlerine sürme çekmek hususunda O'ndan izin istemişlerdi. Resûlullah bu kimselere, *“Gözüne sürme çekme! Câhiliye zamanında sizden herhangi biriniz (kocası öldüğünde) en kötü elbiseleri içinde - evinin en kötü yerinde- (bir sene) beklerdi. Bir sene tamam olup da yanından bir köpek geçtiği zaman bir deve tezeği atardı (ve bu suretle iddetinden çıkardı). Şimdi sen dört ay on gün geçinceye kadar sakın gözüne sürme çekme!”*⁵³⁶ buyurarak hafifletilmiş sorumluluklardan kaçınılması konusunda uyarmıştır.

Câhiliye Dönemi'nde karısını boşamak erkekler için oldukça kolay ve zaman içerisinde meşru hale gelmişti. Bazen karısını tamamen boşayıp onun hayatından çıkmak yerine, uzaklaşıp geri gelerek onu zor durumda bırakanlar olmuştur. Kadının hayatını ve duygularını yok sayan bu davranışlar İslâmiyet'ten sonra olumlu yönde değişime uğramıştır. Aile daha ciddi bir kurum haline getirilerek, boşanma gerçekleştirmek güçleştirilmiş⁵³⁷ ve kadına eziyet için uygulanan boşanmayı çeşitleri İslâm Dönemi'nde yasaklanmıştır.

4. Aile İçindeki Diğer Kadınların Statüsü Bağlamında İki Dönemin

Mukayesesi

Câhiliye Dönemi'nde yaşayan Araplar kız çocuğunun da kendi evladı olduğunu unutmuş, onların varlığından rahatsız olmuşlardır. Fazlalık olarak görülen

⁵³⁶ Buhârî, “Talâk” 45.

⁵³⁷ Sucu, “İslâm Işığında Kadına Bakış,” s. 113.

bu çocuklar hayatlarını -eğer yaşamalarına izin verilirse- merhametsiz zihniyetlerin elinde sürdürmüşlerdir. Nitekim kız çocuklarına olan bu tutum Câhiliye Dönemi'nin bir sembol olmuştur.⁵³⁸ Cariyelere karşı tutumda çok farklı değildi. Nitekim Müslümanlar Habeşistan'a hicret ettiklerinde Câ'fer b. Ebû Tâlib'in Necaşi'ye söylediği "...Bizler Câhiliye toplumu idik. Bizim güçlümüz zayıf olanımızı ezerdi... Resûl bizleri yetimin malını yemekten alıyordu..."⁵³⁹ sözleriyle yetim çocuklara ve kölelere davranışların Câhiliye ve İslâm Dönemi'ndeki farkını ortaya koymaktadır.

4.1. Kız Çocukları

İslâmiyet'in gelişi ile kadınların durumunun iyileşmesine bağlı olarak kız çocuklarının lehine gelişmeler de olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de kız çocuklarına davranışların ahiret gününü etkileyeceğine dair mesajlar, İslâm'ın kız çocuklarına verilen önemi göstermektedir. Nitekim kız çocuğunu iyi bir şekilde yetiştirip şefkatle muamele ederek, oğullarından ayırmayan kimseler cennetle müjdelenmişlerdir.⁵⁴⁰

Câhiliye Dönemi'nde çocuklarını öldürmüş olan sahâbîler pişmanlıklarını dile getirmiş, Hz. Peygamber'e, Allah tarafından affedilmek için ne yapmaları gerektiğini sormuşlardı. Farklı rivayetlerde sekiz veya on kız çocuğunu öldürmüş olan bir sahâbînin Resûlullah'a sorusu buna örnektir. Hz. Peygamber *"Her birinden dolayı bir köle azat et"* buyurmuş, develerinin olduğunu söyleyince *"Her birinden dolayı bir deve kurban kes"* cevabını vermiştir.⁵⁴¹

Emevî Dönemi'ne bakıldığında Câhiliye Dönemi'ne benzeyen yönlerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bazı alanlarda İslâm'ın getirdiği düzen yavaş yavaş bozulmuştur. Câhiliye Dönemi'nde asabiyet duyguları, Arapların kendilerini üstün görmelerinden dolayı kölelik uygulamaları artarak devam etmiştir. Dolayısıyla câriyelerin sayısı artmış ve onlara verilen haklar azaltılmıştır. Üst tabakada bulunan kadınlara haklarına riayet edilirken, alt tabakadaki kadınlar o kadar

⁵³⁸ Yılmaz, "Hadis/Sünnet Işığında Kız Çocuklarına Verilen Değer," s. 186.

⁵³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 2/34.

⁵⁴⁰ Müslim, "Birr" 46; Tirmizi "Birr" 13.

⁵⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, 4/413'ten aktaran (Ramazan Aksoy, "İslam Öncesi Topumlarda ve İslam'da Kadının Statüsü" s. 30.)

önemsinmemiştir.⁵⁴² Haccâc ve İbnü'l-Ğariyye arasında geçen konuşma Emevîlerin kadınlar hakkındaki düşüncelerini ortaya koyan önemli bir ipucu niteliğindedir, Haccâc, bir gün İbnü'l-Ğariyye'ye, "Kadınların hangisi daha hayırlıdır" diye sormuş, İbnü'l-Ğariyye, "Karnında erkek çocuğu bulunduran ve çok doğuran kadın" yanıtını vermişti. Haccâc yine, "Kadınların en şerlisi hangisidir" diye sorunca İbnü'l-Ğariyye "karnında câriye taşıyandır" diye cevaplamıştı. Haccâc bu defa da "En çok hangi kadından hoşlanırsın?" diye sormuş, İbnü'l-Ğariyye "kendisi güzel, uzun boylu ve etine dolgun kadından hoşlanırım" karşılığını vermişti. Haccâc'ın "Hangi kadından hoşlanmazsın?" sorusuna da "Boyu kısa ve şerli kadınlardan" diye yanıtlamıştır.⁵⁴³ Bu rivayette özellikle henüz doğmamış bebeğe câriye denilmesi dikkat çekmektedir. Câhiliye Dönemi zihniyetine benzer bir şekilde kız çocuğunun ve kadının esir düşerek köleleştirilmesi ihtimalinin her zaman göz önünde tutularak muamele edildiği görülmektedir.

4.2. Câriyeler

Hür kadınların zor şartlarda yaşadığı Câhiliye Dönemi'nde câriyelerin hayatı çok daha zor olmuştur. Kabilecilik duygularının olumsuzlukları öncelikle kadınlara dokunmuştur. Kabileler arası savaşlarda esir alınan kadınlar, onuru ve gururu hiçe sayılarak, câriye olarak kullanılmışlardır. Câhiliye Dönemi'nde kadınların maruz kaldıkları davranışlar, onlara verilen haklar ve değerler o dönem için var olan tek seçenek olmuştur. Câriyeler efendilerinin istediği her şeyi yapmak zorunda kalmışlardır. Namusunu korumak istese de, fuhuşa zorlanarak üzerinden para kazananlar olmuştur. İslâm Dönemi'nde kölelik devam etmiş fakat sahabe, onlara daha insanî muamele edilmesi konusunda uyarılmıştır. İslâm, "*Namuslu yaşamak isterlerse, dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için câriyelerinizi fuhuş yapmaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa, bilsinler ki böyle zorlanmalarından sonra onlara Allah rahmet ve mağfiretiyle muamele edecektir. Bilinsin ki Allah onların zorlamaları sebebiyle bağışlayıcıdır, esirgeyicidir.*"⁵⁴⁴ ifadeleri ile açıkça câriyenin

⁵⁴² Aksu, "Emevîler Döneminde Kadının Durumu" s. 278.

⁵⁴³ Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî el-Hüzelî (ö. 345/956), Mürûcü'z-Zeheb, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Kahire 1988, 3/120-121'ten aktaran; (Aksu, "Emevîler Döneminde Kadının Durumu" s. 277.)

⁵⁴⁴ Nûr, 24/33.

hakkını gözetmiş ve zorla fuhuş yaptırılması yasaklamıştır. Câhiliye Dönemi'nde; savaşların ardından alınan kadın esirler câriye olarak satılmıştır. Hüriyeti elinden alınan bu kimselerin evlerine, ailelerine geri dönmeleri mümkün olmamıştır. İslâm Dönemi'nde ise savaşlarda elde edilen esirler veya başka bir diyardan İslâm diyarına satılmış câriyeler burada hür sayılmışlardır. Müslüman erkeklere o kimselerle nikâhlanma izni verilmiş, eğer nikâhlanmadan önce kadının kocası gelirse ona teslim edilmesi istenmiştir.⁵⁴⁵

Câhiliye Dönemi'nde; erkeklerin hür eşlerine uyguladıkları şiddet her ne kadar bazılarını rahatsız ediyor ve buna karşı tepkilerini gösteriyor olsalar da câriyeye yapılan eziyete kimsenin sesi çıkmıyordu. Bu eziyetler “Sahibinin hakkı” olarak görülüyordu.⁵⁴⁶ İslâm Dönemi'nde câriyeye olan şiddet de durdurulmuş, câriyelere yapılan haksızlık yapıldığında görmezden gelinmemiş, adaletli davranılmıştır. Bu duruma örnek rivayetlerden birisi Hz. Peygamber'in bir câriyenin eşyalarını çalıp daha sonra onu taş ile öldüren Yahudiye kısas uygulamasıdır.⁵⁴⁷

⁵⁴⁵ Buhârî, “Talâk” 18.

⁵⁴⁶ Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 117-118.

⁵⁴⁷ Buhârî, “Talâk” 23.

SONUÇ

Câhiliye Dönemi'nin şartları düşünüldüğünde halkı yöneten ve yasalara sahip olan bir devletin varlığının olmaması, birbirlerine her an savaşılabilecek sayısız kabileler içinde yaşamaları, birbirlerini korumaya ihtiyaç duyacakları zorlu çöl şartları, kıtlık ve kuraklık bu toplumu hayatta kalabilmek için güçlü, nüfuzlu, zengin olmaya itmiştir. Tüm bu vasıflara sahip olmayanlar dönemin şartları için zayıf kalmış ve ezilmeye mahkûm olmuşlardır. Dolayısıyla savaşımlara asker olarak katılmayan, - Hz. Hatice gibi istisnalar dışında- ekonomik özgürlüğü olmayan, fiziksel güce sahip olmayan kadınlar da bu zayıf kesimin içine dâhil olmuştur. İslâmî döneme geçiş ile zayıf insanları ezmemesiyle ilgili uyarılarla yetinilmemiş, getirilen değişiklikler bir temelin üzerine yerleştirilerek kalıcılığı sağlanmıştır. Buna göre başına buyruk hareket eden Arap kabileleri İslâm yasaları ile bir düzen içerisine sokulmuş kadınları zayıf duruma düşüren zorlu şartlar en aza indirilmiştir.

Câhiliye Dönemi'nde kadının aile içinde mağdur olduğu bir gerçektir. İslâmiyet gelene kadar da istisnalar dışında bu mağduriyet devam etmiştir. İslâm Dönemi'nde, Câhiliye Dönemi'ndeki aile yaşantısını karmaşıklıktan ve yozlaşmışlıktan sıyrarak sarsılmaz ve ciddi bir kurum haline getirilmiştir. Aile kurumuna karşı tüm laubali tutumları ortadan kaldıran İslâm, aile üyelerinin hak ve sorumluluklarına da önem vermiştir.

İslâmiyet'ten sonra Câhiliye Dönemi'ndeki bütün uygulamalar kaldırılmamış devam etmesinde bir sakıncası olmayanlara izin verilmişken bazı Câhiliye uygulamaları ıslah edilmiştir. Buna göre o dönemdeki tüm davranışların ahlâka aykırı, merhametsizce ve câhili olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Câhiliye Arapları, cesaret, kahramanlık, cömertlik, misafirperverlik, özgürlük, namus ve şeref gibi –çoğu zaman abartılı olmakla birlikte- bazı hasletlere sahip olmuşlardır. Nitekim İslâm, Câhiliye Dönemi'ndeki tüm uygulamaları, örfleri ve âdetleri tamamen yok sayarak yeni toplum kurmayı hedeflememiştir. Tamamen değişime gidilmemesi her iki dönem kıyaslandığında farklılıkların olması gibi ortak yanlarının da olmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte çalışmanın sonunda Câhiliye Dönemi'nden İslâm Dönemi'ne geçiş ile Arap toplumunda kadının aile içindeki statüsündeki değişim

sayısal anlamda incelendiğinde, evlenme konusunda hürriyet sahibi olması, mehirin kendisine verilmesi, bazı nikahların kaldırılması, kadına miras hakkının verilmesi, kız çocuklarına ve câriyelere haklar verilmesi gibi gerçekleşen değişikliklerin ve yeniden düzenlenerek devam eden toplum kuralları ve geleneklerin sayısının, hiç dokunulmadan devam eden kural ve geleneklerin sayısına göre fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Câhiliye Dönemi'ndeki aşırılıkların yine başka aşırılıkların sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim başkalarının eşlerine karşı vurdumduymazlık, saldırganlık, kendi eşlerinin başına aynı şeyin gelmesi korkusuyla sıkı bir koruma ihtiyacı doğurmuştur. Dolayısıyla bu döngü kadının eziyet görmesinin en önemli sebeplerinden biri olmuştur. İslâm'ın kadınlara verdiği değer onlara olan saygıyı artırmış ve kadını bu sonu gelmez döngüden kurtarmıştır.

Câhiliye Dönemi'nde -yüksek statüdeki bazı kadınlar dışında- kadınların ezilmesi ve değersiz görülmesinin başka bir sebebi toplumun bu eksikliklerinde hiçbir değişim yaşanmaması ve kadınların bu tür durumlarda başvurabilecekleri bir mercilerinin ve güvencelerinin olmamasıdır. İslâm Dönemi'ne geçiş toplumsal olarak kadınların refaha ulaşmasına, varlıklarının değerinin anlaşılmasına ve düşüncelerini özgürce dile getirmelerine imkân vermiştir.

İslâm Dönemi'nde kadının hayatındaki değişimler erkeklerle doğrudan bağlantılı olduğu için onların da hayatlarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Kadınların lehine gerçekleşen bu değişimler atalarından ve Yahudilerden edindikleri geleneklerden bir kısmına ters düşmüştür. Toplumda fakir, yardıma muhtaç insanlar gibi ezilen kesimi oluşturan kadınların bir anda değer verilen insanlara dönüşmesi yadırganmış, uygulamaya geçirmede zorlanılmış ve Hz. Peygamber'den bu konuda birçok kez uyarı almışlardır. Hz. Peygamber Dönemi'nde kadınlara verilen hakların toplumda uygulamaya geçirilebilmesi için büyük bir çaba ile Müslümanların geneline yayılmaya çalışılmıştır. Fakat bu çabanın sonuçları Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi'nden sonra aynı hassasiyet ile devam ettirilmemiştir.

Bu çalışmanın kapsamı ve amacı itibariyle hem Câhiliye hem İslâm Dönemi Arap kadınlarını genel olarak içine aldığı için kız çocukları ve câriyeler başlıklarının altında ayrıntılı bir bilgi verilmemiştir. Fakat bu çalışmada ulaşılan bulguların Câhiliye ve İslâm Dönemi'ndeki kız çocukları ve câriyeler hakkında ayrı ayrı yapılacak ve tarihteki kadınlar hakkında araştırmalara katkı sağlayacak yeni çalışmalara ışık tutması ve araştırmacılara farklı bakış açıları kazandırması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDÜRREZZAK, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826-27), *Musannef*, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- ACAR, Halil İbrahim, "Ailede Sadakat ve Güven (Kur'an ve Sünnet Bağlamında)," *Electronic Turkish Studies*, C. 12, S. 29, 2017.
- ACAR, Halil İbrahim, "Talâk", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, (39/496-500.)
- ACARLIOĞLU, Ahmet, "Câhiliye'den İslâm'a Evlenme", *İlahiyat Akademi*, S. 11, s.s. 101-124.
- ACARLIOĞLU, Ahmet, *H. Peygamber Döneminde Aile Hayatı*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2020.
- ACARLIOĞLU, Ahmet, "Hz. Peygamber (Sav) Döneminde Kadının Çalışma Hayatındaki Yeri," *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, C. 1, S. 42, s.s. 212-232.
- ACARLIOĞLU, Ahmet, "Hz. Peygamber'in (S.A.S.) Eşleri İle İletişimi Üzerine Bir Değerlendirme," *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 2, Aralık 2021, s.s. 633-659.
- ACARLIOĞLU, Ahmet, "İlk Dönem İslâm Tarihinde Kadının Konumu," *Artuklu Akademi*, 2018, C. 5, S. 1, s.s. 115-139.
- AHMED b. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö.241/855), *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- AHMED ÇELEBİ, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Terc: Ali Yardım, Damla Yayınları, İstanbul, 1983, s.33.
- AİŞE Abdurrahman Bintü's-Şatı, *Rasûlullah'ın Kızları ve Torunları*, çev. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya, 1993.
- AKDEMİR, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerîm'de Kadın", *İslâmî Araştırmalar*, C.10, S. 4, 1997, s.s. 260-270.
- AKDEMİR, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an'ı Kerim'de Kadın," *İlmi Araştırmalar Dergisi*, Kadın Özel Sayısı, 2001, C. 5, s.s. 260-270.
- AKPINAR, Ali, "İslâm Ailesinin Temelleri," *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile*, edt. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019, s.s. 53-74.
- AKSOY, Ramazan, "İslâm Öncesi Toplumlarda ve İslâm'da Kadının Statüsü", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 15, 2021, s.s. 20-39.
- AKSU, Ali, "Emevîler Döneminde Kadının Durumu," *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, C. 5, S.1, 263-280.

- AKTAN, Hamza, “Kur’ân’a Göre Boşanma Prosedürü”, *Dini Araştırmalar*, C. 5, S. 14, Konya 2002, s.s. 5-16.
- AKYÜZ, Vecdi-ENGİN, Nihat, “Asr-ı Saâdetde Kölelik ve Cariyelik”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet’te İslâm*, I-IV, Beyan Yayınları, İstanbul 1995, s.s. 493-512.
- ALTINTAŞ, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Câhiliye*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2007.
- ALTINTAŞ, Ramazan, “Câhiliye Arap Toplumunda Kadın”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 37, S. 1, Ankara, 2001, s.s. 61-86.
- APAK, Adem, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel Ve İktisadi Hayat)*, KURAMER Yayınları, İstanbul, 2017.
- ARI, Mehmet Salih, “Câhiliye Toplumundan Medenî Topluma Geçiş Süreci: Yeni Bir Sosyal Düzenin Doğuşu”, *İstem*, S. 4, 2004, s.s. 173-188.
- ARSLAN, İhsan, “Sahâbenin Davranışları Karşısında Hz. Peygamber’in Tavrı,” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 12, S. 3, 2012, s.s. 119-149.
- ASLAN, Recep, “Kadınların Hz. Peygamber’e Yönelttikleri Sorular ve Bunların Eğitim Açısından Değeri,” *Ekev Akademi Dergisi*, 2011, S. 49, s.s. 51-64.
- ATAR, Fahrettin, “Nikâh”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, (33/112-117.)
- ATEŞ, Süleyman, “İslâm’ın Kadına Getirdiği Haklar,” *İslâmî Araştırmalar*, C. 10, S. 4, 1997, s.s. 304-310.
- AYCAN, İrfan, “Mervân I”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2004, (29/224-225.)
- AYDIN, Mehmet Âkif, “Aile”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, (2/196-200.)
- AYDIN, Mehmet Âkif, “Mehir”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, (28/389-391.)
- AYDIN, Mehmet Âkif-HAMİDULLAH, Muhammed, “Köle”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, (26/237-246.)
- AYDIN, Mustafa, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*, Pınar Yayınları, 1991.
- AYDIN, Nevzat, “Hz. Peygamber’in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri,” *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1, 2015, s.s. 99-129.
- AYNUR, Hatice Şahin, “Âyetler Işığında Câhiliyeden İslâm’a Kız Çocuğu/Kadın Haklarının Tahvili,” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 19, S. 2, 2019, s.s. 479-518.
- AZİMLİ, Mehmet, “İslâm Öncesi Dönemden Asr-ı Saadet’te Ailede Yaşanan Değişim ve Dönüşüm” *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile*, Edt. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019, s.s. 106-114.
- BAKKALOĞLU, Abdüssamet, “Tefvîz”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, (40/310-311.)

- BAKKALOĞLU, Abdüssamet, *Câhiliye Dönemi Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Câhiliye Dönemi’nde Kadın”, *Sosyal Hayatta Kadın*, edt. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz, 3. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, Nisan 2005, s.s. 13-20.
- BARLAK, Yasemin, “Hicâz’da Müslüman Kadın,” *Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu*, Edt. Feyza Betül Köse, SAMER, Kahramanmaraş, 2022, s.s. 17-18.
- BELÂZÜRÎ, Ebü’l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892-93), *Ensâbü’l-Eşrâf -Hz. Peygamber’in Hayatı ve Şahsiyeti-*, çev. Hikmet Akdemir, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2018.
- BIYIKOĞLU, Yakup, “Kur’an’da Câhiliye Kavramı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, C. 2, S. 36, s.s. 233-247.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, “*Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye*” Kumusu, C. II, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1968.
- BİREKUL, Mehmet-Yılmaz, F. Mehmet, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile –Sosyolojik Bir İnceleme-*, Yediveren Kitap, Konya 2001.
- BOYNUKALIN, Mehmet, “Zevce”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, (44/306-307.)
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâîl bin İbrâhîm el-Cu’fî (ö. 256/870), *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, C. 6-7, İstanbul, 1987.
- CEVAD ALÎ (1907-1987), *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, çev. Dursun Hazer, Fethullah Zengin, Ankara Okulu Yayınları, C. I, Ankara, 2018.
- ÇAĞATAY, Neşet, *İslâm’dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982.
- ÇELEBÎ, Ahmed, *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*, Terc: Ali Yardım, Damla Yayınları, İstanbul, 1983, s. 33.
- ÇELİK, Büşra Kutluay, “Câhiliye’den Asr-ı Saâdet’e Kadının Sosyal Statüsünde Değişim: Sosyolojik Bir Analiz”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XIII, S. 70, 2020, s.s. 567-578.
- ÇELİK, Yılmaz, “Asr-ı Saâdet’te Aile Kurumuna Yönelik Sosyal Hizmetler,” *İstem*, S. 27, 2016, s.s. 123-144.
- DEMİRCAN, Adnan, “Câhiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömme Âdeti”, *İSTEM*, S. 3, 2004, s.s. 9-29.
- DEMİRCAN, Adnan, “Câhiliyeden İslâm’a Ailenin Kuruluşunda Değişim”, *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile*, Edt. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019, s.s. 75-91.

- DEMİRCAN, Adnan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2013, C. 49, S. 3, s.s. 21-42.
- DEMİRCAN, Adnan, “Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik” *İSTEM*, Yıl: 1, S. 2, Konya, 2003, s.s. 9-32.
- DEMİRCAN, Adnan, “Son Peygamber’in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları,” *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum tebliğ ve müzakereleri)*, 13-15 Nisan 2007, Konya, 2007, s.s. 36-98
- DEMİRCİ, İslâm, “Türk Medeni Kanununda Düzenlenen Ayrılık Kararının İslâm Hukuku Bakımından Uygulanabilirliği,” *Dergiabant*, Bolu, 2022, C.10, S.1, s.s.1-25.
- DİKMEN, Mehmed, *İslam’da Kadın Hakları*, Cihan Yayınları, İstanbul, 1983.
- DİNDİ, Emrah, *Kur’ân’da İslâm Öncesi Kültür –Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi-*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.
- DÖNDÜREN, Hamdi, “Eğitimde Ailenin Misyonu”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2003, s.s. 29-50.
- DURMUŞ, Zülfikar, “Hz. Peygamber’in Kızlarıyla Olan İletişimi,” *Diyanet İlmi Dergi*, C. 45, S. 1, 2009, s.s. 75-90.
- DÜLBER, Hatice, “Şiddetin Karşısında Hz. Peygamber,” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 6, 2018, s.s. 264-285.
- EBÛ DÂVUD, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş’as es-Sicistânî (ö. 316/929), *Sünen-i Ebû Dâvud Tercemesi*, haz.: Abdullah Parlayan, Konya Kitapçılık, C. II, İstanbul, 2007.
- ERUL, Bünyamin, “Vedâ Hutbesi”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, (42/591-592.)
- ERTUÇ, Hüseyin, “İslâm’da Yetimlerin Hukukî Statüsü,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 2009.
- ESEN, Hüseyin, “Zina”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, (44/440-444.)
- FAYDA, Mustafa, “Bedevî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, (5/311-317.)
- FAYDA, Mustafa, “Câhiliye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, (7/17-19.)
- FAZLURRAHMAN, *Ana Konularıyla Kur’an*, çev. Alparslan Açıkgenç, Fecr Yayınevi, Ankara, 1987.
- GÖKMENOĞLU, H. Tekin, “İslâm Hukukunda Mehir”, *Mehir Dergisi*, Yaz, Konya, 1998, S. 2, s.s. 23-25
- GÖRGÜLÜ, Hasan Ali, “Câhiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm’ın Boşanmada Örfi İtibar Etmesi”, *SDÜİFD*, 1999, S. 6, s.s. 111-126.
- GÜNALTAI, Şemseddin, “İslâm’dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, *Marife*, S. 3, 2002, s.s. 189-199.

- GÜNALTAI, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, Sadeleştiren: M. Mahfuz Söylemez vd., Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1997.
- GÜNER, Osman, “İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 23, s.s. 51-63.
- GÜZEL, Ahmet, *Câhiliye Dönemi*, Çimke Yayınları, Konya, 2017.
- GÜZEL, Ahmet, *H. Ali*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2019.
- GÜZEL, Ahmet, *H. İsa- H. Musa ve H. Muhammed (s.a.v.)*, NKM Yayınları, Konya, 2008.
- GÜZEL, Ahmet, “H. Hatice’nin H. Peygamber’le Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme,” *İSTEM*, C. 19, 2012, s.s. 57-100.
- GÜZEL, Ahmet, *H. Peygamber’in Savaşları*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2018.
- GÜZEL, Ahmet, *Mim Ha Mim Dal- Siret-i Nebi-*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya, 2012.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 4. Basım, İstanbul, C. II, s. 1062.
- HASAN İBRAHİM, *Siyâsî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, Kayihan Yayınları, C. I, İstanbul, 1985.
- HATALMIŞ, Ali, “Erken dönem İslâm tarihinde kölelik ve câriyelik (H. Peygamber döneminden Emevîlerin sonuna kadar),” Doktora Tezi, AÜSBE, 2012.
- HEYSEMÎ, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405), *Mecma’uz-Zevâid ve Menbau’l-Fevâid*, C. VII, İstanbul, 2015.
- HİTTİ, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, C. II, İstanbul, 1980.
- İŞİK, Şemseddin, *Kur’an-ı Kerim’e Göre Evlenme ve Boşanma*, Ahsen Matbaa, Ankara, 2004.
- İBN HACER, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsabe*, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2011.
- İBN HAZM, Ebü Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *Cevâmiu’s-Sire*, çev. M. Salih Arı, Çıra Yayınları, 2019.
- İBN HİŞAM, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî (ö. 218/833), *es-Siretü’n-Nebeviyye Tercümesi*, çev. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2006.
- İBN İSHÂK, Ebü Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768), *es-Sire*, çev. Selahattin Yıldırım, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2021.

- İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, C. IX, İstanbul, 2010.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünen-i İbn-i Mâce Tercümesi*, haz.: Abdullah Parlayan, Konya Kitapçılık, İstanbul, 2014.
- İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Meni el-Hâşimi el-Basri (ö. 230/845), *et-Tabakatü'l-kübrâ*, çev. Heyet, Siyer Yayınları, İstanbul, 2016.
- İBNÜ'L-ESİR, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-târih*, çev. Ahmet Ağırakça, Ocak Yayınları, İstanbul, 2016.
- İBN ZEBÂLE, Ebü'l-Hasen Muhammed b. el-Hasen b. Zebâle el-Medenî el-Mahzûmî (Ö. 199/814'ten Sonra) *Ahbâru'l-Medine*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018.
- İMÂM-I GAZÂLÎ, Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), *Zübdetü'l-İhya*, çev. Ali Özek, Salah Bilici Kitapevi, İstanbul, 1969.
- KAMİL Ali, Kevser-ÖĞÜT, Salim, "Çok Evlilik", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, 8/365-369.
- KANDEHLEVÎ, Muhammed Yusuf, *Hayatu's-Sahabe*, Akçağ Yayınları, 1997.
- KARAKUŞ, Abdulkadir, "Kur'an Perspektifinden Kadın," *Şarkiyât*, 11/2, 2019, s.s. 841-859.
- KARAMAN, Hayrettin, "Kadının Şahitliği örtünmesi ve Kamu Görevi," *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, Ekim, 1991, s.s. 271-278.
- KARAMAN, Hayrettin, *İslâm'da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, "Kur'an'a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı," *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1, 2005, s.s. 75-96.
- KAZAN, Ramazan, "Kaynaklık Etmesi Açısından Câhiliye Şiirinde Kadının Konumu", *Nüşa*, C. 21, S. 53, 2021, s.s. 91-116.
- KAZICI, Ziya, "İslâm'da Kadın: Bir Mukayese," *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile*, Edt. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019, s.s. 25-44.
- KELPETİN, Mahmut, "Câhiliyeden İslâm'a Kadın ve Değişim" *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile*, Edt. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019, s.s. 115-127.

- KESKİN, Yusuf Ziya, “Câhiliyeden İslâm’a Aileyi Sonlandırmada (Talâk) Değişim”, *II. Uluslararası Mevlîd-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile*, Edt. Abdullah Kartal, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2019, s.s. 91-106.
- KILIÇ, Ünal, “Yezîd I”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, (43/513-514.)
- KIRBAŞOĞLU, Mehmet Hayri, “Kadın Konusunda Kur’ân’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler,” *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, Ankara, Ekim 1997, S. 4, s. 259-270.
- KIYLIK, Mustafa Harun, “Sosyal Bir Hastalık ve Gayrimeşru Bir Evlilik: ‘Nikâhu’l-Makt’” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2, Eylül 2021, s.s. 354-376.
- KOÇAK, Zeynep Canan, “İslam Öncesi Araplardaki Aile Kültürünün Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 7, 2017, s.s. 237-271.
- KOYUNCU, Mevlüt, “Velîd I”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, (43/30-31.)
- KÖSE, Feyza Betül, “Câhiliye ‘den İslâm’a Kadına Yönelik Şiddet,” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, C. 18, S. 1, 2018, 73-94.
- KUTLUAY, İbrahim “Kadına Şiddeti Meşrûlaştırdığına Delil Olarak Kullanılan Bazı Ayet ve Hadislerin Değerlendirilmesi” *Marife Bilimsel Birikim*, C. 18, S. 2, 2018, s.s. 439-467.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), *el-Minhac ve Sahîh-i Müslim*, Karınca-Polen Yayınları, çev. M. Beşir Eryarsoy, C. VI-VII, İstanbul, 2016.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünen-i Nesâî Tercemesi*, haz.: Abdullah Parlayan, Konya Kitapçılık, 2005.
- NUMANÎ, Şiblî, *Bütün Yönleriyle Hz Ömer ve Devlet İdaresi*, çev. Talip Yaşar Alp, Hikmet-Dava Çağ Yayınları, İstanbul, 1975.
- OKUMUŞ, Mesut, “Kur’ân’a Göre Evlilik ve Evliliği Sürdürmenin Önemi,” *Kur’ân’da Aile Sempozyumu*, 2011, s.s. 295-311.
- ÖĞMÜŞ, Harun, *Câhiliye Dönemi’nde Araplar*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- ÖZDEMİR, Şuayip, “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü,” *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 10, 2002, ss.114-131.
- ÖZEL, Ahmet, “Misvak”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2020, (30/319-320.)
- ÖZYURT, Sinan, “İslâm Dini’nde Kadınların Sosyal Haklarına ve Eğitimlerine Bir Bakış,” *Uluslararası İslâm ve Kadın Çalıştayı*, Iğdır, 2018, s.s. 763-772.
- PEKÖZ, Emine, “Hz. Peygamber Döneminde Müslüman Kadın,” *Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu*, Edt. Feyza Betül Köse, SAMER, Kahramanmaraş, 2022, s.s. 14-16.
- SALLÂBÎ, Muhammed, *Birinci Halife Ebû Bekir*, çev. Şerafettin Şenaslan, Ravza Yayınları, İstanbul, 2016.

- SALLÂBÎ, Muhammed, *İkinci Halife Ömer*, çev. Mehmet Akbaş, Ravza Yayınları, İstanbul, 2016.
- SALLÂBÎ, Muhammed, *Üçüncü Halife Osman*, çev. Ayhan ak, Ravza Yayınları, İstanbul, 2006.
- SARIÇAM, İbrahim-ERŞAHİN, Seyfettin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, TDV Yayınları, Ankara, 2019.
- SAVAŞ, Rıza, *H. Muhammed Döneminde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1991.
- SOYSALDI, Mehmet, *Kur'an ve Sünnete Göre Evlenme ve Boşanma*, Şule Yayınlar, İstanbul, 1999.
- SÖNMEZ, Mahmut, “Âyetler Işığında İslâm'ın Kadına Verdiği Değer,” *Uluslararası İslâm ve Kadın Çalıştayı*, İğdır, 2018, s.s. 511-529.
- SUCU, Ayşe, “İslâm Işığında Kadına Bakış,” Editör: Prof. Dr. Recai Coşkun, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, C. 20, 2013, s.s. 107-121.
- ŞEŞEN, Ramazan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İsar Yayınları, İstanbul, 1990.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Târihu't-Taberi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, C. 3, 2019.
- TAN, Zeki, “Kur'an Öncesi Toplumda Kız Çocukları İle İlgili Yanlış Tutumlar ve Hz. Fâtıma Prototipi Üzerinden İlişkilerin Yeniden İnşası”. *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, 2017, s.s. 85-104.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) (ö. 279/892), *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, haz.: Abdullah Parlayan, Konya Kitapçılık, İstanbul, 2007.
- TOKSARI, Ali, “Hz. Peygamber Döneminde Kadın”, *Sosyal Hayatta Kadın*, ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz, 3. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s.s. 79-101.
- Türkçe Sözlük, *Tdk*, Ankara, 2019.
- TÜRKMEN, Elif Kübra-ACAR, Abdullah, “Câhiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları” *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 35, s.s. 305-330.
- UÇAR, İlyas, “Kutsal Bir Mekân Olarak Aile Kurumu ve Kadının Rolü -Medine Dönemi-”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2020, s.s. 953-970.
- UYSAL, Mustafa, *İslâm'da Tesettür ve Haya*, Uysal Yayınları, 2. Baskı, Konya, 1970.
- YAMAN, Ahmet, “Zihâr”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, (44/387-390.)
- YAŞAROĞLU, M. Kâmil “Koca”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, (26/128-130.)

- YAZOĞLU, Ruhattin “İslâm Ahlâkında Aile ve Kadın,” *Uluslararası İslâm ve Kadın Çalıştayı*, Iğdır, 2018, s.s. 01-13.
- YILMAZ, Muhammet, “Hz. Peygamber’in Aile Hayatına Yönelik Âyetlerin Değerlendirilmesi,” *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VIII, S. XIV, 2021, s.s.192-227.
- YILMAZ, Orhan, “Hadis/Sünnet Işığında Kız Çocuklarına Verilen Değer,” *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 2017, s.s. 173-197.
- YİĞİT, İsmail, “Emevîler”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, (11/87-104.)
- YİĞİT, İsmail, “Mevâli”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2004, (29/424-426.)
- YÜKSEK, Ali (2014). “İslâm Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, C. 7, S.32, s.s. 340-354.
- ZEYDAN, Corci, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, çev. Necdet Gök, İletişim Yayınları, C. I, 6. Baskı, İstanbul, 2019.